

Podrobný seznam map, plánů a vyobrazení svazku č. 29 – Nový Bydžov

Sestavili Zdeněk Beran, Tomáš Burda, Eva Chodějovská, Jan Kohout, Karel Kuča, Jaroslav Prokop, Eva Semotanová, Robert Šimůnek, Přemysl Štych, Martina Tůmová, Klára Woitschová

Obálka

Obr. č. 1: Znak města Nového Bydžova k roku 2017. Grafické zpracování Petr Tomas. – Nejstarší doklady o podobě novobydžovského městského znaku jsou poměrně pozdního data, až od druhé poloviny 16. století; z let 1608 a 1678 jsou potom k dispozici nejstarší dochované typáfe. Městský znak s českým lvem na štítě se zřejmě vyvinul již v počátečním období vývoje města odvozením od znaku českých králů, tehdejší městské vrchnosti (z počátečního období královského města je nejcněnější heraldickou památkou reliéf zrcadlově obráceného královského lva ve skoku na kruhovém svorníku křížové klenby v severní předsíni farního kostela sv. Vavřince a tamtéž v hlavní lodi na kruhovém svorníku další reliéf královského lva na štítu s půlkruhovým zakončením se třemi obloučky obepínajícími obvod štítu). Interpretačně nejasná zůstává oddělená a svisle rozpolcená pata štítu, objevující se na městských pečetích až do 19. století a teprve poté mizející (snad mohla mít souvislost s polcením černozlatým štítem pánů z Vartenberka, městskou vrchností v letech 1325–1516). Na červeném štítě do prava obrácený stříbrnonhý dvouocasý český lev ve skoku se zlatou zbrojí a jazykem a s korunou na hlavě je bydžovským městským znakem dodnes (ČAREK, Jiří: Městské znaky v českých zemích. Praha 1985, s. 273).

Obr. č. 2: Nový Bydžov od západu (jihozápadu), 1736 (?). Friedrich Bernhard Werner. Fotografie originální perokresby, zničené za 2. světové války. Skleněná deska, výška 180mm, šířka 240mm (Nový Bydžov je jednou ze čtyř vedut na jediném grafickém listu). Archiv Štenc, Praha, negativ č. 46830-4370. Sken Archiv Štenc, Praha. – Srov. komentář k obr. č. 6b.

Textové listy

Obr. č. 3: Pečeť města Nového Bydžova, 1608. Opis: *PECET MIESTA NOVVEHO BYDZIOVVA*; nápis: *1608*. Červený vosk, průměr 33mm. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, Bydžovsko – Nový Bydžov, katalogové číslo 1699. Foto Klára Woitschová.

Obr. č. 4: Pečeť města Nového Bydžova, 1678. Opis: **SIGIL: MAVS: CIVI: REGIAE. DOTALITIAE. NEO: BIDZIOVIENSIS. AD. CZYD-LINAM*; nápis: *1678*. Červený vosk, průměr 45mm. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, Bydžovsko – Nový Bydžov, katalogové číslo 1701. Foto Klára Woitschová.

Mapa č. 1a–c: Nový Bydžov – poměrové geometrické vztahy půdorysu města. Mapa č. 1a: Ideální geometrická kompozice Nového Bydžova (šedý podtisk) ve vztahu ke stavu zachycenému na mapě stabilního katastru z roku 1841 (bloky šrafovány). Mapa č. 1b: Modelace terénu historického jádra města se zákresem osového kříže urbanistické kompozice; s využitím mapové služby URL: http://ags.cuzk.cz/arcgis/services/dmr5g/ImageServer. Mapa č. 1c: Soutisk aktuální katastrální mapy (http://wms.cuzk.cz/wms.asp?, WMS Katastrální mapy) a modelace terénu (URL: http://ags.cuzk.cz/arcgis/services/dmr5g/ImageServer). Rekonstrukční mapy Karla Kuči, kartografické zpracování autor. – Půdorys Nového Bydžova představuje bezesporu mimořádné dílo středověkého urbanismu, a to nejen v rámci českých zemí. Porozumění jeho geometrické osnově se věnovali Karel Kuča, který identifikoval základní kompoziční a poměrové vztahy, a Jaroslav Prokop, jenž spolehlivě doložil, že při vyměřování města bylo užito slezského provazce (chorda, corda) o délce 43,275m.

Základem a nejvýraznějším rysem novobydžovské půdorysné osnovy je vedle čtvercového obvodu předměstí, do něhož je město jakoby „vlozeno“, pravouhlý kříž hlavních ulic, směřujících téměř přesně (s odklonem 10°) do čtyř světových stran, což plně odpovídalo i základním komunikačním směrům v oblasti. Hlavní význam měla cesta z Prahy do Hradce Králové, tvořící západo-východní osu města (Čsl. armády – Dukelská). Proto vnitřní město tvoří mírný obdélník, protažený ve směru spojnice obou městských bran. Obě hlavní osy se protínají na rozlehlém náměstí, do něhož vnikají vždy uprostřed jeho stran. Z koutů náměstí pak vycházejí dvojice ulic, čímž vzniká základ ortogonální struktury půdorysu. V důsledku mírně obdélného obrysu vnitřního města proto na severu a jihu, kde jsou bloky zástavby méně hluboké, ústí ulice z náměstí přímo do ulice kolem opevnění, zatímco na západě a východě prochází před hradebním okruhem ještě jedna souběžná severo-jihní ulice.

Nový Bydžov je u nás rozhodně nejvýraznějším příkladem aplikace římské lokační praxe, jejíž zásady byly díky neustálému prepisování známé a užívané po celý středověk. Vyměřování města zahajovalo určení středu osnovy, zvaného terminus medius, v němž byl zaražen vytyčovací pravouhlý kříž, s jehož pomocí mohly být vytyčeny základní, navzájem kolmé osy: hlavní, severo-jihní cardo a západovýchodní decumanus. Ojedinelost novobydžovského půdorysu spočívá v tom, že zatímco ve většině ostatních měst měla tato vytyčovací síť spíše pomocný charakter, umožňující vytyčení určité ortogonální půdorysné formy, v Novém Bydžově je terminus medius zároveň středem města (náměstí) a cardo a decumanus jeho hlavními osami. Vytyčovací systém zde tedy byl plně v duchu římských tradic povýšen na samotný kompoziční princip půdorysu města.

K. Kuča ukázal, že v západovýchodním směru činí délka vnitřního města 9 provazců, přičemž prostřední třetina připadá na náměstí. Původní délka strany náměstí by tedy činila 3 provazce (129, 825 m). Dnes má náměstí rozměry cca 119 × 102m (měřeno podél obou hlavních os). O tom, že zde došlo k druhotné dílčí deformaci a plošné redukci, bezpečně svědčí poloha všech osmi koutových ulic, zejména pak ulice

směřující od severozápadního koutu náměstí k západu (Klempířská). Ta je dnes od vlastního koutu náměstí značně vzdálena, k čemuž došlo v důsledku posunu severní fronty náměstí k jihu. Proces postupného rozšiřování domů na úkor plochy náměstí, mimo jiné kvůli přistavování podloubí, je obecný ve většině českých měst. Jeho další etapu představovala regulace nové zděné zástavby od 1. poloviny 19. století – z mapy stabilního katastru z roku 1841 (srov. mapový list č. 3, mapa č. 8) je zcela zřejmé, že nové zděné domy postoupily na severní straně opět o něco hlouběji do náměstí. Náměstí bylo tedy nepochybně původně o poznání větší a nikoli excentrické, ale čtvercové; deformaci způsobil právě posun zejména jeho severní strany na úkor veřejné plochy (otevřenou otázkou zůstává, zda anomální poloha severní strany náměstí nevznikla z nějakých důvodů již při vyměření). Určená délka strany náměstí 129,825m přesně odpovídá vzájemným distancím příslušných dvojic koutových ulic. Odměříme-li od takto stanovených původních hran náměstí po západo-východní ose rovněž 3 provazce, dostaneme hloubku bloků mezi náměstím a středy severo-jihních úseků hradebních ulic (na západě Na valech, na východě někdejší Gräber Gasse, dnes beze jména). Tyto bloky jsou navíc protnuty vždy ještě jednou severo-jihní souběžnou ulicí (Korneliova, Jiráskova). V hlavním západo-východním komunikačním směru města tedy existuje pravidelný vztah 3 : 3 : 3. Ve směru severo-jihním to neplatí, protože „hloubka“ města je užší a chybí zde proto i mezilehlé ulice. Hloubka bloků zde není přesným násobkem provazce (vztah je přibližně 2 : 3 : 2). J. Prokop postavil svoji rekonstrukci právě na anomální vzdálenosti nynější severní strany náměstí od jeho středu, která shodou okolností činí právě 1 provazec. V uličních blocích jižní poloviny města dospěl ke zhruba shodným poměrovým vztahům jako K. Kuča. Základním problémem tak je, že předpokládá nynější polohu severní strany od samého počátku a i když je jasné, že právě to zásadně narušuje symetrii celého řešení, a odvíjí od této anomálie další vyměřování a geometrické vztahy města.

Srovnání ideální kompozice města s mapou stabilního katastru z roku 1841 ukazuje, že předpokládaný záměr buď nebyl realizován v plném rozsahu, nebo byl druhotně redukován a deformován. Některé předpokládané úseky ulic totiž v roce 1841 neexistovaly, jiné přetrvaly jen v podobě úzké soutky. Především však je zřetelná rozdílnost jižní a severní poloviny města, a to nejen pokud jde o uliční síť, ale i samotný plošný rozsah a tvar obvodu. Jižní polovina města má důsledně pravouhlý obvod a uliční síť je zde téměř plně vyvinuta. Severní polovina je celkově menší, má obloukově prohnutý obvod a v důsledku toho zde prakticky chybí mezilehlé severo-jihní spojnice. Předměstský čtverec, který musel být součástí nejstarší kompozice, je přitom důsledně pravidelný a na anomálii severního obvodu vnitřního města nereaguje. Vložením obdélníku vnitřního města do předměstského čtverce vznikly na severní a jižní straně města nezastavěné pruhy, které byly (jak je to dobře patrné na jižní straně) využity pro zdvojení městských příkopů a valů. Úsek příkopu včetně pravouhlého zalomení existoval roku 1841 i v severovýchodním, nejvíce redukovaném sektoru. V severozápadním sektoru je zase dobře patrný rovněž v podstatě přímý úsek vnitřního opevnění, který nebere ohled na oblouk hradební ulice.

Podrobný digitální model terénu ukazuje, že vnitřní město je vůči předměstí poněkud vyvýšeno. Pouze v severozápadním sektoru je tato vyvýšená plocha seřiznuta mírnou terénní hranou, kterou sleduje severozápadní hradební ulice, takže obvod zde není pravouhlý. Jediné archeologické výzkumy by mohly prokázat, nakolik je tato modelace terénu původní a nakolik až výsledkem změn od 16. století. Severní strana města každopádně prodělala podstatně dramatičtější urbanistický vývoj než strana jižní. V severovýchodním sektoru města jako součást původní lokace existoval minoritský klášter, zničený roku 1420 či 1421. Ještě v letech 1427 a 1444 zde přetrvávaly zříceniny a rovněž ve 2. polovině 15. století ještě plocha kláštera nebyla soustavněji zastavěna, protože se o ní mluví jako o klášteřišti. Lze předpokládat, že ztráty, které město utrpělo v letech 1415, 1420 a 1421, mohly způsobit celkovou stagnaci, snad i pokles počtu obyvatel, a možná tedy i redukcí zástavby severní části města. Teprve někdy od konce 15. století se v prostoru klášteřiště začala formovat židovská čtvrť, jejíž osu tvořila jedna z koutových ulic (Marka Bydžovského). Zdá se však, že ani později čtvrť nezabírala celé klášteřiště, které muselo ležet severně od této ulice, ale na druhé straně expandovala na úkor některých dříve křesťanských domů. Až kolem roku 1514 došlo k výstavbě zděných hradeb, které město dosud nemělo. Tehdy mohla být teprve stabilizována podoba severního obvodu vnitřního města a ve vazbě na zděné hradby mohlo začít postupně navyšování terénu uvnitř ohrazené plochy.

Rozřešení otázky, zda bylo vnitřní město v plném rozsahu vyměřeno podle ideálního schématu, či zda bylo v severní části od počátku deformováno a redukováno (a v důsledku „posunu“ domovních bloků severní strany, které zachovávají stejnou hloubku parcel jako domy při ostatních stranách náměstí, vzniklo i menší a nikoli čtvercové, ale obdélné náměstí), mohou přinést jediné archeologické výzkumy.

Pokud jde o přesné míry jednotlivých částí urbanistické struktury města, které uvádí J. Prokop, nejprve by bylo třeba provést georeferencování mapy stabilního katastru na současnou, geodeticky přesně zaměřenou situaci. Mapa stabilního katastru totiž vykazuje zřetelné nepřesnosti a je problematické v ní odměřovat přesné rozměry. Problémem je i přesné vymezení měřených úseků (odkud kam měříme), stejně jako přesnost měření a metoda, již bylo měřeno. J. Prokop uvádí, že severní a jižní strana náměstí původně měřily 122,4m, ale při přesném odměření v aktuální katastrální mapě vychází 118,39m (vzdálenost mezi krajními domy západní a východní strany náměstí), nebo 124,68m (vzdálenost mezi fasádami domů v ulicích vyběhajících z koutů náměstí), popř. 111,0m (vzdálenost mezi nárožími obou bloků severní strany náměstí). J. Prokop přitom k rozměru 122,4m dospěl velmi komplikovanou geometrickou úvahou, zatímco K. Kuča odvozuje předpokládanou šířku náměstí 129,825m jako prosté 3 provazce měřené na hlavní (západo-východní) ose. Předpokládá tedy pozdější posun stavební čáry na obou stranách náměstí o 5,72m oproti

současnosti, což dobře odpovídá předpokládané přístavbě podloubí. Obdobně západní a východní strana nejsou dnes dlouhé 104,5m, ale 101,7 a 103,3m. J. Prokop tak nechtěně dokládá, že k alespoň dílčím posunům stavebních čar náměstí přece jen docházelo. Problematické je i tvrzení, že délka farního kostela činí přesně 1 provazec (43,275 m), protože při měření mezi vnějšími líci zdí vychází pouze 40,8m a až při započtení opěráků 43,5m. Operování s přesnými rozměry může být proto značně ošidné.

Obr. č. 5: Nový Bydžov v pozadí veduty Jaroměře, 1536/1537. *Bi-sof.* Mathias Gerung, kolorovaná perokresba. Výška 370 (320) mm, šířka 480 (425) mm, výřez (město Nový Bydžov a bezprostřední okolí). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI,5,33. Sken Universitätsbibliothek Würzburg. – Srov. komentář mapový list č. 33, obr. č. 83, kde je vyobrazena celá veduta.

Obr. č. 6a: Nový Bydžov od západu (jihozápadu), 1715. *Bidschoph 13. Die 24. Junii 1715.* Friedrich Bernhard Werner, perokresba. Výška 97mm, šířka 160mm. Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz, Neuerwerbungen Handschrift 140, pag. 259. Sken Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz. – Starší ze dvou dnes známých Wernerových vedut Nového Bydžova a, na rozdíl od oné mladší, datovaná na den přesně (24. června 1715), vznikla v průběhu Wernerovy cesty ze Šumavy do Kladska (není bez zajímavosti, že Werner projížděl kolem města v době morové nákazy – 19. června, tj. 5 dní před jeho návštěvou, byla zjištěna nákaza u prvního nemocného, Šimona Šika; všichni Židé poté museli opustit město a odstěhovali se pod vrch Chlum u Libně, přičemž ne všichni se do města vrátili – část založila novou komunitu v Barchůvku; město bylo uzavřeno a hlídáno plukem dragounů). Stejně jako mladší veduta, nabízí i tato pohled na město od (jih)západu a vzdor všem nepřesnostem a typizovaným / zjednodušeným zobrazením se jedná o ikonografické prameny značné hodnoty. Wernerovy veduty jsou nejen nejstarším v zásadě spolehlivým vyobrazením Nového Bydžova, ale jde o jediné prospekty, které byly pořízeny od západu; například bylo město stereotypně zobrazováno od východu (srov. komentář k obr. č. 10) a teprve panoramatické fotografie z doby kolem roku 1900 ukazují město znovu od západu (srov. obr. č. 28, 29). Na vedutě z roku 1715 je zřetelně patrné městské opevnění s baštami a oběma branami, kostel sv. Vavřince i radniční věž. Zatím je otázkou, co je druhá věžička zleva, zajímavé je, že je vyobrazena i na mladší vedutě – mohla by to být věž opevnění v místě Sloupenských fortny. Pozoruhodným detailem je stavba nalevo od nejzazší pravé krajní bašty, když půjdeme podél hradební zdi – stavba s branou (pokud se nejedná o zakreslený porost) a třemi okénky by mohla být Chlumeckou fortnou. Ovšem na mladší vedutě Werner z podobného místa vyobrazil tři bašty – fortna by měla být z pohledu diváka až za třetí baštou a máme doloženo, že by fortny v této části hradeb měly být dvě. Konkrétní příklad ukazuje, že staré prospekty rozhodně nejsou „dávnými panoramatickými fotografiemi“, ale prameny, jejichž drobnohledná dokumentární hodnota je limitovaná; v případě, kdy máme k dispozici dvojí vedutu téhož města od téhož autora vzniklou s odstupem let, jako tomu je v případě Wernerových vedut Nového Bydžova, nevyhnutelně stojíme před některými drobnými neřešitelnými rozpory.

Obr. č. 6b: Nový Bydžov od západu (jihozápadu), 1736 (?). *Biczow.* Friedrich Bernhard Werner. Fotografie originální perokresby, zničené za 2. světové války. Skleněná deska, výška 180mm, šířka 240mm (Nový Bydžov je jednou ze čtyř vedut na jediném grafickém listu). Archiv Štenc, Praha, negativ č. 46830-4370. Sken Archiv Štenc, Praha. – V panoramatu města i na této vedutě vystupuje několik hlavních staveb – při pohledu zleva: vysoká věž Starobydžovské brány, kostel Nejsvětější Trojice se dvěma věžemi (s chybně zakreslenou orientací), malá věž radnice a děkanský kostel sv. Vavřince. Wernerova veduta jako jediná zachycuje městské hradby se třemi viditelnými baštami (z celkového počtu osmnácti bašt opevnění). V popředí je kříž v místě popraviště Na Stínadlech. Poněkud problematická je datace této veduty. Poprvé, pokud je známo, projížděl F. B. Werner Bydžovem či okolo města v roce 1715, a již tehdy pořídil prospekt města (obr. 6a). Veduta reprodukována pod č. 6b je ovšem mladší, a evidentně není odvozeninou z veduty z roku 1715; datem post quem vzniku předlohy mladší veduty je nepochybně rok 1718, kdy byl přestavěn kostel Nejsv. Trojice, a především byly k západnímu průčelí přístavěny dvě věže, na vedutě zachycené. Dvojí větší požár města, v letech 1718 a 1739, neznechal na vedutě žádnou stopu (oba postihly především východní část města); věže při trojkém kostele jsou jediným ukazatelem, od něhož lze odvodit dataci prospektu, o žádných dalších stavebních úpravách, které by bylo lze konfrontovat se stavem zachyceným na vedutě, z průběhu 20.–40. let 18. století povědomost nemáme. Pokud vyjdeme z Wernerových itinerářů, potom se jako hypotetické datum vzniku veduty nabízí rok 1736, kdy mohl Werner město navštívit při své cestě z Hradce Králové do Prahy.

Obr. č. 7: Nový Bydžov od východu, po 1780. Ignác Ott, rytina. Výška 310mm, šířka 400mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4662. Sken Jan Kohout. – Jedna z raných rytin prezentujících později kanonizovaný východní pohled přes cestu od Metličan se objevila v záhlaví cechovního výučního listu (srov. komentář k obr. č. 10).

Obr. č. 8: Nový Bydžov od východu, 1790. *Regia dotalis Civitas Neo-Bidczovium.* Veduta Nového Bydžova v pravém horním rohu mapy královéhradecké diecéze Jana Venuta; ryl Kilian Ponheimer. *Mappa dioeceseos Reginaehradecensis ... MDCCXC. Kil. Ponheimer sculp. Viennae. Joanne Venuto canonico capitulari Reginaehradecensi et consistorii assessore.* Kolorovaná mědirytina, výška 1050 (950) mm, šířka 850 (810) mm (celek / mapa) / výška 60mm, šířka 150mm (veduta). Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP A 38. Sken Robert Šimůnek. – Znamější z dvojice bydžovských vedut vydaných tiskem v roce 1790 (srov. Berkovu vedutu na titulním listu Schallerovy Topographie, obr. č. 9); srov. též Venutovy veduty, stále z téhož pohledu od východu, z počátku 19. století (mapový list č. 34, obr. č. 84, 85).

Obr. č. 9: Nový Bydžov od východu, 1790. *Königl. Stadt Neu Bidschow*. Jan Berka, rytina. Výška 60 mm, šířka 75 mm. In: SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen, ... Sechzehnter und letzter Theil. Bidschower Kreis. Prag und Wien 1790*, titulní list. Sken Robert Šimůnek. – Drobná rytina publikovaná shodou okolností v témže roce jako Venutova veduta (obr. č. 8) nabízí shodně s Venutem pohled na město od východu, je však koncipována odlišně – zachycen je širší krajinný rámeček, odlišnosti zachytíme i v městském panoramatu, jakkoli rámcově je identické a dominují mu i v tomto případě věže hradební a kostelní; oproti Venutově vedutě vidíme i kostelní věž na horizontu při pravém okraji (kostel ve Starém Bydžově). Srov. komentář k obr. č. 10.

Obr. č. 10: Nový Bydžov od východu, počátek 19. století. *Královské věnné město Nový Bydžov roku 1717* [1]. *Lith. umél. ústav Farskýho v Praze*. Autor neuveden. Litografie, výška 85 mm, šířka 160 mm. In: ŘÍHA, Celestin: *Místopis a dějiny král. věnného města Nového Bydžova ... Praha 1868*, frontispis. Městské muzeum Nový Bydžov, příruční knihovna. Sken Jan Kohout. – Jedna z rytin prezentujících po celá desetiletí kanonizovaný východní pohled přes cestu od Metličan, přejímaný od Venuta (srov. obr. č. 8), přičemž dvojí starší Wernerův pohled od západu (obr. č. 6a, b) zůstal takřkajíc zapomenut. Letopočet 1717 vtělený do názvu je omyl; datem post quem je s největší pravděpodobností rok 1817, kdy byla věž farního kostela opatřena cibulovou bání.

Obr. č. 11: Plán Královéhradecké (Metličanské) brány, 1827. *Plann litt. A. Zur Erbauung des Konigrätzer Thordaches in der K. Leibgedingstadt Neubidschow. Neubidschow den 8ten Juny 827. Johann Martinek Baumeister*. Rukopisná kolorovaná kresba, výška 350 mm, šířka 520 mm, měřítko ve vídeňských sázích. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7919. Foto Pavel Vychodil. – Plán nerealizované přestavby východní městské brány (zvané Metličanské či Hradecké), jehož autorem je stavební mistr Jan Martínek, přináší nejpřesnější informace o stavební podobě nedlouho před zbořením. Stavba o celkové výšce přibližně 20 m (bez krovu a střechy 15,1 m) tvořila dominantu východní části městského opevnění. Několik požárů města se na ní významně podepsalo, zejména v letech 1655, 1718 a 1817. Například plán spáleniště židovského ghetta z roku 1718 (srov. mapový list č. 33, mapa č. 43) vyobrazuje věž bez střechy. Plán na opravu věže z roku 1827 nebyl realizován a brána byla rozhodnutím městské rady v roce 1844 zbořena, ačkoliv by její oprava nevyžadovala příliš nákladů. Materiál ze zbořené brány byl využit ke stavbě hřbitovní zdi u kostela sv. Trojice a k vydláždění chodníku ke kostelu.

Obr. č. 12: Plán Pražské (Starobydžovské) brány, 1842. Bez názvu. J. Douša. Kresba tuší, výška 335 mm, šířka 440 mm, grafické měřítko ve vídeňských sázích (7 vídeňských sáhů = 141 mm). Státní oblastní archiv v Zámruku – Státní okresní archiv Hradec Králové, fond NAD 1001, Archiv města Nový Bydžov, inv. č. 1893, Stavební záležitosti – boření Metličanské a Starobydžovské brány, 1842–1848, karton č. 68. Sken Jan Košek. – Plán vznikl v souvislosti se zamýšlenou, ale nakonec nerealizovanou přestavbou západní městské brány, která po staletí dotvářela městské panorama. Celková výška věže bez korouhve dle plánu dosahovala 27 m (bez střechy 17,3 m). Podobně jako i druhou městskou bránu postihlo věž několik požárů města. Ten poslední v roce 1843 jí byl osudný a brána byla nedlouho po něm stržena.

Mapa č. 2: Plán města, 1856. *Polohopisný nástin k. věnného města Bydžowa / Plan der königlichen Leibgedingstadt Bydschow*. J. Adam. Mědirytina, výška 95 mm, šířka 100 mm, součást mapy Jičínského kraje: *Jičínský kraj v Království českém / Jičiner Kreis des Koenigreichs Boehmen nach den besten und zuverlässigsten Quellen unter Mitwirkung des Professor K. Wl. Zap, welcher die Nomenklatur besorgte, neu bearbeitet und Sr Hochgeboren Herrn, Herrn, Maximilian Ritter von Obentraut... in aller Hochachtung gewidmet vom Verleger. Titel und Pläne von J. Adam* (autor Johann Loth, mědiryt C. Schleich, Franz von Schönfelder; vyd. Friedrich Kretzschmar, Praha 1856). Kolorovaná mědirytina, výška 720 mm, šířka 620 mm, měřítko [cca 1 : 146 000]; v levé části plány Jičina a Nového Bydžova. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP A 283. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdiby. – Srov. mapový list č. 30, mapa č. 40 (mapa Jičínského kraje).

Obr. č. 13: Radnice s vedlejším Hruškovským domem, před 1863. Litografie, tisk K. Schreyer, H. Fuchs. Výška 185 mm, šířka 215 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 1145. Sken Jan Kohout. – Litografie zachycuje ještě barokní podobu radnice před novogotickou úpravou (srov. obr. č. 14).

Obr. č. 14: Náměstí s radnicí po novogotické úpravě, 1870. *Svěcení praporu spolku c. k. veteránů Novo-Bydžovských 21. srpna 1870. / Fahnenweihe des k. k. priv. Veteranen-Vereins zu Neu-Bydschow am 21. August 1870*. Zikmund Freund (?), fotografie. Výška 222 mm, šířka 305 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4209. Sken Jan Kohout. – Na nejstarší dnes známé fotografii novobydžovského náměstí je zachycena slavnost svěcení praporu vojenských vysloužilců dne 21. srpna 1870. Novogotická úprava radnice byla dokončena roku 1865, jak ukazuje letopočet v průčelí budovy; podobu radnice před touto úpravou srov. obr. č. 13.

Obr. č. 15: Část náměstí s mariánským morovým sloupem, 1873. A. Dunka, fotografie. Výška 119 mm, šířka 156 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7445. Sken Jan Kohout. – U sloupu je patrna ještě balustráda, Turkův dům vedle radnice odkoupila v roce 1871 občanská záložna a po přístavbě druhého poschodí pronajala přízemí obchodnímu a akcionářskému spolku Bratr, hostinec U Kupců vpravo má ještě mansardovou střechu.

Obr. č. 16: Výstavba cukrovaru, 1870. Fotografie. Výška 147 mm, šířka 208 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 2246. Sken Jan Kohout. – Cukrovar byl v provozu do roku 1997.

Obr. č. 17: Hostinec na Kopečku, před 1886. A. Dunka, fotografie. Výška 233 mm, šířka 310 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 9192. Sken Jan Kohout. – Lokalita Kopeček se objevuje na městských vedutách od 18. století, jedná se o návrší v jihovýchodní části

původního města, kde stál panský dům (patrně zanikl během třicetileté války); fotografie hostince je od jihovýchodu, datem ante quem jejího pořízení je rok 1886, kdy byl hostinec zbořen. Na jeho místě byl v roce 1887 postaven novorenesanční hostinec, z něhož se dalšími stavebními úpravami stalo Jiráskovo divadlo (srov. obr. č. 53).

Obr. č. 18: Jihovýchodní část náměstí, 1887. A. Dunka, fotografie. Výška 110 mm, šířka 163 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7447. Sken Jan Kohout. – Na snímku je dobře vidět stará dlažba, kašna se lvem a za ní vpravo Lalouškův dům, na jehož parcele byla vybudována budova spojitelný s muzeem.

Obr. č. 19: Část západní a severní fronty náměstí s mariánským sloupem, před 1889. Fotografie. Výška 120 mm, šířka 160 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř182. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 20: Severovýchodní část náměstí, před 1889. A. Dunka, fotografie. Výška 112 mm, šířka 169 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7453. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 21: Náměstí od východu, před 1898. A. Dunka, fotografie. Výška 104 mm, šířka 153 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7454. Sken Jan Kohout. – Uprostřed vyniká stojan elektrického oboukóvého osvětlení z roku 1895.

Obr. č. 22: Roubené domy v Jičínské ulici, cca 1894. Fotografie. Výška 166 mm, šířka 181 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7506. Sken Jan Kohout. – Vlevo Balounkův dům, vpravo dům Anny Svobodové, vedle tohoto domu stávaly masné krámy. Na místě Balounkova domu byl v roce 1899 postaven dům čp. 1148 a na parcelách dvou dalších domů nechal v roce 1894 František Peřina postavit dvoupodschodový dům čp. 1147, známé železářství.

Obr. č. 23: Turkův dům v Hradecké ulici, 1895. Fotografie. Výška 155 mm, šířka 120 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř188. Sken Jan Kohout. – Dům byl zbořen roku 1898 a na jeho místě vystavěl Alois Jedlička novorenesanční dům.

Obr. č. 24: Králíčkův dům, po 1895. Fotografie. Výška 171 mm, šířka 232 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7455. Sken Jan Kohout. – Králíčkův dům byl typem roubené stavby s pavlačí; na fotografii je zachycen z tehdejší Rösslerovy (nynější Husovy) ulice. Zbořen byl po roce 1900. Identifikaci někdejší polohy domu usnadňuje i vpravo viditelný závěr kostela Nejsvětější Trojice.

Obr. č. 25: Kostel sv. Vavřince, pohled od severovýchodu, před 1897. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P208. Sken Jan Kohout. – Na fotografii je okolí kostela zachyceno ještě s mladými lipami a přistavěnou Prosečovskou hrobkou.

Obr. č. 26: Kostel sv. Trojice, před 1895. Fotografie. Výška 221 mm, šířka 289 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7505. Sken Jan Kohout. – Stavba z počátku 17. století získala dnešní podobu přestavbou v letech 1717–1718, hřbitov byl po založení nového městského hřbitova zrušen (1895) a v souvislosti s úpravou okolí po spáleníšti židovské čtvrti přeměněn v park. Nový hřbitov byl založen roku 1882 na západním okraji města, a roku 1901 zde byl vysvěcen hřbitovní kostel Sedmibolestné Matky Boží (srov. obr. č. 27).

Obr. č. 27: Hřbitovní kostel Sedmibolestné Matky Boží, po 1901. Fotografie. Výška 165 mm, šířka 120 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7465. Sken Jan Kohout. – Novogotický kostel byl vysvěcen v roce 1901; vystavěn byl v parku u nově zřízeného hřbitova na západním okraji města podle plánu Josefa Mockera místním stavitelcem Aloisem Jedličkou (srov. obr. č. 26).

Obr. č. 28: Nový Bydžov od západu, mezi 1899–1906. Fotografie. Výška 89 mm, šířka 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P24. Sken Jan Kohout. – Datace vychází ze skutečnosti, že na obrázku je již patrna budova Okresního domu, dokončeného v roce 1899, budova Spojitelný, jejíž stavba byla započata v roce 1906, však ještě nikoli.

Obr. č. 33: Nový Bydžov od západu, kolem 1910. Fotografie. Výška 195 mm, šířka 295 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7472. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 30: Židovská ulice, cca 1895. V. Beneš, fotografie. Výška 93 mm, šířka 89 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4927. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 31: Židovská čtvrt' – zadní části domků nad hradebním příkopem, po 1895. V. Beneš, fotografie. Výška 91 mm, šířka 82 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4927. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 32: Židovská čtvrt' od západu, 1897. Fotografie. Výška 116 mm, šířka 170 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7572. Sken Jan Kohout. – Pohled na židovskou čtvrt' z lehce zvýšené perspektivy byl pořízen z nárožního domu na náměstí. Vzácný snímek zachycuje podobu židovské čtvrti jen pár let před zhoubným požárem, který jí postihl 15. července 1901 (srov. obr. č. 33 a 34).

Obr. č. 33: Židovská čtvrt' po požáru 15. 7. 1901. Z. Doležal, fotografie. Výška 217 mm, šířka 286 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 10997. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 34: Plán židovské čtvrti před požárem, po 1901. Autor neznámý. Rukopisný kolorovaný plán, výška 213 mm, šířka 341 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7925. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 35: Synagoga po úpravách po požáru roku 1901, cca 1905. Fotografie. Výška 83 mm, šířka 115 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř315. Sken Jan Kohout.

Mapa č. 3: Plán města s vyznačením právozářných domů, 1900. Jan Honza. Barevný tisk, výška 400 mm, šířka 410 mm. In: HONZA, Jan: *O pivovarství v král. věn. městě Novém Bydžově*. (Příspěvek k dějinám českého průmyslu pivovarského.) Nový Bydžov 1900, přílohová mapa. Městské muzeum Nový Bydžov, příruční knihovna. Sken Jan Kohout. – Už od založení města měli měšťané na náměstí a v hlavních ulicích várečné domy. Během staletí si várníci postavili i několik pivovarů. Po požáru pivovaru v roce 1655 si u Metličanské brány postavili v místech bývalé lázně nový a v roce 1696 další za radnicí. Pivo se v něm vařilo až do roku 1942 (srov. obr. č. 37). Jan Honza ke své práci o pivovarnictví přiložil i mapku s vyznačením domů 73 várníků. Autor se

nevynul drobným chybám v umístění některých domů, jak bylo později zjištěno Jaroslavem Prokopem.

Obr. č. 36: Nová soudní budova na Revoluční třídě, kolem 1900. Fotografie. Výška 160 mm, šířka 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. Ř225. Sken Jan Kohout. – Budova byla vystavěna nedlouho před pořízením fotografie, roku 1891; nyní slouží potřebám Střední školy technické a řemeslné. Stará soudní budova s vězením byla postavena v roce 1826 v Korneliově ulici a dnes slouží jako bytový dům.

Obr. č. 37: Právozářný pivovar, 1900. F. Römer, fotografie. Výška 170 mm, šířka 230 mm. Sběrka fotografií Petra Langer. Sken Jan Kohout. – Po skončení výroby piva v roce 1942 byla budova v letech 1966–1974 zbořena, na jejím místě vznikla v roce 1981 telekomunikační budova (dnešní budova B Městského úřadu).

Obr. č. 38: Původní hostinec U Štovičků na Revoluční třídě, kolem 1900. Fotografie. Výška 90 mm, šířka 140 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř78. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 39: Dívčí škola v Karlově ulici, 1903. Fotografie. Výška 170 mm, šířka 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7432/1. Sken Jan Kohout. – V průběhu 80. a 90. let 19. století vyrostla v Novém Bydžově dvojice výstavných školních budov – dívčí roku 1885 a chlapecká roku 1897 (srov. obr. č. 40).

Obr. č. 40: Chlapecká škola v Klicperově ulici, 1903. Fotografie. Výška 170 mm, šířka 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7432/2. Sken Jan Kohout. – Školní budova byla dostavěna v roce 1897 podle plánů pražského stavitele Václava Kaury. Vpravo od ní stál od roku 1887 nový novorenesanční hostinec Na Kopečku (srov. obr. č. 17 a komentář). Domek v popředí školy čp. 560 patřil na Hradeckém předměstí ke starší zástavbě zachycené již na mapě stabilního katastru z roku 1841 (srov. mapový list č. 3, mapa č. 8).

Obr. č. 41: Stavba Antošovy cihelny, 1903. Fotografie. Výška 190 mm, šířka 250 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 9640. Sken Jan Kohout. – Od roku 1926 cihelna Josefa Fleka, tzv. Flekačka, fungovala do roku 1982, nyní objekt slouží k prodeji levného zboží.

Obr. č. 42: Ulice u kasáren, po 1905. Fotografie. Výška 165 mm, šířka 220 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř345. Sken Jan Kohout. – Stará kasárna (v pravé polovině snímku) byla vystavěna na jižním předměstí v roce 1780, v letech 1832–1837 v nich byli ubytováni polní myslivci, od 60. let 19. století až do roku 1878 batalion pěšího pluku č. 74 Nobili. Od té doby sloužila osiřelá budova za útočiště městské chudiny. Kasárna vyhořela v roce 1909, později byla v těchto místech postavena sokolovna (srov. obr. č. 50).

Obr. č. 43: Domek pro vybírání mýtného v severní části města (nyní čp. 1781), kolem 1900. Fotografie. Výška 125 mm, šířka 175 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř406. Sken Jan Kohout. – Mýto se zde přestalo vybírat v roce 1892, v popředí mostek přes Švarcavu, která byla v letech 1933–1934 svedena do betonových rour.

Obr. č. 44: Nárožní dům čp. 500 v jižní frontě náměstí, před 1912. Fotografie. Výška 160 mm, šířka 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka, inv. č. 6543/89. Sken Jan Kohout. – Nárožní dům byl postaven po roce 1666 na parcele bývalé rychty. Datem ante quem pořízení fotografie je rok 1912, kdy bylo podlouhí zastavěno.

Obr. č. 45: Domek Bromovských před kostelem sv. Trojice a synagogou, cca 1912. F. Vraný, fotografie. Výška 161 mm, šířka 229 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4786. Sken Jan Kohout. – Zbořen 1946.

Obr. č. 46: Obecní pastouška v severní části Husovy třídy, 1912. F. Vraný, fotografie. Výška 170 mm, šířka 235 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4779. Sken Jan Kohout. – Zbořena 1920.

Obr. č. 47: Budova nádraží, před 1914. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P161. Sken Jan Kohout. – Severozápadní dráha železnice v úseku Velký Osek – Ostroměř byla slavnostně otevřena 21. prosince 1870. Z té doby pochází i budova nádraží, která si dodnes uchovala svoji podobu.

Obr. č. 48: Budova nemocnice, cca 1914–1916. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, sbírka pohlednic Petra Langer. Sken Petr Langer. – První městská nemocnice se začala stavět v polích za městem v roce 1853 a se svolením císaře Františka Josefa I., který se tehdy zotavil z atentátu, mohla nést jeho jméno. Na základě toho byl díky celostátní sbírce získán i dostatek finančních prostředků. Stavba byla dokončena v roce 1855 a zdravotnictví slouží dodnes.

Obr. č. 49: Starý židovský hřbitov, 1917. Fotografie (pohlednice). Výška 89 mm, šířka 136 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P159. Sken Jan Kohout. – Na snímku vlevo v pozadí je patrný klášter sester řádu Notre-Dame, v pravé části komín tkalcovny.

Obr. č. 50: Sokolovna na Revoluční třídě, 1928. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 322S. Sken Jan Kohout. – Sokolovna je na pohlednici zachycena krátce po svém vzniku (1927–1928); vystavěna byla v prostoru bývalých kasáren, vyhořelých roku 1909 (srov. obr. č. 42).

Obr. č. 51: Objekt sušárny cikorie v ulici K hřišti, 20. léta 20. století. Fotografie. Výška 190 mm, šířka 250 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. Ř240. Sken Jan Kohout. – Sušárnu cikorie založil roku 1874 pan Radimský, od roku 1904 byla zvána Hynkovou sušárnou; na fotografii je zachycen stav z doby před výstavbou Hynkovy vily.

Obr. č. 52: Cukrovar od západu, 1924. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P222. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 53: Městské Jiráskovo divadlo po přestavbě hostince Na Kopečku, 1926. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P 69. Sken Jan Kohout. – Přestavba hostince Na Kopečku proběhla krátce předtím, v letech 1923–1924.

Obr. č. 54: Nový Bydžov od jihojihozápadu na šikmém leteckém snímku, 1929. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P2. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 55: Pohled z gymnázia na právozářný pivovar a radnici,

cca 1930. Fotografie. Výška 150 mm, šířka 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. D14 (Drašnerovo album fotografií). Sken Jan Kohout.

Obr. č. 56: Městská elektrárna na Husově třídě, po 1930. O. Dunka, fotografie. Výška 203 mm, šířka 283 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7642. Sken Jan Kohout. – Elektrárna byla vybudována v roce 1895 v rámci první elektrifikace města. Provoz v této budově byl po vybudování nové transformační stanice poblíž Králík u Nového Bydžova v 80. letech 20. století postupně ukončován (srov. mapový list č. 9, mapa č. 14).

Obr. č. 57: Městské parní a vanové lázně v Žižkově ulici, po 1930. O. Dunka, fotografie. Výška 203 mm, šířka 283 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7643. Sken Jan Kohout. – Lázně byly založeny roku 1892, jejich provoz byl ukončen v roce 1971, v roce 2009 byla levá polovina budovy zbořena.

Obr. č. 58: Regulace řeky Cidliny v Novém Bydžově, 1931. *Bydžovská Cidlina. Úprava v Novém Bydžově.* Ing. Dr. Josef Stocký, Tisk, výška 285 mm, šířka 425 mm, grafické měřítko, výřez. In: STOCKÝ, Josef: Cidlina. Praha 1931, tab. 18–19. Městské muzeum Nový Bydžov, příruční knihovna. Sken Jan Kohout. – Technický výkres kromě vodohospodářských údajů přináší náčrt nového koryta regulované řeky; zajímavý je i zakreslením zasypaného původního toku staré Cidliny (přerušovanou čarou). Na výkresu je zachycena i nová městská plavárna a tři městské mlýny (srov. mapový list č. 29, mapa č. 38).

Obr. č. 59: Nový Bydžov od jihozápadu, 1931. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P23. Sken Jan Kohout. – Na snímku je zachycena nová zástavba ulic Tyršovy, Na Svěpomoci, Dr. A. Dvořáka; vlevo kostel Církve československé husitské.

Obr. č. 60: Plán rozmístění expozic krajské výstavy v Novém Bydžově, 1934. *Město Nový Bydžov s výstavními objekty.* Pérovka, výška 155 mm, šířka 230 mm, bez měřítka. In: Výstava kraje novobydžovského 29. června – 15. července 1934. Nový Bydžov 1934, zadní strana obálky. Městské muzeum Nový Bydžov, příruční knihovna. Sken Jan Kohout. – Ve dnech 29. června až 15. července 1934 byla ve městě uspořádána výstava kraje novobydžovského, která představila základní oblasti činnosti v celém regionu. Výstava se uskutečnila pod záštitou Ministerstva průmyslu, obchodu a živností, Ministerstva zemědělství, Okresního výboru v Novém Bydžově a městské rady. Rozčleněna byla na následující odbory: živnostenský, průmyslový, zemědělský, kulturně-školský a umělecký, instalační, propagační, pořadatelský, programový, tiskový a zábavní. Profesionální organizaci odpovídal i rozsáhlý výstavní katalog, z něhož pochází reprodukováný plán rozmístění expozic. Hlavní výstavní prostory byly v sokolovně (43 vystavovatelů) a na tzv. výstavním náměstí u sokolovny (v 12 pavilonech 67 vystavovatelů), dále v chlapecké (74 vystavovatelů) a dívčí škole (97 vystavovatelů) a v dalších veřejných budovách.

Obr. č. 61: Dům Likovských a fotoatelier Vraný, před 1936. Fotografie. Výška 60 mm, šířka 86 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, inv. č. Ř 384. Sken Jan Kohout. – Oba domy byly zbořeny v roce 1936 a roku 1937 na místě jejich místě vznikl moderní činžovní dům čp. 45 (nároží třídy Čsl. armády a ulice Havlíčkovy).

Obr. č. 62: Dukelská ulice, 15. března 1939. Fotografie. Výška 110 mm, šířka 117 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. Ng 3713. Sken Jan Kohout. – Snímek zachycuje pro 15. březen 1939 tolik typickou (i z hlediska panujícího počasí) atmosféru obsazení českých měst německými jednotkami.

Obr. č. 63: Panoramatický pohled na Nový Bydžov z věže kostela sv. Vavřince, 1941. Jan Pacovský, fotografie. Výška 260 mm, šířka 1125 mm (snímek složený z pěti spojených záběrů). Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 5840. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 64: Nový Bydžov od severu na šikmém leteckém snímku, 1941. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P48. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 65: Bio Sokol, před 1949. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P176. Sken Jan Kohout. – Pohlednice pochází z roku 1949, fotografie je ovšem evidentně o něco starší, sama o sobě však oporu pro přesnější dataci neposkytuje; samotná budova kina pochází z roku 1921.

Obr. č. 66: Severozápadní část náměstí, po 1950. Fotografie. Výška 178 mm, šířka 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, bez inv. č. (dosud neevidováno). Sken Jan Kohout. – Na snímku je zachycen hotel Schroll, Kazdovo pekařství a Skřivanovo uzenářství.

Obr. č. 67: Městské jatky v dnešní ulici U jatek, 1950. M. Petrovič, fotografie. Výška 178 mm, šířka 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 6545/187. Sken Jan Kohout. – Jatky vybudované v letech 1881–1882, zvětšené dostavbou v roce 1902, byly v provozu do roku 1976; roku 1987 byly zbořeny.

Obr. č. 68: Hostinec U Petrovických v ulici Československé armády, 1950. M. Petrovič, fotografie. Výška 161 mm, šířka 235 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 6545/553. Sken Jan Kohout. – Dům čp. 1546 byl zbořen roku 1967.

Obr. č. 69: Bývalý klášter sester řádu Notre-Dame, cca 1950. M. Petrovič, fotografie. Výška 178 mm, šířka 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 6545/48. Sken Jan Kohout. – Stavba v ulici Bfí Mádlů pochází z roku 1898; sestry řádu Notre-Dame, které působily zejména jako zdravotní sestry v místní nemocnici, byly vyhnány v 50. letech 20. století. Donedávna budova patřila Královohradeckému kraji, v současnosti patří městu.

Obr. č. 70: Koželužna v Dukelské ulici, 1950. M. Petrovič, fotografie. Výška 178 mm, šířka 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 6545/351. Sken Jan Kohout. – Srov. mapový list č. 35, obr. č. 86. Na snímku je patrná rokoková plastika Panny Marie svatoohorské z roku 1774, která byla přemístěna v roce 1967 k východní stěně barokní sakristie kostela sv. Vavřince.

Obr. č. 71: Areál nemocnice a okolí od jihozápadu, cca 1950. Pohlednice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P90. Sken Jan Ko-

hout. – Na snímku je nemocnice zachycena již včetně novostavby interny (levá část) z roku 1949; v pravé části je chirurgické oddělení ze 30. let a vprostřed snímku komín prádelny; v pozadí vprostřed komín cihelny zvané Flekačka, viditelný je i komín cukrovaru a dalších průmyslových provozů.

Obr. č. 72: Židovská radnice, 1950. M. Petrovič, fotografie. Výška 178 mm, šířka 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 6545/506. Sken Jan Kohout. – Radnice byla vystavěna roku 1897, kdy starostou židovské obce byl Jonáš Bergmann. Budova zajímavá spojením novogotické architektury s orientální výzdobou stojí dodnes, ovšem v průběhu druhé poloviny 20. století prošla částečně velmi necitlivými úpravami, které změnily původní charakter stavby.

Obr. č. 73: Ulice Al. Gallata s právovárečným pivovarem, kolem 1960. Petr Langer, fotografie. Výška 89 mm, šířka 136 mm. Sběrka fotografií Petra Langer. Sken Petr Langer.

Obr. č. 74: Mlékárna v průmyslové oblasti na severu města, 60. léta 20. století. Fotografie. Výška 110 mm, šířka 210 mm. Sběrka fotografií Bohuslava Pluhaře. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 75a–b: Vizualizace historického jádra města po projektované rekonstrukci a asanaci, [1973]. Ing. arch. A. Synek, SÚRPMO. – a: *Panoramatický pohled VI.a* (východní pohled). Kresba tuší, výška 430 mm, šířka 815 mm. – b: *Panoramatický pohled VI.b* (západní pohled). Kresba tuší, výška 430 mm, šířka 815 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, příř. č. 7/2015-6,7. Foto Pavel Vychodil. – Pohledy jsou součástí souboru územních plánů (srov. mapový list č. 14, mapa č. 21; tamtéž i komentář).

Obr. č. 76: Odstřel domů na náměstí, 1979. Miloslav Bydžovský, fotografie. Výška 170 mm, šířka 190 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, fotoarchiv. Sken Jan Kohout. – Budovy bývalého hotelu Schroll, Kazdova pekařství a Skřivanova uzenářství byly odstřeleny 31. března 1979, poté zůstal prostor tří středověkých parcel dlouho nezastavěn, sloužil i jako městská tržnice. V roce 2009 zde vyrostl bytový dům s komerčními prostory v přízemí (srov. obr. č. 66 a 77).

Obr. č. 77: Bývalý hotel Schroll před odstřelem, 31. března 1979. Miloslav Bydžovský, fotografie. Výška 170 mm, šířka 190 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, fotoarchiv. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 78: Cihelna na severním okraji města, 1980. Jaroslav Prokop, fotografie. Výška (negativu) 35 mm, šířka 40 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. Ng P 444/3. Sken Jan Kohout. – Cihelna F. Peřiny, A. Jedličky a J. B. Doležala byla založena 1883; výroba byla zastavena v roce 1999.

Obr. č. 79: Měšťanský dům čp. 103 na třídě Čsl. armády, tzv. Doležalův dvorec (dříve Čeňkův), před 2005. Jaroslav Prokop, fotografie. Výška 90 mm, šířka 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, archiv. Sken Jan Kohout. – Rokokový měšťanský dům s klasicistními prvky byl postaven zřejmě na konci 18. století. Archivní doklady o staviteli a přesné době stavby však zatím nemáme. Dům je dominantou pozemku, na kterém se nacházel hospodářský dvorec, podle mapy stabilního katastru se zde ještě v roce 1841 nacházely další stavby roubených stodol a chlévů. Po jejich zboření nechal Jan B. Doležal v roce 1878 v jižní části pozemku postavit cihlový dům, který byl však v roce 2004 zbořen. V současnosti je dům v soukromých rukou a postupně prochází náročnou opravou.

Obr. č. 80: Bývalá vila továrníka Eduarda Balounka čp. 1370 v Husově ulici, 2015. Jan Kohout, digitální fotografie. Městské muzeum Nový Bydžov, fotoarchiv. – Balounkovi byli vlastníky továrny na cikorii v Humburkách u Nového Bydžova. V roce 1932 si nechal spoluvlastník továrny Eduard Balounek na místě bývalé hospodářské usedlosti postavit honosnou jednopatrovou vilu se zahradou s parkovou úpravou. V roce 1947 byla vila zakoupena městem a do počátku 90. let sloužila jako mateřská škola, v roce 1992 byla do vily přemístěna Městská knihovna, která zde sídlí dodnes. V roce 2014 byla dokončena rozsáhlá rekonstrukce budovy.

Obr. č. 81: Pohled na město z věže kostela sv. Jakuba v Metličanech, 1995. Jaroslav Prokop, fotografie. Výška 90 mm, šířka 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, archiv. Sken Jan Kohout.

Obr. č. 82a: Letecký pohled na náměstí a část centra města, 2015. Václav Jandourek, digitální fotografie. Archiv autora. – Fotografie zachycuje Masarykovo náměstí s novogotickou radnicí a mariánským sloupem a kostel sv. Vavřince.

Obr. č. 82b: Letecký pohled na centrum města, 2015. Václav Jandourek, digitální fotografie. Archiv autora. – Fotografie pořizovaná zhruba z prostoru nad nárožím ulic Klicperovy a Žižkovy zachycuje většinu městských věží a věžiček, v pozadí Starý Bydžov.

Obr. č. 82c: Panorama Nového Bydžova v pozadí leteckého pohledu na kostel sv. Jakuba v Metličanech, 2015. Václav Jandourek, digitální fotografie. Archiv autora.

Mapový list č. 1

Mapa č. 4: Nový Bydžov a okolí na Müllerově mapě Čech z roku 1720. *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano ad junctis ... à Joh: Christoph: Müller ... A:C:M.DCC.XX. Michael Kauffer sculpsit Augusta Vind:* Médírytina, grafické měřítko [1 : 132 000], sekce IX, výška 465 mm, šířka 540 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP A 13. Foto Pavel Vychodil.

Mapa č. 5: Nový Bydžov a okolí na mapě Bydžovského kraje Františka Jakuba Jindřicha Kreybicha z roku 1828. *Charte vom Bidszower Kreise des Königreiches Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet von Fr. Jac. Heinrich Kreybich.* Médíryt, grafické měřítko [1 : 243 000], výška 430 mm, šířka 320 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP A 231. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdiaby.

Mapa č. 6: Nový Bydžov a okolí na speciální mapě III. vojenského mapování rakousko-uherské monarchie z roku 1880. List *Hořitz und*

Jičin, Zone 4, Col. XIII; Königgrätz, Elbeteinitz und Pardubitz, Zone 5, Col. XIII, heliogravura, 1 : 75 000, výška 380 mm, šířka 495 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP C 1108, MAP C 1117. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdiaby.

Mapový list č. 2

Mapa č. 7a: Nový Bydžov a okolí na mapě I. vojenského mapování Čech z let 1780–1783. Rukopisná kolorovaná mapa, grafické měřítko [1 : 28 800], sekce č. 94, výška sekce 408 mm, šířka 618 mm, výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Mapa č. 7b: Nový Bydžov a nejbližší okolí, 1789, celek a detail města. *Sitvations Plan Der Königlichen Kreys-Stadt Neubidschow, auf eine ½ Meile im Durchschnitt. Levé & Dessiné par Pflieger de Lindenfeld, Sous-Lieut. de Gemingen Infanterie 1789.* Kolorovaná perokresba, výška 530 (400) mm, šířka 652 (615) mm, bez měřítka, mapa je orientována k západu. Moravská zemská knihovna, Brno, sign. STM-pa-1211.616. Sken Moravská zemská knihovna, Brno. – Mapa vznikla v době velmi blízké reambulaci mapy I. vojenského mapování (srov. mapa č. 7a), a i kontext jejího vyhotovení byl analogický (pro vojenské potřeby). Autorem mapy byl podporučík Anton Pflieger von Lindenfeld (zemřel v roce 1814 v hodnosti majora v jižní Francii), příslušník 21. českého pěšího pluku. Pluk byl od roku 1781 doplňován v Čechách v Bydžovském kraji. Štáb pluku sídlil v letech 1772–1782 v Novém Bydžově, následně v letech 1782–1784 v Jičíně, 1784–1790 v Josefově, 1790–1802 (?) v Breisach am Rhein a poté opět až do roku 1808 v Jičíně; vlastníkem pluku byl v letech 1778–1808 Sigmund Freiherr Gemmingen-Hornberg. Vročení 1789 ukazuje na to, že mapa byla pořizena v době, kdy pluk sídlil v Josefově, odkud podporučík von Lindenfeld vyjížděl mapovat strategicky důležitá místa (města) v okolí. Snad právě z téhož roku 1789 pochází i stylem naprosto analogická, Lindenfeldem signovaná, na rozdíl od mapy Nového Bydžova a okolí však nedatovaná mapa Jičína a okolí, s velmi detailním zakreslením využití ploch, což na mapě bydžovské přichází jen v náznaku (<https://vufind.mzk.cz/Record/MZK03-001065724>).

Mapový list č. 3

Mapa č. 8: Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru města Nového Bydžova z roku 1841. List V, VI, IX, X. Kolorovaná litografie, grafické měřítko [1 : 2880], výška listu 526 mm, šířka 658 mm, výřez. Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, Praha, sign. B2a/C6/5307-1. Sken Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, Praha.

Mapový list č. 4

Mapa č. 9: Plán města, 1855. *Nový Bydžov.* Josef Smutný. Rukopisný kolorovaný plán, výška 385 mm, šířka 550 mm, bez měřítka, plán je orientován k jihu. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7922. Foto Pavel Vychodil. – Plán vycházející z mapy stabilního katastru (mapový list č. 3, mapa č. 8) zaujme na první pohled orientací k jihu. Barevně rozlišuje stavební materiál městské zástavby – žluté dřevěnou zástavbu, hnědé a černé stavby z kamene a cihel. Černou barvou jsou vyznačeny důležité a veřejné stavby – radnice, kostely, škola, soud s věznicí, nově postavená nemocnice. Na plánu jsou chybně vyznačeny obě městské brány – v roce 1855 již zbořené (srov. obr. č. 11 a 12). Dále jsou uvedeny názvy několika ulic: Hradecká, Pražská, Židovská, Kostelní a Školní, což odpovídá německým názvům ulic z mapy stabilního katastru, kde jsou navíc vyznačeny ještě ulice Hradčanská (Hradischer Gasse), Andělská (Engl Gasse) a Příkopy (Graben).

Mapový list č. 5

Mapa č. 10: Nový Bydžov a okolí na mapě II. vojenského mapování Čech z let 1852–1853, revidováno 1873. Rukopisná kolorovaná mapa, grafické měřítko [1 : 28 800], sekce č. VII/7, ostliche Colonne, výška sekce 527 mm, šířka 527 mm, výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Mapový list č. 6

Mapa č. 11: Nový Bydžov a okolí na mapě III. vojenského mapování z roku 1877, poslední revize 1889. Rukopisná kolorovaná mapa, grafické měřítko [1 : 25 000], Zone 5, Col. XIII, Section NW, výška listu 555 mm, šířka 720 mm, výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Mapový list č. 7

Mapa č. 12: Plán města, 1883. *Plán král. věnného města Nového Bydžova.* Antonín Štoviček. Rukopisný kolorovaný plán, výška 755 mm, šířka 550 mm, bez měřítka [cca 1 : 2570]. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 7924. Foto Pavel Vychodil. – Rukopisný kolorovaný plán z roku 1883 ukazuje další proměny města oproti plánu z roku 1855 (mapový list č. 4, mapa č. 9). V legendě jsou označeny významné městské budovy – mezi nimi již gymnázium i s nově vystavěnou budovou, poštovní úřad či židovská škola. Přibyla i další pojmenování ulic – Chlumecká, Jičínská, Kotlářská, Baštecká, Na Šarlejích, Soudní, Klempířská, Jánská ad. Pojmenovány jsou i ulice „velkého čtverce“ Morušová (dnešní Havlíčkova, Karlova), Vodičková (Klicperova), Novomlýnská (Žižkova), Fantovská (Husova tř.), Tovární (Palackého) a Široká (Purkyňova, Jungmannova). Na plánu je vyznačena i severozápadní dráha a vlečka k novému cukrovaru.

Mapový list č. 8

Mapa č. 13: Plán města, 1889. *Město Bydžov Nový. S osadou Metličany v Čechách. Berniční okres Novo-Bydžovský. Litografováno v c.k. litografickém ústavu katastru dle stavu původní mapy z roku 1889.*

Autor neuveden. Kolorovaná litografie, výška 615mm, šířka 765mm, měřítko 1 : 2880, list 5, 6, 9, 10, výřez. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4916/3, 4916/4, 4916/5, 4916/6. Foto Pavel Vychodil. – Plán města datovaný k roku 1889 byl pravděpodobně upraven o něco později a na čtyřech listech podává představu o podobě zástavby i s předměstími. K pozdější dataci nás směřuje zakreslení nové soudní budovy, která byla dokončena až v roce 1891.

Mapový list č. 9

Mapa č. 14: Plán elektrifikace města, 1894. *Nový Bydžov. Městské osvětlení.* Robert Bartelmus & Co., Brno. Výška 695mm, šířka 595mm. Soukromá sbírka Pavla Draštíka. Foto Pavel Vychodil. – Souběžně s publikovaným plánem vznikl ještě další, více technicky zaměřený plán s podnázvem *Rozváděcí síť pro 2200 současně svítících žárovek*, na němž jsou vyznačeny uzly elektrického vedení a směry rozvodů (soukromá sbírka Pavla Draštíka). – Elektrické osvětlení města zahájilo provoz již 23. července 1895 jako jedno z prvních v Čechách. Dodávky stejnosměrného proudu zpočátku sloužily k veřejnému osvětlení a k osvětlení v obchodech a průmyslových provozech. Elektrárnu postavila svým nákladem firma Robert Bartelmus a spol. v Brně. Tato firma pak vyráběla proud po dva roky na svůj účet, teprve poté převzalo elektrárnu město. V roce 1919 se městská elektrárna napojila na velkoelektrárnu v Kolíně. Od roku 1922 přechází elektrárna postupně na střídavý proud. Projekt je zajímavý umístěním elektrárny, která měla původně stát v Dukelské ulici (srov. mapový list č. 12, mapa č. 19 – stav k roku 1940).

Mapa č. 15: Plán města, 1902. Orientační plán města *Nový Bydžov 1 : 10 000*. Barevný tisk, výška 220mm, šířka 250mm, měřítko 1 : 10 000. In: KUDRNÁČ, Václav: Adresář polit. okresu Novobydžovského. Turnov 1902, příloha. Městské muzeum Nový Bydžov, příruční knihovna B867. Sken Jan Kohout.

Mapový list č. 10

Mapa č. 16: Plán města, 1910. *Orientační plán města Nový Bydžov.* Autor neuveden. Rukopisný kolorovaný plán, výška 820mm, šířka 1155mm, měřítko 1 : 2880. Městské muzeum Nový Bydžov, přír. č. 14/2015. Foto Pavel Vychodil. – Na plánu jsou vyznačeny veřejné a významné budovy. K poznání soudobé podoby města výrazně napomáhá i pojmenování klíčových továren a provozů, s uvedením jmen majitelů. Zajímavostí jsou šrafované vyznačená tehdy již pohořelá kasárna a parková úprava po židovské čtvrti a zrušeném hřbitově u kostela sv. Trojice.

Mapový list č. 11

Mapa č. 17: Mapa okresního hejtmanství Nový Bydžov, 1912. *Generální mapa okresního hejtmanství Bydžovského*, 9. doplněné vydání. Kreslil a ryl J. E. Wagner, upravil F. Mareš, tisk Hynek Fuchs v Praze. Barevná litografie, výška 350 (270) mm, šířka 260 (195) mm, měřítko 1 : 220 000. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP A 520. Foto Pavel Vychodil.

Mapa č. 18: Mapa okresu Nový Bydžov, 1940. *Mapa vzdáleností politického okresu Nový Bydžov. Sestaveno dle stavu silnic v roce 1940. Vydal jako úřední pomůcku Okresní úřad v Novém Bydžově.* Cyklostyl, výška 555mm, šířka 375mm, bez měřítka. Soukromá sbírka. Sken Günter Fiedler.

Mapový list č. 12

Mapa č. 19: Plán města s vyznačením pozemního rozvodu elektrické sítě, cca 1940. Bez názvu. Autor neuveden. Kolorovaná perokresba, výška 845mm, šířka 1000mm, bez měřítka, výřez. Soukromá sbírka Pavla Draštíka. Foto Pavel Vychodil. – Srov. mapový list č. 9, mapa č. 14 (stav rozvodu elektrické sítě k roku 1894); plán je pozoruhodný i dvojjazyčným uličním názvoslovím.

Mapový list č. 13

Mapa č. 20: Směrný územní plán města, 1950. *Nový Bydžov. Směrný plán Nový Bydžov. List č. 4. Rozbor stavu budov a bonita půdy. Prosinec 1950.* Akad. arch. Vlastibor Klímeš, akad. arch. Oldřich Šmída. Výška 2010mm, šířka 1910mm, měřítko 1 : 2880, výřez. Městské muzeum Nový Bydžov, přír. č. 5/2015-4. Foto Pavel Vychodil. – Vybraný list ze souboru plánů pro směrný územní plán Nového Bydžova kromě jiného nabízí zajímavou klasifikaci stavu budov nedlouho po skončení 2. světové války a zachycuje město ještě před rozsáhlými demolicemi a dalšími podstatnými změnami v městské zástavbě. Za povšimnutí stojí, že na náměstí ještě není vybudován kruhový objezd, je zachován pravidelný charakter půdorysu se zastavěnými plochami – stojí tři domy v západní frontě náměstí (srov. obr. č. 66 a 76), blok domů za spojitelnou v Jiráskově ul. a ulici Boženy Němcové, stojí oba domy na nároží ulic Jungmannovy a Čsl. armády, v provozu jsou lázně a na Cidlině ještě stojí městský mlýn. Dosud nezbořeny tu jsou poslední roubené stavby uvnitř města a pivovar za radnicí; patrna je ještě nezastavěná část města mezi tratí a novým hřbitovem.

Mapový list č. 14

Mapa č. 21: Územní plán rekonstrukce a asanace historického jádra města, 1973. *Nový Bydžov. Podrobný územní plán rekonstrukce a asanace historického jádra města III.* Ing. arch. J. Malát, Ing. arch. A. Synek, SÚRPMO. Výška 630mm, šířka 815mm, měřítko 1 : 1000. Městské muzeum Nový Bydžov, přír. č. 7/2015-3. Foto Pavel Vychodil. – V úplnosti nerealizovaným se stal územní plán rekonstrukce a asanace historického jádra města z roku 1973. Soudobý socialistický urbanismus počítal s rozsáhlou asanací i uvnitř dnešní městské památkové zóny a se stavbou několikopodlažních bytových domů. Asanaci by podlehly prakticky všechny budovy podél „velkého čtverce“, ale i stará zástavba v Hradební ulici, bloky domů mezi Bezručovou ul., ulicí U Kopečka a Klicperovou ulicí či v ulici U památníku. Podle plánu se

postupně zbořilo několik budov ve městě, např. pivovarská lednice, tři domy v západní frontě náměstí a dva domy v ulici U památníku. Dalším zásahům zabránil nedostatek finančních prostředků na novou výstavbu a revoluční rok 1989. Součástí souboru plánů jsou i panoramatické pohledy na novou podobu města z věže kostela sv. Vavřince západním a východním směrem (srov. obr. č. 75a–b).

Mapový list č. 15

Mapa č. 22: Regulační plán centra města, 1990. Nový Bydžov. „*Velký čtverec*“. *Regulační plán centra B.2. Rozbor podlažnosti a stavebně technického stavu objektů.* Atelier12 STP Hradec Králové. Výška 780mm, šířka 990mm, měřítko 1 : 1000. Městské muzeum Nový Bydžov, přír. č. 8/2015-2. Foto Pavel Vychodil.

Mapový list č. 16

Mapa č. 23: Územní plán města, 2012. *Územní plán Nový Bydžov. Hlavní výkres.* REGIO, projektový ateliér s.r.o. Výška 1350mm, šířka 2600mm, měřítko 1 : 5000, výřez. © Městský úřad Nový Bydžov, 2017.

Mapový list č. 17

Mapa č. 24: Svislý letecký snímek Nového Bydžova, 1937. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 08530. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Mapový list č. 18

Mapa č. 25: Svislý letecký snímek Nového Bydžova, 1954. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 02562. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Mapový list č. 19

Mapa č. 26: Svislý letecký snímek Nového Bydžova, 1977. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 09108. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Mapový list č. 20

Mapa č. 27: Svislý letecký snímek Nového Bydžova, 1991. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, sign. č. 09642. Letecký snímek poskytl VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Mapový list č. 21

Mapa č. 28: Svislý letecký snímek Nového Bydžova, 2014. Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz, mapové listy HORI57, HORI58, HORI67 a HORI68.

Mapový list č. 22

Mapa č. 29: Osídlení Novobydžovska v pravěku a v raném středověku. Rekonstrukční mapa Jana Kohouta, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Na podkladu základní mapy 1 : 50 000 jsou vynesena významnější archeologická naleziště z pravěku a raného středověku. Z hlediska prostorového rozložení je jasné patrné rozmístění nálezů poblíž původního toku řeky Cidliny a do mála vyvýšených útvarů v krajině Pociidliní. Při tvorbě mapy byly použity údaje z Archeologické databáze Čech, literatury a nálezů umístěných v muzeích. Archeologické nálezy získané na sledovaném území jsou uloženy především v Městském muzeu v Novém Bydžově a v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Za revizi a doplnění údajů patří poděkování Mgr. Radku Bláhovi z Muzea východních Čech v Hradci Králové. – Literatura: PROFANTOVÁ, Naďa – KAŠPÁREK, František: Depot železných předmětů z Mlékosrb, okr. Hradec Králové a další blízké nálezy z východních Čech. Východočeský sborník historický 21, 2012, s. 77–95; KALFERST, Jiří: K vyhodnocení soupisů archeologických aktivit na Bydžovsku. Zpravodaj muzea v Hradci Králové 31, 2005, s. 93–100; KOUDELKA, Josef: Z Nov. Bydžova. Památky archaeologické a místopisné 24, 1913, s. 58; TÝŽ: Praehistorické nálezy na Bydžovsku. Tamtéž 22, 1908, s. 199–204; TÝŽ: Nález bronzů u Obory. Tamtéž 21, 1905, s. 421–424; TÝŽ: Archeologický nálezu u Nov. Bydžova. Tamtéž 21, 1905, s. 137–140; MANGEL, Tomáš – DANIELISOVÁ, Alžběta – JÍLEK, Jan: Keltové ve východních Čechách. Hradec Králové – Nasavrky – Pardubice 2013; MOUCHA, Václav: Příspěvek k poznání štitu z doby laténské v Čechách. Archeologické rozhledy 26, 1974, s. 445–453; TÝŽ: Starobronzový hromadný nálezu ze Starého Bydžova. Památky archeologické 65, 1974, s. 241–277; PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov 2013, zvl. s. 9–14; RYBOVÁ, Alena: Pozdně laténské a časně římské sídliště v Novém Bydžově – Chudonicích. Acta Musei Reginaehradecensis 7, 1964, s. 3–142 a 2 příložené plánky; STOCKÝ, Albin: Sídliště s kulturou římskou v Chudonicích u Nového Bydžova. Nový Bydžov 1910 (= Zvl. otisk z Pravěku 6, 1910, s. 86–94).

Mapa č. 30: Historické jádro Nového Bydžova ve světle archeologie. Rekonstrukční mapa Jana Kohouta, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Pisemnými prameny jsou počátky Nového Bydžova dokumentovány od doby kolem roku 1300 (srov. úvodní text Historický vývoj města Nového Bydžova). Jak však ukazují archeologické nálezy, město nevzniklo na místě zcela neosídleném. Odhlédneme-li od pravěkého osídlení, poloha na nízké terase nad Cidlinou upoutala již naše slovanské předky v 10. století, což dokládá několik pohřebišť zachycených na několika místech dnešního katastru. V cihelně na severním konci města mezi železnicí a hlavní silnicí (tak zvaná spolková) byly v roce 1960 prozkoumány 4 kostrové hroby, které náležely dospělé ženě, dospělému muži a dvěma dětem. Ve třech hrobech byl nalezen typický šperk, který tvořil ozdobu účesu či pokrývky hlavy, tak zvané esovité záušnice, z jednoho hrobu se podařilo získat keramickou nádobu. V témže roce a roku 1976 byly nalezeny i další dvě nádoby

ze zničených hrobů. Další pohřebiště se nacházelo v místě bývalé štěrkovny pana Němce jižně od dnešního historického jádra směrem na Chlumeč, odkud jsou známy celé nádoby z 10.–11. století a esovité záušnice. Na základě nálezů dalších keramických stěpů je pravděpodobné, že kromě pohřebiště zde stávala i osada. Z blízkosti tohoto místa, dnešní Fučíkovy ulice, jsou také stopy sídliště, které náleží již 13. století. Další osídlení předcházející vzniku města je doloženo i ze západního okraje dnešního historického jádra v okolí budovy Okresního domu. Tyto osady se po založení města změnily na jeho předměstí.

Mladší vrstvy archeologických nálezů potom dokumentují osídlení v době po založení města. Již v roce 1844 při boření poslední části hradeb mezi Metličanskou branou a židovskou čtvrtí byla vedle různých otesaných částí oblouků a sloupů nalezena i hlava mnicha z patky konzoly klenby, jediný známý hmotný pozůstatek zdejšího minoritského kláštera (později byla osazena do stěny ve vestibulu radnice). Při stavbě lednice v zadní části parcely Josefa Skřivana byly v roce 1905 v základech vykopány dvě téměř celé nádoby ze 14. století a spolu s ukázkami další středověké keramiky jsou trvale vystaveny v muzejní expozici. Několik zajímavých předmětů získalo muzeum v roce 1983 při bagrování zeminy pod silnicí v ulici Československé armády proti tehdejšímu Domu oděvů ze spodní vrstvy hatí z hloubky 1,5 až 2 m – železnou podkovu bez hmatce, železnou dvouramennou vidlici, zlomky tří různých páskových uch středověkých nádob, stehenní kost z levé pánevní končetiny koně, záprstní kost skotu a částečně zuhelnatělou větev z hatí. Rámcově lze tyto předměty datovat do 15. století. Nové poznatky ke středověké a raně novověké podobě zástavby tří parcel na západní frontě náměstí přinesl rozsáhlý archeologický výzkum v roce 2009. Novověká kamenná zástavba podsklepených domů zasáhla pouze přední části parcel, ve střední a zadní části tak zůstaly zachované pozůstatky původních středověkých domů a tzv. sanitární zóny tvořené soustavou studní, odpadních jímek a hnojišť. K nejzajímavějším a zároveň nejdůležitějším nálezům patří právě pozůstatky dřevohlinitých domů datovaných podle keramických nálezů do doby založení Nového Bydžova, tedy do přelomu 13. a 14. století. V základech jednoho z domů byl nalezen dřevěný trám. Za pomoci dendrochronologického datování bude možné určit přesné datum pokácení stromu, ze kterého byl trám vyroben. Metoda dendrochronologie bude použita i na další dřevěné konstrukce, které se při výzkumu našly. Jedná se o konstrukce hlubokých studní, odpadních jímek a velkokapacitního hnojiště zachyceného v zadních částech parcel. Výzkumem bylo nalezeno také velké množství artefaktů. K nejběžnějším nálezům patřily zlomky kuchyňské a stolní keramiky a mazanice ze stěn dřevěných domů. V zásypech novověkých sklepů v přední části parcel byly nalezeny mince. K nejzajímavějším nálezům se bezesporu řadí dětská hračka v podobě keramické figurky koníka nalezená v jednom ze středověkých dřevohlinitých domů a ledvinkovitá dýka datovaná do přelomu 14. a 15. století nalezená ve výplni jedné z odpadních jímek. – Jako podklad mapy byla využita indikační skica stabilního katastru z roku 1841, tedy z doby, kdy jsou zachovány ještě poslední části městského opevnění a vnitřní zástavba odpovídala stavu ve vrcholném středověku a raném novověku. Vyznačeny jsou hlavní stavby, zkoumané archeologické situace a parcely.

Mapový list č. 23

Mapa č. 31: Vývoj struktury novobydžovského městského statku v letech 1400–1850. Rekonstrukční mapa Zdeňka Berana, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. Zdroje podkladové mapy: ©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2014. – Nový Bydžov představuje lokalitu, kde můžeme z důvodu povýšení poddanského města na město královské (věnné) sledovat transformaci někdejšího šlechtického panství v městský statek. Mapa zachycuje stav panství (statku) v pěti chronologických vrstvách, které zhruba odpovídají základním periodizačním mezníkům v jeho územním vývoji. Nejstarší svědectví o teritoriálním rozsahu novobydžovského panství přináší privilegium Čeňka z Vartenberka ze 14. prosince 1407 (Codex iuris municipalis II. Ed. Jaromír Čelakovský. Praha 1895, s. 1086–1089, č. 820). Předhusitské novobydžovské panství patřilo se šesti poddanskými vesnicemi (Starý Bydžov, Párna – dnes jižní část Starého Bydžova, Skřeněř, Humburky, Prasek a Zdechovice) spíše k menším celkům v kategorii „panství“ a jeho hodnota spočívala především v ekonomické síle městského centra. Poddanské vesnice byly v té době soustředěny v kompaktním západo-východně orientovaném pásu od Skřeněře po Zdechovice. V pohusitské době došlo k racionálnímu, ovšem nijak rozsáhlému příkupuování vesnic v okolí, a tak když 22. února 1516 kupoval panství Vilém (II.) z Pernštejna, zaplatil 14 000 kop grošů českých za celek čítající vedle městského centra a některých drobnějších majetků šest vesnic (Starý Bydžov, Skřeněř, Humburky, Podolíby, Bydžovská Lhotka a Kobylice), platy na lidech z dalších čtyř vsí (Prasku, Zdechovic, Chudonic a Zachrašťan), poplužní dvůr v Libni a patronátní práva nad kostely ve Starém Bydžově, Vysočanech a Metličanech (Listinář pana Viléma z Pernšteina z let 1304–1521. In: Archiv český XVII. Ed. Josef Kalousek. Praha 1899, s. 230, č. 1015). Za vlády Pernštejnů byly sceleny majetky v Chudonicích a Zachrašťanech (a snad již též v Prasku a Zdechovicích) a došlo k zakoupení dvorů v Měniku a Zábědově. Ostří zásah do dosud plynulého územního vývoje panství přinesla účast vrchnosti na protihabsburském odboji v polovině 16. století, jehož následkem došlo k trvalé ztrátě pěti vesnic (Starého Bydžova, Skřeněře, Humburk, Podolíb a Kobylic). Když město 6. ledna 1569 složilo hotovost 10 000 kop grošů českých na výkup z poddanství, získalo statut královského věnného města; jeho venkovské statky zahrnovaly opět šest (či snad sedm) vesnic. Přímo ve smlouvě jsou ovšem doloženy pouze čtyři (Chudonice, Zachrašťany, Vysočany a Zadražany) spolu se dvorem v Libni. Z nepřímých dokladů však plyne, že ke statku také patřily, nebo byly krátce po výkupu z poddanství příkoupěny vesnice Prasek a Zdechovice a patrně též prameny dlouhodobě opomíjená Bydžovská Lhotka (Urbář bydžovského panství z r. 1567. In: NA Praha, Stará

manipulace, inv. č. 202, sign. B 20/19; Státní oblastní archiv v Zámruce – Státní okresní archiv Hradec Králové, AM Nový Bydžov, inv. č. 8. KAPRAS, Jan: Kniha svědomí města Nového Bydžova z l. 1311–1470 s výsadami a akty o výkupu svobody. Nový Bydžov 1907, s. XVIII–XIX, LVII–LVIII; PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov 2005, s. 39–47).

Městský statek v předbělohorské době získal tvar neúplného prstence okolo trvale ztracených Humburk, na nichž se v průběhu let střídali různí šlechtičtí majitelé. Do začátku českého stavovského povstání pak již probíhaly pouze dílčí transakce v podobě prodejů či koupí jednotlivých vesnic a dvorů. V roce 1622 postihla utrakvistické město druhá konfiskace vyčíslená na hodnotu 29 372 kop grošů míšeňských, v jejímž rámci bylo městu odebráno šest vesnic (Prasek, Zdechovice, Chudonice, Zachrašťany, Vysočany a Zadražany) se dvory v Libni a Měniku (KAPRAS, Jan: Kniha svědomí města Nového Bydžova z l. 1311–1470 s výsadami a akty o výkupu svobody. Nový Bydžov 1907, s. XX–XXII; PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov 2005, s. 48–52). Majetek byl poté městu roku 1628 navrácen a až do konce patrimoniální správy byl pak plynule rozšiřován obnovováním pustých sídel, přeměnou dvorů na vsi v průběhu raabizace i jejich pozvolným rozšiřováním a přikupováním. Roku 1788 tak městský statek čítal jedenáct vesnic s částečnými právy ke Králíkům a Metličanům. Do roku 1843 se dokoupením zbytku Metličan jejich počet zvýšil na dvanáct (Oerterverzeichniß des Bidschower Kreises 1788, in: Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen IX. Leipzig und Prag 1789, s. 118–185; SOMMER, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt III. Bidschower Kreis. Prag 1835, s. 9; PALACKÝ, František: Popis království Českého. Praha 1848, s. 112; PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov 2005, s. 53–81).

Ve vývoji území přináležejícího ke správnímu centru v Novém Bydžově tak můžeme sledovat plynulý růst, v němž zaznamenáváme jedinou výraznější cézuru v polovině 16. století, kdy se změnilo původně protáhlé teritorium panství v postupně expandující kruhový útvar. Pobělohorská konfiskace rozsah městského statku dlouhodobě nepoznámala a např. ve srovnání s Hradcem Králové u Nového Bydžova vidíme setrvalé úspěšné pronikání do okolního venkovského zázemí. Z období statistického zachycení demografických ukazatelů můžeme v rozmezí let 1788 až 1843 sledovat nárůst počtu městského obyvatelstva o 51 %, venkovského obyvatelstva dokonce o 85 % a celkové potom o 64 %. Zatímco roku 1788 žilo 62 % obyvatel městského statku ve městě, klesl tento podíl do roku 1843 na 57 %.

Tab. č. 1. Počty usedlostí na novobydžovském městském statku v letech 1788–1843

Rok	1788		1834		1843	
	domů	obyvatel	domů	obyvatel	domů	obyvatel
Nový Bydžov	388	2866	463	3863	478	4328
Prasek	81	451	127	856	129	814
Zachrašťany	32	179	31	175	51	368
Měnik	33	178	49	303	51	348
Zábědov	27	105	37	214	43	280
Zdechovice	31	174	41	233	49	278
Chudonice	26	147	38	246	38	252
Bydžovská Lhotka	29	140	36	214	37	233
Vysočany	31	181	40	230	40	229
Zadražany	21	109	44	292	32	166
Řehoty	3	17	11	71	12	100
Metličany (před 1843 jen část)	3	22	5	32	12	97
Libeň	5	27	8	39	7	40
Králíky (část)	1	4	1	7	–	–
Vesnice celkem	323	1734	468	2912	501	3205

Mapový list č. 24

Mapa č. 32: Krajinné schéma Nového Bydžova a jeho okolí ve druhé polovině 18. století. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Jan Pacina. – Znárodněná krajina je vymezena prostorem mezi Starým Bydžovem a Novým Bydžovem, kde došlo k přenesení původního městského založení Bydžova (kolem roku 1305) do nové polohy při řece Cidlině (Nový Bydžov). Časově se vztahuje ke druhé polovině 18. století, porovnána je se situací počátkem 21. století. Krajinný ráz se během více než dvou století zásadně nezměnil. Otevřenou mírně zvlhčenou polní krajinu charakterizují plochy obdělávané půdy, louky (podél vodotečí nivní), vodní toky a plochy, menší lesní celky, vesnická sídla, městské sídlo (Nový Bydžov) a komunikace – jejich hlavní směry převážně kopírují raně novověkou síť cest, řada stezek však zanikla v souvislosti s úpravami krajiny v rámci kolektivizačních procesů ve druhé polovině 20. století. Vodní toky byly v 18. století neregulované, s mnohem větším rozsahem nivních luk, což je patrné zejména u řeky Cidliny a jejích ramen. V souvislosti s rušením rybníčních soustav v Čechách (převážně od konce 18. do poloviny 19. století) postupně zanikla většina rybníků (Oborský, Rudovec, Kamenec, Hoření, Skřeněšský, Podešev a Zábědovský). Zůstaly jen rybníky Rohlík a Říha (v 18. století Velký Říha a Malý Říha), ačkoliv byly roku 1782 navrženy rovněž na přeměnu v louky, Říha i v pole. Hospodářské dvory Zábědov a Metličany se po roce 1780 staly raabizačními vesnicemi, vznikla nová raabizační ves Nová Skřeněš. Urbanizační proces druhé poloviny 19. století krajinu výrazněji nezasáhl. Mnohá soudobá pomístní zeměpisná jména odrážejí zaniklé krajinné prvky, jiná se pro týž objekt od zeměpisných jmen ze druhé poloviny 18. století liší. Reflektují

rovněž dvě popravíště, což je v okolí jediného města jev poměrně ojedinelý. První se nacházelo na západ od Nového Bydžova za rozcestím silnic na Starý Bydžov a Skochovic v místě, které je na mapě stabilního katastru označeno *U Stínadel*. I., II. a III. vojenské mapování ani současná Základní mapa 1 : 25 000 však toto pomístní jméno nezachycují. Na veduté Nového Bydžova od Friedricha Bernharda Wernera (cca 1736; srov. obr. č. 6b), zobrazující město neobvykle od jihozápadu, zakreslil autor v místě poprav kříž. Spolu s šibenicí jej znázorňuje také mapa I. vojenského mapování. Poblíž bývalého popravíště stojí barokní pilíř se sochou Spasitele světa (Salvator mundi) z roku 1706. Druhé popravíště poblíž Metličan připomínají současná pomístní zeměpisná jména *U tří křížů* a *U šibenického mostu* (přes Králícký potok). Roku 1834 byl na rozcestí do Králík, Hradce Králové a Humburk umístěn pískovcový kříž s ukřížovaným Kristem. – Prameny a literatura: I. vojenské mapování Čech z let 1780–1783, měřítko [1 : 28 800], sekce č. 94; II. vojenské mapování Čech z let 1852–1853, revidováno 1873, měřítko [1 : 28 800], sekce č. VII/7, ostliche Colonne; III. vojenské mapování z roku 1877, poslední revize 1889, měřítko [1 : 25 000], Zone 5, Col. XIII, Section NW; císařský povinný otisk mapy stabilního katastru města Nového Bydžova z roku 1841, list V; Základní mapa 1 : 25 000, Český úřad zeměměřičký a katastrální, 2014; KUČA, Karel: Chlumecko a Novobydžovsko II. Hradec Králové 1995; PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov. Praha – Litomyšl 2007; PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov 2005 (2. vyd. 2013); ŠMELHAUS, Vratislav: Vývoj rybníčního hospodářství na Bydžovsku. In: Vědecké práce Zemědělského muzea 4, 1964, s. 95–242.

Mapový list č. 25

Mapa č. 33: Nový Bydžov v polovině 19. století. Vektorizace mapy stabilního katastru 1 : 2500. Rekonstrukční mapa Evy Chodějovské, Tomáše Burdy a Martiny Tůmové, kartografické zpracování Iveta Čtveráková a Marek Komárek. – Nový Bydžov si v polovině 19. století ve svém urbanistickém rozvrhu uchovával jasně čitelný obraz způsobu svého založení. Římský lokační model, aplikovaný v českých zemích ve středověku, neseťely ani četné požáry, ani stavební činnost období raného novověku (srov. komentář mapa č. 1a–c). Ta ostatně nebyla příliš intenzivní. K překotnému urbanistickému rozvoji nedošlo ani poté, co se Nový Bydžov stal krajským městem (1751). Počet domů ve druhé polovině 18. století sice značně vzrostl a tento trend pokračoval – v roce 1811 měl Nový Bydžov 396 domů a v roce 1843 již 478, a to i přes to, že v roce 1817 zasáhl město rozsáhlý požár. Pravoúhlá uliční síť byla respektována. Barokní architekturou zůstalo město téměř nedotčeno, stavělo se skoro výhradně stále ze dřeva a až kvůli zmíněnému požáru se proměnila zástavba kvalitativně – začalo se stavět z cihel a kamene. Počet obyvatel od druhé poloviny 18. století také narůstal (v roce 1811 3150, v roce 1843 4300). První signály směřující k přerodu Nového Bydžova ze stavebně velmi konzervativního malého města, které si zachovávalo středověký ráz, v moderní maloměstě, se projevil zejména ve 40. letech 19. století: v letech 1824–1844 byly rozebrány městské hradby včetně obou městských bran. Hradební pásmo zůstalo dlouho nezastavěné, výstavba se soustředila na předměstí. Tam také, ovšem až v letech 1853–1854, vznikla na křižovatce silnic směřujících do Městce Králové a do Nového Bydžova první nemocnice. Významně se proměnila pozice Nového Bydžova v rámci sítě dálkových komunikací ve východních Čechách. Tradiční cesta spojující Městec Králové s Hradcem Králové protínající město v západovýchodním směru, na níž stály obě městské brány a most přes Cidlinu do Metličan, modernizována nebyla, kdežto na ni kolmá trasa byla v letech 1833–1842 postavena jako císařská silnice Chlumeck nad Cidlinou – Vojice. Proměnu hlavního komunikačního směru na severo-jihní potvrdilo i přivedení železnice do města roku 1870 od jihu (trať Chlumeck nad Cidlinou – Ostroměř). Ve východní části města zůstávalo nadále neregulované řečiště Cidliny a mlýnský náhon (srov. mapový list č. 27, mapa č. 35), nad nímž se zvedalo návrší s v rámci procesu raabizace obnovenou, původně středověkou vsí Metličany, kde vyrostl před rokem 1775 barokní kostel sv. Jakuba Většího – napříště dominanta krajiny v těsném sousedství Nového Bydžova. Do siluety jinak v rovině rozprostřeného města v polovině století promlouvala významně už jen věž děkanského chrámu sv. Vavřince, dvouvěžové průčelí hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice a do asanave ve 40. letech obě městské brány. Industrializace zasáhla Nový Bydžov pouze omezeně (výrazněji až od 70. let 19. století) a do poloviny 19. století se na jeho urbanistickém členění nijak výrazně neprojevil. Prvními protoprůmyslovými provozy byly koželužna (1820), pivovar, cukrovar (od 1838), palírna a cihelny (první patrně od 1835), které se, s výjimkou posledně jmenované, nacházely v budovách nepřekračujících obvyklé měřítko v intravilánu. – Prameny a literatura: císařský povinný otisk mapy stabilního katastru města Nového Bydžova z roku 1841, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Praha, Fondy katastrální, sign. B2/a/6, ev. č. 5307-1 (dostupné zhttp://archivni-mapy.cuzk.cz/); Catastral Schätzungs-Elaborat der Catastral-Gemeinde Neubydchow, Národní archiv, Praha, fond Stabilní katastr – duplikát, inv. č. 3477; KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. MI–Pan. Praha 2000, s. 460–487; ROUBÍK, František: Silnice v Čechách a jejich vývoj. Praha 1938.

Mapový list č. 26

Mapa č. 34a: Negativní plán Nového Bydžova a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků podle mapy I. vojenského mapování Čech z let 1780–1783, sekce č. 94. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Jan Pacina.

Mapa č. 34b: Negativní plán Nového Bydžova a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků počátkem 21. století s využitím Základní mapy 1 : 10 000. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Jan Pacina.

Mapa č. 34c: Digitální model území Nového Bydžova a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků podle mapy I. vojenského

mapování Čech z let 1780–1783, sekce č. 94. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Jan Pacina.

Mapa č. 34d: Digitální model území Nového Bydžova a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků počátkem 21. století s využitím Základní mapy 1 : 10 000. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Jan Pacina.

Mapový list č. 27

Mapa č. 35: Významné krajinné prvky na Novobydžovsku ve druhé polovině 18. století. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy a Evy Chodějovské, kartografické zpracování Iveta Čtveráková a Marek Komárek. – Jako zdrojový podklad byla použita rekonstrukční mapa rybníční soustavy zachycené na I. vojenském mapování: KUČA, Karel: Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pociidliní I–II. Hradec Králové 1995, zde II, mapová příloha I: Pociidliní na I. vojenském mapování (1763–1783). Srov. komentář níže k mapě č. 36.

Mapa č. 36: Vývoj průmyslu a železniční dopravy na Novobydžovsku od poloviny 19. do poloviny 20. století. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy a Evy Chodějovské, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Novobydžovsko leží ve východní části Polabí na rozhraní Pociidlině tabule a Jičínské pahorkatiny v mírně teplé oblasti s převažujícím půdním typem hnědozemí, bonita půdy je nižší zejména v blízkosti vodních toků. Přirozenou osu území tvoří pravostranný přítok Labe – Cidlina a její přítoky Bystřice a Javorka, z jihu pak Bydžovsko ohraničuje tok řeky Labe. Tento charakter krajiny, spolu se strukturou vlastnictví půdy, měl rozhodující vliv na její využití a podobu. Především na Chlumecku a dále v blízkosti vodních toků byl postupně zakládán velký počet rybníků, které umožnily efektivní využití bonitně horších pozemků (zamokřených luk nebo lužních lesů), a tak do poloviny 18. století bylo založeno několik set menších či větších rybníků, včetně Žehuňského na řece Cidlině (dnes desátého největšího rybníka v Česku). K dalším rozsáhlým vodním nádržím patřily například Rutvas, Velkolchlumec, Písecký, Kosický, Řehoř, Stejskal nebo Šibenický. Od druhé poloviny 18. století byly rybníky postupně vysoušeny a přeměňovány v zemědělskou půdu. Tento trend pokračoval i v 19. století. Vzniklé problémy s odvodněním půdy byly tak výrazné, že se Novobydžovsko stalo první oblastí v Rakousko-Uhersku, kde byla zakládána meliorační družstva. Do počátku 20. století jich existovalo v politickém okrese Nový Bydžov několik desítek, což se projevilo i na změně využití půdy (srov. mapový list č. 28). Kromě toho byly regulovány také toky řek, zejména Cidliny a Bystřice. Rušení rybníků však probíhalo především v souvislosti s tzv. raabizací. Tato pozemková reforma měla zajistit příchod nových kolonistů a nahradit robotní vztahy peněžními. V jejím důsledku vzniklo v Čechách 128 nových, tzv. raabizačních vesnic, z toho 17 právě v okolí Nového Bydžova. Na samotném Novobydžovsku probíhala od roku 1777 a byly zde založeny čtyři vesnice (Tereziny Dary, Oboř, Nové Ohnišany a Nové Smrkovice). Dotkla se i benediktského panství Sloupno (Opatov, Chmelovice a obnovené Metličany), novobydžovského panství (druhý díl Metličan, Řehoty a Zábědov); několik nových vsí vzniklo i při raabizaci soukromého panství Chlumeck nad Cidlinou (na pozemcích velkého vysušeného rybníka Rutvas vznikly vsi Bílé Vchynice a Tetov, a dále Kolesa, Malé Babice, rozšířena byla samota Rozehnal a ze stejnojmenného dvora vznikla víska Michnovka), na panství Sadová vznikl Janatov a na smidarsko-hlušickém panství pak Nová Skřeněš. Další etapou dotváření sídlní sítě, která spadá na konec první třetiny 19. století, bylo zakládání vsí při dvorech (Stará Skřeněš, Lišičky, osada Nový) nebo nově založených podnicích (Libněves, rozšíření Slibovic). Bylo založeno také několik nových panských dvorů – především na Chlumecku: Ostrov, Oktaviánov a Vlkov (částečně i na místě vysušených rybníků), v roce 1841 pak u nového cukrovaru východně od Chlumce Anežčín dvůr.

Převážně zemědělská krajina Novobydžovska byla od první poloviny 19. století zasazena rozvojem průmyslu, především potravinářského. Dominantním odvětvím se stalo po napoleonských válkách cukrovarnictví. Postupně zde bylo vybudováno více než deset cukrovarů (první pokusy s výrobou cukru se uskutečnily již v roce 1812 ve Skřivanech, kde se pozdější cukrovar stal jedním z nejvýznamnějších podniků v Polabí, další jsou doloženy v Chlumci, ve Smidarech nebo v Libněvsi). Potřeba dopravy cukrové řepy ke zpracování pak byla impulsem rozvoje jak silniční, tak především železniční dopravy, kdy kromě běžných tratí vznikaly speciální řepařské drážky a také zařízení na uskladnění a přípravu suroviny, včetně např. šlechtitelských stanic. Další novou plodinou byla čekanka, s níž bylo spjato budování sušáren čekanky i továren na výrobu cikorie (kárové náhražky). Ta vůbec první v Rakousku vznikla již v roce 1827 ve Vysokém Veselí a fungovala téměř 100 let až do roku 1924. Objevují se však i další podniky jako například bydžovská koželužna v roce 1820 nebo textilní závody v Novém Bydžově, Chlumci nebo Žiželicích. Od druhé poloviny 19. století pak došlo k rozvoji dalších druhů průmyslu a rozšíření drobnějších průmyslových podniků i ve venkovských obcích Novobydžovska (cihelny, sušárny čekanky, drobné strojírenské podniky – např. Sekeřice, Lužec nad Cidlinou, Staré Smrkovice, Krakovany).

Rozvoj železnice také umožnil kromě vzniku hospodářských a obchodních skladů a dalších podniků, propojených vlečkami s již tak poměrně hustou železniční sítí, snadnější dojíždění do měst za prací a vznik skupiny tzv. kovozemědělců (Převýšov, Káranice, Nové Město nad Cidlinou, Lovčice). Železnice byla do regionu přivedena v roce 1870. V prosinci toho roku byl zahájen provoz na trati z Velkého Oseku přes Chlumeck nad Cidlinou a Nový Bydžov do Ostroměře (dnes trať č. 040). Tato trať náležející do sítě Rakouské severozápadní dráhy (ÖNVB) byla zamýšlena jednak jako součást dálkového spojení Vidněs s Berlínem, jednak jako spojnice do uhelného revíru v okolí Trutnova a Žacléře. V roce 1871 byl zprovozněn úsek z Ostroměře do bývalého sídla krajského úřadu Bydžovského kraje, do Jičína (kde trať až do roku 1903 v severozápadním směru končila). V Novém Bydžově bylo zřízeno nádraží na Pražském předměstí. Součástí poměrně husté želez-

niční sítě v oblasti byly ale především průmyslové železnice, včetně již zmíněných úzkorozchodných řepařských dráhek. Jejich vznik si vyžádalo vybudování fady cukrovarů, vzdálených od sebe často jen několik kilometrů. Nejdůležitější mimo okres Nový Bydžov byly černinský cukrovar v Dymokurech a šlikovský v Kopidlně, do nichž byla svážena řepa z rozsáhlé oblasti severozápadního Novobydžovska. V souvislosti se založením akciového cukrovaru ve Vysokém Veselí (1871) byla v roce 1880 otevřena druhá trať v okolí Nového Bydžova, na níž byla provozována osobní doprava. Postavila ji Rakouská společnost místních drah (Österreichische Lokaleisenbahn-Gesellschaft, ÖLEG) jako odbočku ze Smidaru přes Chotělice, Hrobičany a Sběř, kde prakticky kopírovala tok řeky Cidliny. Vysoké Veselí hrálo původně důležitou roli v plánech na vybudování železnice propojující celou řepařskou oblast mezi Kopidlnem, Jičínem, Libání a Dětenicemi. K realizaci projektu prozrazovaného knížetem Karlem Paarem ovšem nedošlo. Provoz na trati do Vysokého Veselí byl roku 1976 zastaven a jedinou využívanou tratí do Novobydžovsku tak zůstává severojižní trať Chlumec nad Cidlinou – Trutnov (040), která je stále jednokolejná a nebyla nikdy elektrifikována. Většinou zrušeny a z části i sneseny jsou také vlečky, které odbočovaly z této trati zpravidla do cukrovarů. V samotném Novém Bydžově se na severu města zformovala dodnes přetrvávající průmyslová zóna, která byla na hlavní trať napojena vlečkou vedoucí východním směrem ze severního zhlaví nádraží. Krátká trať zde také obsluhovala cihelnu, která na konci 19. století expandovala směrem na západ a trať tak musela překonat erární silnici vedoucí na sever na Smidary. Delší vlečky odbočovaly dále do cukrovarů ve Skřivanech, Smidarech a zejména z odbočky Obora do Chomutic.

Přes naznačený rozvoj průmyslu zůstávala sledovaná oblast i v období po roce 1918 převážně zemědělská. Sčítání lidu z roku 1930 uvádí, že na Chlumecku pracovalo více než 50% ekonomicky aktivních obyvatel právě v zemědělství. Bylo to především díky dominantnímu postavení velkostatků Kinských, ale i na Novobydžovsku představoval podíl přes 40%, zatímco v Čechách to bylo v té době již průměrné pouze 18,3%. K modernizaci průmyslu a zakládání nových podniků s modernějším výrobním programem došlo částečně až těsně před 2. světovou válkou (strojírenství, specializovaná textilní výroba, moderní mlékárna v Novém Bydžově). K daleko větším změnám v industrializaci Novobydžovska a koncentraci průmyslové výroby především ve městech tak došlo až po roce 1945 (sklárna v Novém Bydžově, Kovoplast, Dosta a Malva v Chlumci nad Cidlinou, dřevovýroba ve Vysokém Veselí). Zároveň se výrazně zintenzivnila také dojíždka za prací, a to spolu s odchodem ekonomicky aktivních pracovníků ze zemědělství přispělo k tomu, že se charakter Novobydžovska změnil na průmyslově-zemědělský. Významnou roli v přepravě osob ale začala hrát ve druhé polovině 20. století autobusová doprava. V roce 2013 byl v Novém Bydžově v oblasti jižně od vlakového nádraží vybudován moderní autobusový terminál. – Prameny a literatura: ČÚZK 2016: Základní mapa 1 : 50 000; III. vojenské mapování, 1 : 75000, list 3854: Mladá Boleslav, 1935; III. vojenské mapování, 1 : 75000, list 3855: Jičín, 1935; Národní archiv, Praha, Generální inspekce rakouských drah, kart. 547, 548, 549, 556, 562, 567, 576; Plány železničních tratí ze soukromé sbírky Zdeňka Hrdiny; 4 BOŠEK, Vojtěch: Místopis a veřejná správa politického okresu novobydžovského. Nový Bydžov 1940; GEBLER, Jaroslav – MAREK, Blahoslav – FRONĚK, Daniel: Cukrovarnický průmysl na území České republiky. 220 let výroby cukru. 1787–2007. Listy cukrovarnické a řepařské. Odborný časopis pro obor cukrovka-cukr 123, 2007, č. 7/8, s. 252–258; HOŘEJŠ, Miloš: Šlechtický versus rolnický. Vzestupy a pády šlechtického podnikání v cukrovarnictví na příkladu Colloredo-Mannsfeldského cukrovaru v Opočně a Šlikovského cukrovaru v Kopidlně, in: Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století. Praha 2011, s. 522–562; HOŘEJŠ, Miloš – NOVOTNÝ, Michal: Hospodářské aktivity rodu Schliků na sklonku 19. a v 1. polovině 20. století, in: Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 13, Semily – Turnov 2009, s. 347–378; 3 JIZBA, Jiří: Místopis a veřejná správa politického okresu novobydžovského. Nový Bydžov 1931; 1 KUČA, Karel: Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pocidliní I–II. Hradec Králové 1995; 2 KUDRNÁČ, Václav: Úplný adresář a popis politického okresu Novobydžovského. Soudní okresy: Nový Bydžov - Chlumec n. C. a veškeré politické obce a osady. Trutnov 1912; KUNT, Miroslav – KALINA, Tomáš: Neveřejné úzkorozchodné dráhy. Soupisy z let 1909 a 1925–1930. Praha 2004; PAVLÍČEK, Stanislav: Naše lokálky. Místní dráhy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002; STRNAD, Jiří: Úzkokolejné železnice na bývalé Severozápadní a České obchodní dráze. Poděbrady 2010; POKORNÁ, Bohdana: Cukrovarnictví a vznik železniční sítě na Novobydžovsku. Bakalářská práce Univerzity Hradec Králové 2015; RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol.: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 I–II. Praha 2006; http://www.pshzd.cz/index.html (Pardubický spolek historie železniční dopravy).

Tab. č. 1. Průmyslové závody na Novobydžovsku před rokem 1940

Město	Typ průmyslového závodu	Název	Rok založení (zrušení – ozn. *)
Nový Bydžov	Cukrovar ¹	Spolkový rolnický cukrovar	1870
	Koželužna	Akciová továrna ku výrobě usní ¹ /Novobydžovské kožařské závody ⁴	1820
	Mechanická pletárna ¹	Konrád Scheller	1900
	Mlékárna ¹		1935
	Pivovar ¹	Právovárečný pivovar	1696
	Strojárna a továrna na kotle	J. Schroll ² /F. Jančák ⁴	

Město	Typ průmyslového závodu	Název	Rok založení (zrušení – ozn. *)
Nový Bydžov	Tkalcovna ²	A. Řezáč	
	Tkalcovna ²	M. B. Neumann	
	Výroba cikorky ²	Antonín Radimský	
	Parní pila	Ludvík Keř a Josef Hons ² / B. Dufek ⁴	
	Cihelna ²	Továrna cihlářských výrobků	
	Cihelna ²	Fr. Flek	
	Městská elektrárna ²		1895
	Tiskárna ²	Grafické závody A. Janata	
	Tiskárna ²	Jan Novotný	
	Tiskárna ²	F. Pavelka	
	Továrna na knoflíky a perleťové zboží ²	Karel Braun	
	Továrna na trestě	Výroba silic a vanilinu ³ / A. Matějovský ⁴	
	Válcový mlýn a velkopekárna ³		
	Sušárna na čekanku ³	V. F. Hynek	okolo r. 1900
Továrna na obvažové látky ⁴	M. Hurych	1934	
Výroba hedvábí ⁴		1939	
Barchov	Pivovar ¹		1898*
Bydžovská Lhotka	Sušárna na čekanku ³	Karel Klásek	
Humburky	Výroba cikorky ¹	Josef Balounek	1878
Chlumec nad Cidlinou	Cukrovar ¹		1837/1841*
	Cukrovar ¹	Cukrovar Adolfa z Dregerů	1842/1921*
	Pivovar ²	Hraběcí pivovar v Chlumci	před r. 1600
	Slévárna a strojárna ²	Belichar a Vacke	1878
	Strojárna ²	Továrna na stroje firmy Frič a Macháček	
	Parní pila ¹		1897
	Textilka ¹	Stutzova textilka	1896
	Továrna na odstředivky a mlékárenské stroje	Továrna na odstředivky a mléčné stroje ¹ /Agra separátor R. Koliš ³	1903
	Pilníkárna ¹	Netolický a Hájek	1903
	Tiskárna ³	V. Klements	1902
	Sušárna na čekanku ³		
	Továrna na uzenářské výrobky ²	Jan Procházka	1901
	Továrna na slaměné a rákosové zboží	Josefa Wüzburga ¹ /Steiner a Glaser ⁴	1903
	Karosárna a výroba vozů ⁴	Jan a Alois Hynek	1908
Janovice	Cihelna ³	Czerninova Cihelna	1920
Káranice	Pila ³	Josef Izák	
Kozojedy	Kruhová cihelna ²	Fr. Tomášek a spol.	
Krakovany	Sušárna na čekanku ³		
	Kruhová cihelna a pila ²	firma Festa a Březina	
Metličany	Pivovar ¹	J. Schreiber	1891
Myštevce	Sušárna na čekanku ³		1912
Libněves (Dobšice)	Cukrovar ¹		1835/1931*
Lovčice	Cihelna ²	Chlumeckého velkostatku	
Obora	Pivovar ¹	nájemce F. Keř	1893
	Cukrovar ¹	Cukrovar cukrovarnické akciové společnosti	po 1895/1920*
	Mlékárna a sýrárna ²		1893
Olešnice	Cihelna ¹	Bratři Kysilkových	
Radovesnice	Cihelna ²		
Sekeřice	Továrna na ocelová pera ³	Josef Šifta	
Skřivany	Cukrovar (rafinerie cukru) ¹		1861
Sloupno	Cihelna ²		
Smidary	Cukrovar ¹		1836/1846*
	Textilka (Tkalcovna a přádelna bavlny)	Tkalcovna P. Simona a B. Matyše ² /Fr. Brůna ⁴	1907
	Parní pila ²	J. Zatl	
Slibovice	Cukrovar ¹		1850/1898*
Staré Smrkovice	Sušárna na čekanku ³	Josef Jezbera	
	Cihelna ³	J. Prachatický	

Město	Typ průmyslového závodu	Název	Rok založení (zrušení – ozn. *)
Starý Bydžov	Cukrovar ¹		1838/1842*
	Cihelna ¹		1895
	Továrna na likéry ³	Hahn a synové	1854
Vysočany	Pivovar ³	Pivovar Karla Sládečka	1701/okolo r. 1920*
Vysoké Veselí	Cukrovar ¹	Cukrovar Karla knížete Paara	1871/1932*
	Výroba cikorky	Kolínská akc. Kupecká továrna na kávové nahrážky ¹ /1912 firma Bukva a syn ²	1827
	Sušárna na čekanku ⁴		
	Továrna na kávové nahrážky ³	Antonín Kliment	
	Výroba knoflíků spon a kování ⁴	F. L. Dejl	
	Výroba příborů a nožířského zboží ⁴	Alois Majer	1940
Žiželice	Cukrovar ¹		1871/1884*
	Mechanická tkalcovna ¹	Schwarz a spol.	1893/1917*

Pozn.: Podniky zvýrazněné kurzívou nebyly již v roce 1940 v provozu. – V případě jedné zmínky o podniku je index s odkazem na literaturu uveden přímo u podniku, v opačném případě je index s odkazem na literaturu vždy u názvu firmy ve třetím sloupci.

Mapový list č. 28

Mapa č. 37a–d: Dlouhodobé změny využití ploch na Novobydžovsku 1845–2010. Rekonstrukční mapy Přemysla Štycha, Jana Kabrdy a Ivana Bičička, kartografické zpracování Přemysl Štych. – Primárním zdrojem pro sledování změn krajiny od poloviny 19. století je Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (Databáze LUCC Czechia). Je založena na katastrálních datech, a pro několik časových horizontů počínaje rokem 1845 udává rozlohy sedmi základních kategorií využití ploch v téměř 9000 tzv. Srovnatelných územních jednotkách (SÚJ), pokrývajících území celého Česka. Pro celé Česko a politický okres Nový Bydžov (66 SÚJ) jsou data sumarizována v tab. č. 1 a 2, část je pak graficky znázorněna na mapovém listu.

Tab. č. 1. Vývoj podílu (%) jednotlivých kategorií využití ploch v Česku

	1845	1896	1948	1990	2010
Orná půda	48,22	51,59	49,88	40,99	38,14
Trvalé kultury	1,14	1,46	1,90	2,99	3,04
Trvalé travní porosty	17,41	14,12	12,95	10,50	12,50
Lesní plochy	28,90	28,96	30,21	33,33	33,70
Vodní plochy	1,44		1,14	1,98	2,07
Zastavěné plochy	0,59		1,08	1,59	1,67
Ostatní plochy	2,30	3,87	2,85	8,62	8,89
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Zdroj: Databáze LUCC Czechia

Tab. č. 2. Vývoj podílu (%) jednotlivých kategorií využití ploch v politickém okrese Nový Bydžov

	1845	1896	1948	1990	2010
Orná půda	53,01	60,33	61,30	58,47	57,49
Trvalé kultury	1,41	2,00	2,43	2,84	3,03
Trvalé travní porosty	17,20	11,63	9,85	8,00	8,26
Lesní plochy	22,37	21,58	20,74	20,98	21,08
Vodní plochy	2,72		1,20	1,95	2,14
Zastavěné plochy	0,70		1,47	1,94	1,96
Ostatní plochy	2,59	4,45	3,01	5,81	6,03
Celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Zdroj: Databáze LUCC Czechia

Novobydžovsko se na české poměry nachází v nadprůměrně příznivých přírodních podmínkách – v úrodné Východolabské tabuli. Území je vnitřně dosti homogenní a terén pouze nepatrně stoupá od Labe na jihu k Jičínské pahorkatině na severu. Díky příhodným přírodním podmínkám byl region dlouhodobě intenzivně zemědělsky využíván, jak ostatně dosvědčuje pohled na tab. č. 1 a 2. Novobydžovsko je ve srovnání s průměrem Česka silně zorněné – v první polovině 20. století pokrývala orná půda přes 60% plochy, dodnes přes 50%. Naopak podíl trvalých travních porostů (luk a pastvin) a zvláště lesních ploch je nižší – jen asi 20% území je zalesněno. Charakter zemědělsky intenzivně využívané oblasti s hustou sítí venkovských sídel a absencí rozsáhlejších center průmyslu či urbanizace dokresluje i nižší podíl tzv. ostatních ploch (různé komunikační, skladovací, manipulační plochy, ale též neplodná či nevyužívaná půda). Vývoj využití ploch na Novobydžovsku od poloviny 19. století do velké míry kopíroval celočeské trendy (srov. tab. č. 1 a 2). Změny však byly slabší a pomalejší a využití krajiny je zde tedy stabilnější, což odpovídá celkově vyšší socioekonomické stabilitě (území např. nebylo postiženo odsunem Němců po 2. světové válce či masivnější socialistickou industrializací) i nadprůměrným přírodním podmínkám. Podíl orné půdy se vlivem růstu populace a extenzivního rozvoje zemědělství zvyšoval až do první poloviny 20. století. Poté, i když ve srovnání s průměrem Česka opožděně, však již vlivem

intenzifikace hospodaření (tzv. zemědělská revoluce – chemizace, mechanizace apod.) začala zorněni klesat, a tento trend pokračuje dodnes. Dramaticky se snížila rozloha trvalých travních porostů, což souvisí hlavně se změnami v charakteru živočišné výroby. Po roce 1990 se však tento trend obrací a luk a pastvin pomalu přibývá vlivem úbytku orné půdy v méně úrodných polohách. Rozloha lesních ploch je relativně stabilní. Trend tzv. lesního přechodu (od odlesňování k zalesňování) nastává na zemědělském Novobydžovsku ve srovnání s průměrem Česka opět o něco později, a to až v první polovině 20. století; pomalý nárůst rozlohy lesních ploch trvá dodnes. V územním detailu tyto trendy znázorňují rekonstrukční mapy č. 37a–d. Vzhledem ke značné homogenitě přírodních i socioekonomických podmínek v okrese však nejsou regionální rozdíly ve změnách využití ploch příliš velké a jsou obtížně vysvětlitelné. Členitost reliéfu není nijak zásadní (terén mírně stoupá od jihu k severu), skladba půd poměrně pestrá, stručně řečeno od úrodných černozemí a šedozemí na západě, přes pelozemě (kambezemě) a hnědozemě na východě, po chudší a neúrodnější regozemě na jihu. Pro období 1845–1948 je z mapy č. 37a patrná koncentrace největších přírůstků orné půdy do jižní části území; to souvisí jak s nižší nadmořskou výškou, tak i s držbou půdy ve větších výměřích (Chlumecký velkostatek se udržel až do roku 1918, resp. 1945). Naopak zpočátku slabší přírůstky, resp. později úbytky orné půdy vidíme v severní polovině, která je vyšší, a navíc na Bydžovsku převládala rozdrobenější držba půdy. Po roce 1948 se tyto rozdíly stírají a od roku 1990 dokonce obrací, změny jsou však již celkově mnohem menší (srov. tab. č. 2). Podobně trvalé travní porosty (mapa č. 37b) ubývaly až do roku 1990 spíše v nižší jižní části okresu a naopak přibývaly ve vyšší severní části, příp. na nejzazším jihu (údolí Labe a jeho přítoků). Na Chlumecku (v jižní části území) bychom mohli také zaznamenat dozvuky rušení rybníčních soustav, které začaly v poslední čtvrtině 18. století a byly ukončeny ve druhé polovině 19. století, a které znamenaly přeměnu vodních ploch v louky, avšak travní porosty zase byly přeměňovány na ornou půdu. Po roce 1990 zaznamenáváme největší zatravňování opět v této jihovýchodní části území. Kartogramy změn rozlohy lesních (mapa č. 37c) a zastavěných ploch (mapa č. 37d) působí značně roztržitým dojmem, nicméně můžeme vidět alespoň koncentraci nových zastavěných ploch do SÚJ největších sídel Nového Bydžova a Chlumce nad Cidlinou a jejich okolí. – Prameny a literatura: BIČÍK, Ivan a kol.: Land Use Changes in the Czech Republic 1845–2010. Socio-economic Driving Forces. Cham 2015; BIČÍK, Ivan a kol.: Změny využití ploch v Česku. Praha, 2010; Databáze LUCC Czechia – Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845–2000), dostupné z: <http://web.natur.cuni.cz/ksgsrsek/lucc/index.php?scn=2>.

Mapový list č. 29

*Mapa č. 38: Mlýny na Cidlině na Novobydžovsku. Rekonstrukční mapa Jana Kohouta, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Nálezy mlýnských kamenů dokládají existenci mlýnů již v předlokačním prostoru Nového Bydžova. Soustava vodních mlýnů na řece Cidlině se ovšem začíná vytvářet až po přenesení města ze Starého do Nového Bydžova (tedy podstatně blíže k řece). Unikátní pramen představuje kniha svědomí z let 1311–1470, jež dokládá existenci čtyř městských mlýnů – k roku 1311 mlýny v lukách (*in Luca*), Drahobylicích (*in Drahowitz*) a mlýn Osek, k roku 1312 mlýn na městské obci pod Hradčany. Kromě mlýna při zaniklé vsi Drahobylice se tři městské mlýny kontinuálně objevují v pramenech až do moderní doby. Zánik těchto mlýnů spadá až do 20. století a souvisí s regulací řeky Cidliny v letech 1928 až 1930. Rekonstrukční mapa zachycuje průběh toku řeky Cidliny v okolí Nového Bydžova v úseku o délce zhruba 9 km (zachyceno je historické i novější regulované koryto – srov. obr. č. 58) a mlýny, které jsou v tomto prostoru doložitelné (lokalizovatelné), v některých případech včetně historických fotografií. – Kleinův mlýn (na mapě č. 1) je v knize svědomí poprvé připomínán v ocenění lánů v obvodu města k roku 1311 jako mlýn v lukách oceněný na 15 hřiven grošů. V roce 1545 postavil Jiří Fanta na jeho místě nový mlýn, který od té doby nesl název Fantovský. Na veduté z blanketu cechovního výučního listu z 80. let 18. století (obr. č. 7) je zobrazen se dvěma koly a vodárenskou věží. Novější stavba z konce 19. století, známá později jako Kleinův mlýn, vyhořela v roce 1975 a byla zbořena v roce 1987. Mlýn pod Hradčany (na mapě č. 2) je v knize svědomí poprvé uváděn k roku 1312 jako mlýn na městské obci nebo na podměstí se dvěma koly, postavený mlynářem Walterem. Nově mlýn vystavěla obec v roce 1729. Od té doby byl několikrát přestavován. Na uvedené veduté z konce 80. let 18. století (obr. č. 7) je vyobrazen se třemi koly. Podle pozdějších majitelů byl postupně uváděn jako Noskuv, Bergmannův a Kláskuv. Po regulaci Cidliny v letech 1928 až 1930 řeka tekla východněji v novém řečišti, a proto jeho činnost skončila. Od té doby objekt sloužil za sklady, nyní je zde výrobní hala. Mlýn Osek (na mapě č. 3) rovněž poprvé připomíná zápis knihy svědomí k roku 1311. Mlýn s poli k němu patřícími byl oceněn na 12 hřiven grošů. Pozdější stavba v roce 1910 vyhořela a na jejím místě vznikla zemědělská usedlost, která nyní slouží za místo odpočinku majitele. Přes Cidlinu a Kněžovku vedly původně dřevěné mosty, opět známé z veduty na blanketu zmíněného výučního listu (obr. č. 7). Po stu letech byly nahrazeny železnými mosty, které v roce 1950 vystřídaly betonové mosty. Fotografie v rámci mapového listu zachycuje železný most přes Kněžovku těsně před jeho zrušením.*

Mapový list č. 30

Mapa č. 39: Územní vývoj Bydžovského kraje 1751–1850. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Počátky formování krajů jakožto jednoho z typů územněsprávních jednotek spadají do 13./14. století; navazovaly na předchozí hradskou soustavu. Stále větší význam postupně získávala krajská města, která se stala sídly krajských hejtmanů. Měnily se také hranice regionů v jednotlivých historických obdobích. Počet i podoba krajů a jejich funkce se na území Čech i Moravy několikrát proměnil. Na počátku 15. století se

Čechy dělily na 12 krajů, po husitských válkách se jejich počet zvýšil na 14 a zůstal zachován až do počátku 18. století, kdy došlo k snížení počtu českých krajů na 12. Bydžovsko leželo především v Hradeckém kraji. Pozvolna docházelo k postatňování krajské správy. Tento proces byl zakončen v tereziánském období, kdy se krajští hejtmani stali zeměpanskými úředníky, kteří měli k dispozici příslušný úřední aparát – krajský úřad – a úřadovali v sídle svého kraje, nikoli na svém panství jako doposud. V zájmu efektivnější správy nižších mezoregionálních celků bylo také rozhodnuto rozdělit některé velké kraje v Čechách na menší, tzv. rozdíly, které však od počátku začaly fungovat jako samostatné kraje. Toto opatření se kromě Bechyňského (nově Tábořský a Budějovický), Plzeňského (Plzeňský a Klatovský) a Žateckého kraje (Loketský a Žatecký) týkalo také Hradeckého kraje, který byl rozdělen na podíl Hradecký a Bydžovský. Nově vzniklý Bydžovský kraj pokrýval území od Krkonoš přes Vrchlábí, Jilemnici, Novou Paku, Jičín, Hořice, Nový Bydžov, Chlumeck nad Cidlinou a Poděbrady k Sadské až k Labi. Z geografického hlediska to byl nejméně sourodý celek ze všech tehdejších krajů, protože vznikl prakticky rozpůlením velkého Hradeckého kraje (právě východní hranice kraje se v pozdějších správních členěních ukázala jako nejméně stabilní). Volba nového krajského města se může z dnešního pohledu zdát překvapující, jeho poloha byla spíše excentrická a ani infrastruktura nebo velikost v rámci kraje nepatřila k nejlepším. Převážil zejména fakt, že Bydžov byl jediným královským městem na území kraje a také, že po Jičínu byl i městem největším. V roce 1752 byla pro potřeby krajského úřadu zakoupena budova, která ovšem byla, stejně jako většina dalších budov ve městě, dřevěná. Její nevyhovující stav a nemožnost nalezení alternativy byly spolu s nevhodným komunikačním spojením Bydžova s ostatními, především horskými částmi kraje (navíc ve městě nebyla tehdy ani pošta), důvodem pro přeložení sídla kraje do Jičína. Tyto snahy se začaly objevovat už od roku 1772. Přesun se uskutečnil v roce 1784, a tak období vrcholné územněsprávní funkce v Bydžově trvalo pouhých 33 let. Město sice zůstal oficiální status krajského města a neměnil se ani název kraje až do jeho zrušení v roce 1849, ale úsilí Bydžovských o návrat krajského úřadu již bylo marné; status quo byl potvrzen i dvorským dekretem v roce 1792. V roce 1830 existovalo v kraji celkem 9 měst (Bydžov, Jičín, Chlumeck, Vrchlábí, Hořice, Poděbrady, Nová Paka, Sadská a Hostinné) a 19 městeček. Po zrušení staré krajské soustavy a nahrazení patrimoniální správy systémem politických a soudních okresů v roce 1850 se stal Nový Bydžov sídlem politického okresu nejprve v rámci velkého Jičínského kraje a po reformě v roce 1855 pak menšího Jičínského kraje. Ze srovnání krajských celků v různých obdobích je pak patrné, že především v jižní části byly hranice Bydžovského kraje poměrně stabilní a ani pozdější reformy je příliš nezměnily. Nejbliže měl Bydžovský kraj rozsahem svého území k Jičínskému kraji, který existoval v letech 1855 až 1862 resp. 1868. – Prameny a literatura: ©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2014; BURDA, Tomáš: Význam změn správních hranic v procesu formování vnitřních periferií na území Česka od poloviny 19. století. Praha 2014; BURDA, Tomáš – JANOŠEK, Zbyněk: Databáze historických hranic správních regionů v Česku 1920–2012. Praha 2013; BURDA, Tomáš – JELEČEK, Leoš: Územně správní členění (1751–1849). In: Atlas krajiny České republiky. Praha – Průhonice 2009, s. 80 (oddíl 3 – Historická krajina, mapa č. 39); KUČA, Karel: Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pociidliní I–II. Hradec Králové 1995; MLEZIVA, Štěpán: Retrospektivní přehled územních jednotek a územních celků od roku 1850 do současnosti. Praha 2010.

Mapa č. 40: Mapa Jičínského kraje, 1856. Jičínský kraj w Království českém / Jičiner Kreis des Koönigreichs Boehmen nach den besten und zuverlässigsten Quellen unter Mitwirkung des Professor K. Wl. Zap, welcher die Nomenklatur besorgte, neu bearbeitet und Sr Hochgeboren Herrn, Herrn, Maximilian Ritter von Obentraut... in aller Hochachtung gewidmet vom Verleger. Titel und Pläne von J. Adam (autor Johann Loth, mědiryt C. Schleich, Franz von Schönfelder; vyd. Friedrich Kretzschmar, Praha 1856). Kolorovaná mědirytina, výška 720 mm, šířka 620 mm, měřítko [cca 1 : 146 000], výřez; v levé části plány Jičína a Nového Bydžova. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MAP A 283. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. – Srov. mapa č. 2 (plán Nového Bydžova).

Mapový list č. 31

Mapa č. 41a: Územněsprávní vývoj na Novobydžovsku 1850–2012. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Silnou tradici správního centra si Nový Bydžov nesl již od období středověku. Byl centrem městského panství a v roce 1751 se stal sídlem Bydžovského kraje (srov. mapový list č. 30, mapa č. 39). Krajský úřad byl roku 1784 přenesen do Jičína, ale status krajského města si Bydžov podržel až do roku 1849. V roce 1850 byl vytvořen politický okres Nový Bydžov, který zahrnoval také soudní okres Chlumeck nad Cidlinou. Základem tohoto okresu byly berní okresy vzniklé za josefínských reforem v roce 1790, se sídly v Bydžově a v Chlumci, které však po smrti Josefa II. byly zrušeny. Politický okres se skládal z několika drobnějších a středních panství (soudní okres Bydžov, včetně samotného svobodného královského věnného města) a především velké části panství Chlumeck (soudní okres Chlumeck nad Cidlinou, území okresu sahalo až k Labi, kde byly obce dříve součástí panství Poděbrady a Pardubice). Území okresu leželo ve Východolabské tabuli a jeho přirozenou osou byla řeka Cidlina. Jeho poloha ve vnitřní periferii na hranicích středních a východních Čech byla pro další vývoj určující. V letech 1855–1868 došlo ke zrušení politických okresů (v kontextu nástupu tzv. Bachova absolutismu a opětovné centralizace moci) a došlo opět ke sloučení moci výkonné a soudní. Bydžov a Chlumeck se staly sídly tzv. smíšených okresů. Od 60. let v nich existovala okresní zastupitelstva, která přetrvávala až do roku 1928. V roce 1868 byl obnoven politický okres Nový Bydžov. Od roku 1850 až do roku 1949

prakticky nedošlo ke změně hranic obou soudních okresů. I přes snahu řady obcí o změnu správní příslušnosti (např. některých obcí bývalého pardubického panství o vyčlenění z okresu Chlumeck, nebo naopak o připojení některých obcí ze soudního okresu Městec Králové – jako byly Kněžice, Dubečno, Osek, Chotěšice a další – k soudnímu okresu Nový Bydžov). Jedinou výjimkou byly obce Selmice a Kladruby nad Labem, které byly součástí Novobydžovska pouze do roku 1855, pak se přičlenily k okresu Přelouč. Zajímavější vývoj prodělal Bydžovský okres ve vztahu k vyšším správním celkům – soudní správou a do roku 1868 i krajskou příslušností byl spojen s Jičínem, nikoliv s bližším Hradcem Králové. Ten se pro Bydžovsko stal správním centrem až v návrhu župního členění v roce 1920 a teprve od roku 1949 je jeho krajským centrem. V roce 1949 byl zřízen okres Nový Bydžov na většině území obou bývalých soudních okresů a několika obcí z okresů Poděbrady (Skochovice a osada Žantov) a Hradec Králové (Janatov, Lodín, Babice a Petrovice), několik obcí ze soudního okresu Chlumeck nad Cidlinou bylo připojeno k okresu Přelouč v Pardubickém kraji (Chýšť, Malé Výkleky, Hlavečnick, Bílé Vchynice, Vápno, Kolesa, Komárov, Strašov, Přepychy, Újezd, Labské Chřčice a Tetov) a dalších pět obcí ze soudního okresu Nový Bydžov k okresu Hořice (Obora u Chomutic, Chomutice, Lískovice, Tereziny Dary a Nové Smrkovice). Novobydžovsko se tak ocitlo na hranicích tří krajů (Hradeckého, Pardubického a Pražského). Správní funkce Nového Bydžova úplně zanikla při reformě v roce 1960, kdy bylo území okresu rozděleno hned do čtyř velkých okresů. Jádrem okresu i s jeho centrem a Chlumcem nad Cidlinou se stalo součástí okresu Hradec Králové, obce na jihu byly připojeny k okresu Pardubice, na jihozápadě k okresu Kolín a na severu v okolí Vysokého Veselí k okresu Jičín. – Novobydžovsko leží v relativní blízkosti vyšších center, s nimiž má dobré dopravní spojení. Vyznačuje však řadu znaků vnitřní periferie, jako jsou nižší hustota zalidnění, stagnace a následný pokles obyvateľstva (v r. 1880 111, r. 1900 113, r. 1930 109, r. 1947 89 obyv./km²), a to i v centru bývalého okresu. Vyšší je také podíl venkovského osídlení, počet ekonomicky aktivních v průměru a nezaměstnanost. Dočasná ztráta správní funkce centra tyto znaky jen posílila. Se zavedením střediskové soustavy osídlení se stal Nový Bydžov střediskem obvodního významu, Chlumeck nad Cidlinou a Smidary pak středisky osídlení místního významu (na území bývalého okresu Nový Bydžov to dále ještě byly Žiželice a Vysoké Veselí). Správní funkce se Novému Bydžovu částečně vrátila zřízením pověřeného obecního úřadu v roce 1990 a konečně v roce 2003 po zániku okresních úřadů se stal Nový Bydžov také sídlem obvodu obce s rozšířenou působností. Ten měl podle původních návrhů vzniknout na většině území bývalého okresu Nový Bydžov z let 1949–1960. Nakonec však nezahrnuje obvod Pověřeného obecního úřadu (POÚ) Chlumeck nad Cidlinou, který se stal součástí Obce s rozšířenou působností (ORP) Hradec Králové i přesto, že vzdálenost z Chlumce nad Cidlinou do centra ORP v Hradci Králové je 27 km, do Nového Bydžova pouze 11 km. Na území obou obvodů POÚ existuje Místní akční skupina Společná Cidlina. Od roku 1850 bylo Bydžovsko a Chlumecko vždy v jednom správním celku. – Prameny a literatura: ©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2014; BURDA, Tomáš: Význam změn správních hranic v procesu formování vnitřních periferií na území Česka od poloviny 19. století. Praha 2014; BURDA, Tomáš – JANOŠEK, Zbyněk: Databáze historických hranic správních regionů v Česku 1920–2012. Praha 2013; KUČA, Karel: Chlumecko a Novobydžovsko. Historie a architektonické památky Pociidliní I–II. Hradec Králové 1995; MLEZIVA, Štěpán: Retrospektivní přehled územních jednotek a územních celků od roku 1850 do současnosti. Praha 2010; RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol.: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 I–II. Praha 2006.

Mapa č. 41b: Vývoj administrativní působnosti města Nového Bydžova 1850–2016. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Nový Bydžov, v průběhu doby královské, poddanské a následně královské věnné město, byl od počátku centrem drobného a v průběhu doby se proměňujícího statku (srov. mapový list č. 23, mapa č. 31), centrem hospodářským i administrativním. Na mapě stabilního katastru (srov. mapový list č. 25, mapa č. 33) lze kromě samotného intravilánu města vidět několik předměstí a ves Metličany na návrší východně od obce, která však byla od konce 18. století sídlem vlastní farního úřadu. Bydžovský kraj byl zrušen při reformě v roce 1850 a město se stalo sídlem soudního a politického okresu. Plocha města samotného se nerozšířila, až na drobné úpravy katastrálních hranic, postupně se však zvětšovaly zastavěné plochy, přibývalo domů i obyvatel a vrostly i nové průmyslové podniky. V roce 1870 byla do města přivezena železnice. První administrativní rozšíření města přišlo až v roce 1949, kdy byly k Bydžovu připojeny v podstatě stavebně rostlé obce Chudonice a Zábědov. V roce 1960 pak Nový Bydžov přišel i o status sídla okresu. V roce 1980 došlo v rámci zavádění střediskové soustavy k největšímu administrativnímu rozšíření města, když k němu byly připojeny Vysočany a Záchrašťany na jihu, Lužec nad Cidlinou, Skochovice a Skřepně na západě a Starý Bydžov se Sloupnem na severu. Nový Bydžov dosáhl největšího rozsahu v historii a skládal se z 10 katastrálních území. V roce 1990 se od města odtrhly větší obce jako Lužec nad Cidlinou, Starý Bydžov a Sloupno a Záchrašťany. Od roku 1990 je Nový Bydžov sídlem obvodu s pověřeným obecním úřadem a od roku 2003 obvodu obce s rozšířenou působností. Skládá se z 6 katastrálních území a jeho rozloha činí 35,24 km². – Prameny a literatura: ©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2014; LENDEROVÁ, Milena – SVATOŇOVÁ, Stanislava: Správní vývoj okresu Hradec Králové 1850–1986. Hradec Králové 1986; RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol.: Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 I–II. Praha 2006.

Mapový list č. 32

Mapa č. 42a: Římskokatolická církev na Novobydžovsku ve 20.–40. letech 20. století. Rekonstrukční mapa Martiny Tůmové a Tomáše Burdy, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Srov. komentář níže k mapě č. 42b.

Mapa č. 42b: Římskokatolická církev na Novobydžovsku – současný stav (2016). Rekonstrukční mapa Martiny Tůmové a Tomáše Burdy, kartografické zpracování Iveta Čtveráková. – Území Novobydžovska náleželo již od druhé poloviny 17. století pod správu královéhradecké diecéze. Tento dnes druhý největší správní útvar české církevní provincie vznikl v roce 1664 společně se založením biskupství v Hradci Králové. Na rozdíl od ostatních diecézí (a to zejména litoměřické diecéze) se jedná o území s poměrně kontinuální církevní správou, přirozeným vývojem, minimálně ovlivněným i výraznými změnami ve společnosti v průběhu 20. století. V době patrimoniální správy bylo pravidlem, že obvod jednotlivých farností se držel v hranicích panství, především z matričních, školních a dalších důvodů. Po vzniku soustav politických a soudních okresů již tomu tak nebylo. Z politického okresu Nový Bydžov (srov. mapový list č. 31, mapa č. 41a) však pouze obec Polní Chrčice spadala do pražské arcidiecéze, což v 60. letech 19. století vyvolalo snahu o změnu okresní příslušnosti a její přearžení do politického okresu Kolín. Okolí Nového Bydžova (přibližně v rozsahu novobydžovského politického okresu) se ve 20. století proměňovalo zejména z hlediska počtu nižších církevně správních jednotek – vikariátů a farností. Do 50. let 20. století zasahovalo do osmi vikariátů – Nový Bydžov, Kopidlno, Jičín, Hořice, Hradec Králové, Pardubice, Kutná Hora a Chrudim; na jihozápadě hraničilo s pražskou arcidiecézí, na severozápadě s diecézí litoměřickou. Počet vikariátů se poté snížil přibližně na polovinu. Došlo také k úpravě hranic mezi hradeckou diecézí a arcidiecézí pražskou. Centrální část Novobydžovska náleží dnes pod správu vikariátu Hradec Králové, ze severu jej obklopuje jičínský vikariát, na západě pak okrajově zasahuje do sloučeného kutnohorsko-poděbradského vikariátu a na jihu do vikariátu Pardubice. Zásadními proměnami procházely rovněž jednotlivé farnosti. V průběhu 20. století docházelo k postupné redukci jejich počtu, spojováním do té doby poměrně rozptýlených území. Za zmínku stojí ve 20. až 30. letech především farnosti Mlékosrby, Žiželice, Žehuň či Lužec nad Cidlinou, které svoji působností zasahovaly do území sousedních farností – zejména se jedná o případy přifaření samostatných hospodářských dvorů. Rozsah územní působnosti samotné farnosti Nový Bydžov byl však dotvořen až v nedávné době. V roce 2008 došlo ke sloučení farností Hlušice, Lužec nad Cidlinou, Metličany (skončilo tak rozdělení katastru Nového Bydžova mezi dvě farnosti) a Starý Bydžov do kmenové farnosti Nový Bydžov. V roce 2009 k nim přibyla farnost Petrovice. – Prameny a literatura: ©ArcČR, ARCDATA PRAHA, ZÚ, ČSÚ, 2014; Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Reginae-Hradecensis. Reginae Hradecii 1920; Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Reginae-Grade-censis. Reginae Gradecii 1942; BOHÁČ, Zdeněk: Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999. Kostelní Vydří 1999; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost. Praha 2005; JIZBA, Jiří: Místopis a veřejná správa politického okresu novobydžovského. Nový Bydžov 1931; http://www.cirkev.cz/ (Oficiální webové stránky Katolické církve v České republice); http://farnostnb.webnode.cz/o-nas/ (oficiální webové stránky farnosti Nový Bydžov).

Mapový list č. 33

Obr. č. 83: Nový Bydžov v pozadí veduty Jaroměře, 1536/1537. *Bisof.* Mathias Gerung, kolorovaná perokresba. Výška 370 (320) mm, šířka 480 (425) mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI,5,33. Sken Universitätsbibliothek Würzburg. – Veduta Nového Bydžova je součástí souboru vedut (tzv. würzburské album) vybraných míst, jimiž či okolo nichž projíždělo poselstvo falckraběte Ottheinricha z Neuburgu a. D. do Krakova a Berlína (1536/1537). Ireální pohled zachycující na jediném listu vpravo v popředí Jaroměř (*Germirs*) a vlevo v pozadí Nový Bydžov (*Bisof*) je sice zdaleka nejstarší, ovšem z dokumentárního hlediska silně problematickou položkou bydžovské ikonografie. Teoreticky by měl pohled být veden od východu; samotná skutečnost, že obě města jsou vzdušnou čarou vzdálena zhruba 33 kilometrů, naznačuje, že jde o pouhý konstrukt, situaci, která reálně v terénu vidět není (podobně jako je tomu např. s vyobrazením Rokycan v pozadí prospektu Plzně). Jen metodou dosazování do výsledku bychom zde mohli identifikovat některé budovy, snad vyjma věže ve středu městského panoramatu, jež je vcelku nepochybně věží pfi farním kostele, jen s větší či menší měrou hypotetičnosti. Blíže nezachycené opevnění města uzavírají v nepoměrném zmenšení dvě brány – vlevo Starobydžovská a vpravo Metličánská brána s baštou s hrázděným patrem a valbovou střechou. Stavba vpravo s věžičkou by mohl být panský dům. Především však je problém se světovými stranami: skutečnost, že město je zachyceno na listu s Jaroměří určuje, že by se mělo jednat o pohled od východu, ovšem reálně by veduta (při všech razantních zkresleních) mohla město zachycovat spíše od jihozápadu. Srov. obr. č. 5 (detail Nového Bydžova).

Mapa č. 43: Nový Bydžov, plán židovského ghetta, cca 1727. *Weg-piß Lytter, kterežto na Spaleništi Židovském w Král. Wienným Miestie Novem Bidžowie postawene gsau, ... Joannes W. Kormauth dimen. et delineavit.* Rukopisný kolorovaný plán, výška 320 (270) mm, šířka 400 (350) mm, měřítko v pražských loktů (120 pražských loktů = 77 mm). Národní archiv, Praha, Sběrka map a plánů, inv. č. 2382, sign. D-V-20. Sken Národní archiv, Praha. – Název nedatovaného plánu odkazuje ke katastrofálnímu požáru bydžovského ghetta dne 6. července 1718 (k tomu PROKOP, Jaroslav: Nový Bydžov v proměnách staletí. Nový Bydžov 2013, s. 56–58; ROZKOŠNÁ, Blanka: Židé v Novém Bydžově a okolí. Nový Bydžov 2015, s. 20–26); současně však odráží stav již z doby obnovy – lze předpokládat, že plán vznikl v rámci mapování židovských obcí roku 1727 (ROUBÍK, František: Plánky židovských obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z r. 1727. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 39, 1931, s. 49–68, tento plán překvapivě neeviduje). Z plánu je velmi dobře patrná poloha ghetta na hradbách, hradební příkop, jakož i těsně za ním (a vlastně velmi

blízko ghetta) barokní kostel Nejsvětější Trojice a přilehlý hřbitov obehnaný zdí (jedná se současně o nejstarší vyobrazení tohoto kostela).

Mapový list č. 34

Obr. č. 84: Nový Bydžov od východu, 1812. *Die Koenigl. Kreis- und Leibgedingstadt Neu-Bidczow, aufgenommen und gemahlt von Joan Venuto 1812.* Kolorovaná perokresba. Výška 255 mm, šířka 433 mm (rozměry listu výška 305 mm, šířka 482 mm). Österreichische Nationalbibliothek, Wien, inv. č. E27542C. Sken Österreichische Nationalbibliothek, Wien. – Srov. též Venutovu vedutu (od východu) na Venutově mapě královéhradecké diecéze z roku 1790 (obr. č. 8).

Obr. č. 85: Nový Bydžov od východu, kolem 1820. *Die Kreisstadt Neu - Bidczow.* Jan Venuto, ryl Georg Döbler. Kolorovaná mědirytina. Výška 157 mm, šířka 225 mm (rozměry listu výška 190 mm, šířka 252 mm). Österreichische Nationalbibliothek, Wien, inv. č. KAR0513712. Sken Österreichische Nationalbibliothek, Wien.– Předlohou byla Venutova rukopisná veduta Nového Bydžova z roku 1812 (srov. mapový list č. 34, obr. č. 84).

Mapový list č. 35

Obr. č. 86: Bergmannova továrna na kožené zboží, 1858. *K.k. Landesb. Lederfabrik von H. Bergmann Sohn & Co. in Neubidschow.* Litografie. Výška 187 mm, šířka 245 mm. In: ANSCHIRINGER, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks II. Reichenberg [1858], litografie za s. 66, o továrně s. 68–69. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 2353. Sken Jan Kohout. – První dílna Bergmannovy koželužny zahájila provoz již v roce 1820 na rohu Růžové a Hradecké ulice. Od poloviny 19. století získala postupně charakter tovární výroby. V roce 1838 byla na levém břehu Staré Cidliny zakoupena vinopalna J. Kudrnáče a dalšími přístavbami vznikaly nové objekty, základ pozdějšího závodu. Od roku 1843 se stal společníkem Heřmana Bergmanna syn Jonáš a později i zeť Polák. První konjunkturu továrna prožila v polovině 50. let, zejména za krymské války. Koželužna dodávala vojenskou výzbroj nejen pro rakouskou armádu. V 80. letech 19. století pracovalo v koželužně kolem 500 dělníků. Závod fungoval až do začátku 21. století.

Obr. č. 87: Cukrovar J. H. W. Lendecke & Söhne, 1858. *Die Zuckerfabrik von J. H. W. Lendecke & Söhne in Neubydschow.* Litografie. Výška 193 mm, šířka 262 mm. In: ANSCHIRINGER, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks II. Reichenberg [1858], litografie za s. 82, o továrně s. 82–83. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4318. Sken Jan Kohout. – Cukrovar byl vybudován v roce 1842. Založil jej mechanik Romuald Božek a stal se společně s obchodníkem Vojtěchem Mašou prvním majitelem. Na rozdíl od starších menších cukrovarů v okolí vyráběl novobydžovský cukrovar konečný produkt – rafinovaný cukr. Namísto starého cukrovaru byl v roce 1870 postaven nový větší závod, „Spolkový rolnický cukrovar v Novém Bydžově“.

Mapový list č. 36

Obr. č. 88a–g: Nový Bydžov z věže kostela sv. Vavřince, 1899. V. Beneš, fotografie. Výška 89 mm, šířka 97 mm (fotografie mají jednotný formát). Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 4927. Sken Jan Kohout. – a: Pohled na náměstí. – b: Pohled na východní část náměstí, v pozadí Kleinův mlýn, kostel sv. Trojice a židovská radnice. – c: Pohled na východní část náměstí, v pozadí cukrovar, Kleinův mlýn, kostel sv. Trojice. – d: Východní pohled na panorama Metličan se Schreiberovým pivovarem (srov. zadní strana obálky, obr. č. 90) a kostelem sv. Jakuba Většího, blíže je areál koželužny. – e: Jihovýchodní pohled; budova chlapecké školy, za ní hostinec Na Kopečku. – f: Západní pohled; v popředí pivovarská lednice, železniční trať a nový městský hřbitov s rozestavěným kostelem Sedmibolestné Matky Boží. – g: Severozápadní pohled; v popředí budova starého soudu, v levém rohu snímku budova staré nemocnice a v pozadí Starý Bydžov.

Mapový list č. 37

Obr. č. 89a–o: Pohlednice města Nového Bydžova, 1901–1952. Sken Jan Kohout. – a: *Pozdrav z Nového Bydžova*, po 1901. Kolorovaná dvoj pohlednice s devíti pohledy na město. Vydal Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P13. – b: Židovská čtvrť, 1901. Černobílá pohlednice se třemi pohledy na židovskou čtvrť před požárem. Vydal Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P205. – c: *Pozdrav z Nového Bydžova*, kolem 1905. Kolorovaná pohlednice se třemi pohledy na město. Vydal Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P264. – d: Všeobecná veřejná nemocnice císaře Fr. Josefa, 1906. Pohlednicová fotografie v šedočerném tónu. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P144. – e: Náměstí, 1907. Kolorovaná pohlednice. Vydal František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P142. – f: Pohled na město od západu, kolem 1915. Kolorovaná dvoj pohlednice s celkovým pohledem na město. Vydal Ladislav Boháček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P155. – g: Kasárna po požáru, po 1909. Pohlednice v zahnědlém tónu. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P64. – h: Divíčí průmyslová škola a c.k. gymnasium, 1918. Pohlednice v šedohnědém tónu. Vydal Ladislav Boháček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P220. – i: Kostel sv. Vavřince, před 1929. Kolorovaná pohlednice; předlohová fotografie z roku 1920. Vydal František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P258. – j: *Nový Bydžov. Koupadla. Pohled od splavu*, 1930. Pohlednice v zahnědlém tónu. Vydal Josef Němec, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P102. – k: Husův sbor, 1937, pohled na Husův sbor v bývalé Družstevní ulici, nyní Tyršově, vydal B. Holeček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P134. – l: Pohled na město od východu (z věže metličánského kostela), po 1935. Černobílá pohlednice. Vydal Orbis, Praha. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P17. – m: Jiráskovo divadlo (pohled na průčelí se sochou Aloise

Jiráska), před 1952. Černobílá pohlednice. Vydal Grafo Čuda, Holice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P214. – n: Pohled na Metličany se Schreiberovým pivovarem, napravo starý železný most přes Cidlinu, 1930. Černobílá pohlednice. Vydal Josef Němec, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P93. – o: Nový Bydžov, kolem 1918. Barevný tisk na černém podkladu s dvanácti pohledy. Vydal František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. P6.

Zadní strana obálky

Obr. č. 90: Firemní veduta Schreiberova pivovaru v Metličanech, kolem 1895. *První parostrojní pivovár Schreiber a spol. Nový Bydžov.* Kolorovaná litografie. Výška 570 mm, šířka 940 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 11020. Sken Jan Kohout. – Parní pivovar je na vedutě zachycen v samých počátcích své existence; pivo se zde vařilo v letech 1893–1974, stáčírna piva pak ukončila činnost v roce 1982. Po 2. světové válce byl pivovar znárodněn a postupně se stal součástí národního podniku Východočeské pivovary. Již od roku 1975 byly objekty pivovaru užívány i k jiným účelům. Významná hmota budov bývalého pivovaru dotváří při pohledu od Nového Bydžova východním směrem panorama metličánského návrší a je svého druhu mementem několikasetleté historie produkce piva v Novém Bydžově.

Ausführliches Verzeichnis der Karten, Pläne und Abbildungen des Bandes Nr. 29 – Nový Bydžov

Zusammengestellt von Zdeněk Beran, Tomáš Burda, Eva Chodějovská, Jan Kohout, Karel Kuča, Jaroslav Prokop, Eva Semotanová, Robert Šimůnek, Přemysl Štych, Martina Tůmová, Klára Woitschová

Umschlag

Abb. Nr. 1: Wappen der Stadt Nový Bydžov zum Jahre 2017. Graphische Bearbeitung Petr Tomas.

Abb. Nr. 2: Nový Bydžov vom Westen (Südwesten), 1736 (?). Friedrich Bernhard Werner. Foto der Originalfederzeichnung, vernichtet im 2. Weltkrieg. Glasplatte, Höhe 180 mm, Breite 240 mm (Nový Bydžov ist eine von vier Veduten auf einem einzigen graphischen Blatt). Archiv Štenc, Praha, Negativ Nr. 46830-4370. Scan Archiv Štenc, Praha. Vgl. Abb. Nr. 6b.

Textblätter

Abb. Nr. 3: Siegelabdruck der Stadt Nový Bydžov, 1608. Abschrift: *PECET MIIESTA NOVVEHO BYDZIOVVA*; Aufschrift: *1608.* Rotes Wachs, Durchschnitt 33 mm. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, Bydžovsko – Nový Bydžov, Katalognummer 1699. Foto Klára Woitschová.

Abb. Nr. 4: Siegelabdruck der Stadt Nový Bydžov, 1678. Abschrift: **SIGIL: MAIVS: CIVI: REGIAE. DOTALITIAE. NEO: BIDZIOVIENSIS. AD. CZYDLINAM*; Aufschrift: *1678.* Rotes Wachs, Durchschnitt 45 mm. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, Bydžovsko – Nový Bydžov, Katalognummer 1701. Foto Klára Woitschová.

Karte Nr. 1a-c: Nový Bydžov – verhältnismäßige geometrische Beziehungen des Stadtgrundrisses. Karte Nr. 1a: Ideale geometrische Komposition von Nový Bydžov (graue Unterfärbung) in Beziehung zum Stand auf der Karte des Stabilen Katasters von 1841 (Häuserblöcke schraffiert); Karte Nr. 1b: Geländemodellierung des historischen Stadtkerns mit eingetragenem Achsenkreuz der städtebaulichen Komposition. Mit Heranziehung des Kartendienstes: URL http://ags.cuzk.cz/arcgis/services/dmr5g/ImageServer; Karte Nr. 1c: Zusammendruck der aktuellen Katasterkarte (http://wms.cuzk.cz/wms.asp?, WMS Katastrální mapy) und der Geländemodellierung URL: http://ags.cuzk.cz/arcgis/services/dmr5g/ImageServer). Rekonstruktionskarten von Karel Kuča, kartographische Bearbeitung vom Autor.

Abb. Nr. 5: Nový Bydžov im Hintergrund der Vedute von Jaroměř, 1536/1537. *Bisof.* Mathias Gerung, kolorierte Federzeichnung. Höhe 370 (320) mm, Breite 480 (425) mm, Ausschnitt (die Stadt Nový Bydžov un mittelbare Umgebung). Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI,5,33. Scan Universitätsbibliothek Würzburg. Die ganze Vedute vgl. Kartenblatt Nr. 33, Abb. Nr. 83.

Abb. Nr. 6a: Nový Bydžov vom Westen (Südwesten), 1715. *Bidschoph 13. Die 24. Junii 1715.* Friedrich Bernhard Werner, Federzeichnung. Höhe 97 mm, Breite 160 mm. Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz, Neuerwerbungen Handschrift 140, Pag. 259. Scan Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz.

Abb. Nr. 6b: Nový Bydžov vom Westen (Südwesten), 1736 (?). *Biczow.* Friedrich Bernhard Werner. Foto der Originalfederzeichnung, vernichtet im 2. Weltkrieg. Glasplatte, Höhe 180 mm, Breite 240 mm (Nový Bydžov ist eine von vier Veduten auf einem einzigen graphischen Blatt). Archiv Štenc, Praha, Negativ Nr. 46830-4370. Scan Archiv Štenc, Praha.

Abb. Nr. 7: Nový Bydžov vom Osten, nach 1780. Ignaz Ott, Stich. Höhe 310 mm, Breite 400 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4662. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 8: Nový Bydžov vom Osten, 1790. *Regia dotalis Civitas Neo-Bidczovium.* Die Vedute von Nový Bydžov in der rechten oberen Ecke der Karte der Königrätzer Diözese von Johann Venuto; Stich Kilian Ponheimer. *Mappa dioeceseos Reginaehradecensis ... MDCCXC. Kil. Ponheimer sculp. Viennae. Joanne Venuto canonico capitulari Reginaehradecensi et consistorii assessore.* Kolorierter Kupferstich, Höhe 1050 (950) mm, Breite 850 (810) mm (Gesamtheit / Karte) / Höhe 60 mm, Breite 150 mm (Vedute). Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP A 38. Scan Robert Šimůnek.

Abb. Nr. 9: Nový Bydžov vom Osten, 1790. *Königl. Stadt Neu Bidschow.* Jan Berka, Stich. Höhe 60 mm, Breite 75 mm. In: SCHALLER, Jaroslaus: Topographie des Königreichs Böhmen, Sechzehnter und

letzter Theil. Bidschower Kreis. Prag und Wien 1790, Titelblatt. Scan Robert Šimůnek.

Abb. Nr. 10: Nový Bydžov vom Osten, Anfang des 19. Jahrhunderts. *Královské věnné město Nový Bydžov roku 1717* [!]. *Lith. uměl. ústav Farskýho v Praze*. Autor nicht angeführt. Lithographie, Höhe 85 mm, Breite 160 mm. In: ŘÍHA, Celestín: Místopis a dějiny král. věnného města Nový Bydžov ... Prag 1868, Frontispiz. Městské muzeum Nový Bydžov, Handbibliothek. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 11: Plan des Königgrätzer (Metličaner) Tores, 1827. *Plann litt. A. Zur Erbauung des Königgrätzer Thordaches in der K. Leibgedingstadt Neubidschow. Neubidschow den 8ten Juny 827. Johann Martinek Baumeister*. Handschriftliche kolorierte Zeichnung, Höhe 350 mm, Breite 520 mm, Maßstab in Wiener Klafter. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7919. Foto Pavel Vychodil.

Abb. Nr. 12: Plan des Prager (Altbidschower) Tores, 1842. Ohne Titel. J. Douša. Tuschezeichnung, Höhe 335 mm, Breite 440 mm, graphischer Maßstab in Wiener Klafter (7 Wiener Klafter = 141 mm). Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Hradec Králové, Fonds NAD 1001, Archiv města Nový Bydžov, Inv.-Nr. 1893, Stavební záležitosti – boření Metličanské a Starobydžovské brány, 1842–1848, Karton Nr. 68. Scan Jan Košek.

Karte Nr. 2: Stadtplan, 1856. *Polohopisný nástin k. věnneho města Bydžowa / Plan der königlichen Leibgedingstadt Bydschow*. J. Adam. Kupferstich, Höhe 95 mm, Breite 100 mm, Bestandteil der Karte: *Jičínský kraj v Království českém / Jičínér Kreis des Koenigreichs Boehmen nach den besten und zuverlässigsten Quellen unter Mitwirkung des Professor K. Wl. Zap, welcher die Nomenklatur besorgte, neu bearbeitet und Sr Hochgeboren Herrn, Herrn, Maximilian Ritter von Obentraut... in aller Hochachtung gewidmet vom Verleger. Titel und Pläne von J. Adam* (Autor Johann Loth, Kupferstich C. Schleich, Franz von Schönfelder; Verlag von Friedrich Kretzschmar, Prag 1856). Kolorierter Kupferstich, Höhe 720 mm, Breite 620 mm, Maßstab [ca. 1 : 146 000]; im linken Teil Stadtpläne von Jičín und Nový Bydžov. Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP A 283. Scan Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdiaby. Vgl. Kartenblatt Nr. 30, Karte Nr. 40 (Karte des Jičínér Kreises).

Abb. Nr. 13: Rathaus mit dem daneben stehenden Hruškovský-Haus, vor 1863. Lithographie, Druck K. Schreyer, H. Fuchs. Höhe 185 mm, Breite 215 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 1145. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 14: Marktplatz mit dem Rathaus nach dem Umbau im neugotischen Baustil, 1870. *Svěcení práporu spolku c. k. veteránů Novobydžovských 21. srpna 1870. / Fahnenweihe des k. k. priv. Veteranen-Vereins zu Neu-Bydschow am 21. August 1870*. Zikmund Freund (?), Foto. Höhe 222 mm, Breite 305 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4209. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 15: Teil des Marktplatzes mit der Marien-Pestsäule, 1873. A. Dunka, Foto. Höhe 119 mm, Breite 156 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7445. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 16: Bau der Zuckerfabrik, 1870. Foto. Höhe 147 mm, Breite 208 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 2246. Scan Jan Kohout. – Die Zuckerfabrik war bis 1997 in Betrieb.

Abb. Nr. 17: Gasthaus „na Kopečku“, vor 1886. A. Dunka, Foto. Höhe 233 mm, Breite 310 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 9192. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 18: Südöstlicher Teil des Marktplatzes, 1887. A. Dunka, Foto. Höhe 110 mm, Breite 163 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7447. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 19: Teil der West- und Nordseite von dem Marktplatz mit der Mariensäule, vor 1889. Foto. Höhe 120 mm, Breite 160 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř182. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 20: Nordöstlicher Teil des Marktplatzes, vor 1889. A. Dunka, Foto. Höhe 112 mm, Breite 169 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7453. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 21: Marktplatz vom Osten, vor 1898. A. Dunka, Foto. Höhe 104 mm, Breite 153 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7454. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 22: Gezimmerte Häuser in der Jičínská-Straße, ca. 1894. Foto. Höhe 166 mm, Breite 181 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7506. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 23: Turek-Haus in der Hradská-Straße, 1895. Foto. Höhe 155 mm, Breite 120 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř188. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 24: Králíček-Haus, nach 1895. Foto. Höhe 171 mm, Breite 232 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7455. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 25: Laurentiuskirche, Blick vom Nordosten, vor 1897. Kolorierte Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P208. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 26: Dreifaltigkeitskirche, vor 1895. Foto. Höhe 221 mm, Breite 289 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7505. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 27: Friedhofskirche der Schmerzhafte Mutter Gottes, nach 1901. Foto. Höhe 165 mm, Breite 120 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7465. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 28: Nový Bydžov vom Westen, zwischen 1899–1906. Foto. Höhe 89 mm, Breite 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P24. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 29: Nový Bydžov vom Westen, um 1910. Foto. Höhe 195 mm, Breite 295 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7472. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 30: Židovská-Straße, ca. 1895. V. Beneš, Foto. Höhe 93 mm, Breite 89 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4927. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 31: Jüdisches Viertel – Hinterseiten der Häuschen über dem Stadtgraben, nach 1895. V. Beneš, Foto. Höhe 91 mm, Breite 82 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4927. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 32: Jüdisches Viertel vom Westen, 1897. Foto. Höhe 116 mm, Breite 170 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7572. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 33: Jüdisches Viertel nach dem Brand am 15. 7. 1901. Z. Doležal, Foto. Höhe 217 mm, Breite 286 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 10997. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 34: Plan des Jüdischen Viertels vor der Stadtbrand, nach 1901. Autor unbekannt. Handschriftlicher kolorierter Plan, Höhe 213 mm, Breite 341 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7925. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 35: Synagoge nach Baumaßnahmen nach dem Brand 1901, ca. 1905. Foto. Höhe 83 mm, Breite 115 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř315. Scan Jan Kohout.

Karte Nr. 3: Stadtplan mit eingetragenen brauberechtigten Häusern, 1900. Jan Honza. Farbdruck, Höhe 400 mm, Breite 410 mm. In: HONZA, Jan: O pivovarství v král. věn. městě Novém Bydžově. (Příspěvek k dějinám českého průmyslu pivovarského.) Nový Bydžov 1900, Karte als Beilage. Městské muzeum Nový Bydžov, Handbibliothek. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 36: Neues Gerichtsgebäude in der Revoluční-Straße, um 1900. Foto. Höhe 160 mm, Breite 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. Ř225. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 37: Bierbrauerei der brauberechtigten Bürger, 1900. F. Römer, Foto. Höhe 170 mm, Breite 230 mm. Fotosammlung von Petr Langer. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 38: Ursprüngliche Gastwirtschaft U Štoviců in der Revoluční-Straße, um 1900. Foto. Höhe 90 mm, Breite 140 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř78. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 39: Schule für Mädchen in der Karlova-Straße, 1903. Foto. Höhe 170 mm, Breite 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7432/1. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 40: Schule für Knaben in der Klicperova-Straße, 1903. Foto. Höhe 170 mm, Breite 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7432/2. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 41: Bau der Antoš-Ziegelei, 1903. Foto. Höhe 190 mm, Breite 250 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 9640. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 42: Straße bei der Kaserne, nach 1905. Foto. Höhe 165 mm, Breite 220 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř345. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 43: Mauthäuschen im nördlichen Teil der Stadt (jetzt Nr. 1781), um 1900. Foto. Höhe 125 mm, Breite 175 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř406. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 44: Eckhaus Nr. 500 auf der südlichen Marktplatzseite, vor 1912. Foto. Höhe 160 mm, Breite 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka, Inv.-Nr. 6543/89. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 45: Häuschen der Familie Bromovský vor der Dreifaltigkeitskirche und der Synagoge, ca. 1912. F. Vraný, Foto. Höhe 161 mm, Breite 229 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4786. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 46: Gemeindefürsorgehaus im nördlichen Teil der Husova-Straße, 1912. F. Vraný, Foto. Höhe 170 mm, Breite 235 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4779. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 47: Bahnhof, vor 1914. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P161. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 48: Krankenhaus, ca. 1914–1916. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Ansichtskartensammlung von Petr Langer. Scan Petr Langer.

Abb. Nr. 49: Alter jüdischer Friedhof, 1917. Foto (Ansichtskarte). Höhe 89 mm, Breite 136 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P159. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 50: Turnvereingebäude Sokolovna in der Revoluční-Straße, 1928. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 322S. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 51: Zichoriendörre in der Straße K hřišti, 20er Jahre des 20. Jahrhunderts. Foto. Höhe 190 mm, Breite 250 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. Ř240. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 52: Zuckerfabrik vom Westen, 1924. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P222. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 53: Städtisches Jirásek-Theater nach dem Umbau der Gastwirtschaft Na Kopečku, 1926. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P 69. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 54: Nový Bydžov vom Südwesten auf einer schrägen Luftaufnahme, 1929. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P2. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 55: Blick vom Gymnasium auf die Bierbrauerei der brauberechtigten Bürger und das Rathaus, ca. 1930. Foto. Höhe 150 mm, Breite 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. D14 (Drašner's Fotoalbum). Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 56: Städtisches Elektrizitätswerk in der Husova-Straße, nach 1930. O. Dunka, Foto. Höhe 203 mm, Breite 283 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7642. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 57: Städtisches Dampf- und Wannenbad in der Žižkova-Straße, nach 1930. O. Dunka, Foto. Höhe 203 mm, Breite 283 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7643. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 58: Regulierung des Cidlina-Flusses in Nový Bydžov, 1931. *Bydžovská Cidlina. Úprava v Novém Bydžově*. Ing. Dr. Josef Stocký. Druck, Höhe 285 mm, Breite 425 mm, graphischer Maßstab, Ausschnitt. In: STOCKÝ, Josef: Cidlina. Prag 1931, Tab. 18–19. Městské muzeum Nový Bydžov, Handbibliothek. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 59: Nový Bydžov vom Südwesten, 1931. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P23. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 60: Ausstellungsplan zu der Kreisausstellung in Nový Bydžov, 1934. *Město Nový Bydžov s výstavními objekty*. Federzeichnung, Höhe 155 mm, Breite 230 mm, ohne Maßstab. In: Výstava kraje novobydžovského 29. června – 15. července 1934. Nový Bydžov 1934, Hinterseite des Umschlages. Městské muzeum Nový Bydžov, Handbibliothek. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 61: Haus der Familie Likovský und Fotoatelier Vraný, vor 1936. Foto. Höhe 60 mm, Breite 86 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníčkova sbírka fotografií, Inv.-Nr. Ř 384. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 62: Dukelská-Straße, 15. März 1939. Foto. Höhe 110 mm, Breite 117 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. Ng 3713. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 63: Panoramablick auf Nový Bydžov vom Turm der Laurentiuskirche, 1941. Jan Pacovský, Foto. Höhe 260 mm, Breite 1125 mm (die Aufnahme bilden fünf zusammengesetzte Teilaufnahmen). Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 5840. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 64: Nový Bydžov vom Norden auf der schrägen Luftaufnahme, 1941. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P48. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 65: Kino Sokol, vor 1949. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P176. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 66: Nordwestlicher Teil des Marktplatzes, nach 1950. Foto. Höhe 178 mm, Breite 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, ohne Inv.-Nr. (bisher nicht erfasst). Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 67: Städtischer Schlachthof in der heutigen Straße U jatek, 1950. M. Petrovič, Foto. Höhe 178 mm, Breite 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 6545/187. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 68: Gastwirtschaft U Petrovických in der Straße Československé armády, 1950. M. Petrovič, Foto. Höhe 161 mm, Breite 235 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 6545/553. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 69: Ehemaliges Kloster der Schwestern Notre-Dame, ca. 1950. M. Petrovič, Foto. Höhe 178 mm, Breite 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 6545/48. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 70: Gerberei in der Dukelská-Straße, 1950. M. Petrovič, Foto. Höhe 178 mm, Breite 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 6545/351. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 71: Krankenhausgelände und Umgebung vom Südwesten, ca. 1950. Ansichtskarte. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P90. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 72: Jüdisches Rathaus, 1950. M. Petrovič, Foto. Höhe 178 mm, Breite 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 6545/506. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 73: Al.-Gallat-Straße mit brauberechtigter Bierbrauerei, um 1960. Petr Langer, Foto. Höhe 89 mm, Breite 136 mm. Fotosammlung von Petr Langer. Scan Petr Langer.

Abb. Nr. 74: Molkerei im Gewerbegebiet im nördlichen Stadtteil, 60er Jahre des 20. Jahrhunderts. Foto. Höhe 110 mm, Breite 210 mm. Fotosammlung von Bohuslav Pluhař. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 75a–b: Visualisierung des historischen Stadtkerns gemäß projektierte Renovierung und Sanierung, [1973]. Ing. arch. A. Synek, SÚRPMO. – a: *Panoramatický pohled VI.a* (Panoramablick - östlicher Blick). Tuschezeichnung, Höhe 430 mm, Breite 815 mm. – b: *Panoramatický pohled VI.b* (Panoramablick - westlicher Blick). Tuschezeichnung, Höhe 430 mm, Breite 815 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Zuwachs-Nr. 7/2015-6,7. Foto Pavel Vychodil. Die Ansichten sind ein Bestandteil der Gebietsplänekollektion (vgl. Kartenblatt Nr. 14, Karte Nr. 21).

Abb. Nr. 76: Sprengung der Häuser am Marktplatz, 1979. Miloslav Bydžovský, Foto. Höhe 170 mm, Breite 190 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Fotoarchiv. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 77: Ehemaliges Hotel Schroll vor der Sprengung, 31. März 1979. Miloslav Bydžovský, Foto. Höhe 170 mm, Breite 190 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Fotoarchiv. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 78: Ziegelei am nördlichen Stadtrand, 1980. Jaroslav Prokop, Foto. Höhe (des Negativs) 35 mm, Breite 40 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. Ng P 444/3. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 79: Bürgerhaus Nr. 103 in der Straße třída Čsl. armády, sog. Doležal-Hof (früher Čeněk-Hof), vor 2005. Jaroslav Prokop, Foto. Höhe 90 mm, Breite 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Archiv. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 80: Ehemalige Villa des Fabrikanten Eduard Balounek Nr. 1370 in der Husova-Straße, 2015. Jan Kohout, Digitalfoto. Městské muzeum Nový Bydžov, Fotoarchiv.

Abb. Nr. 81: Stadt vom Turm der Jakobskirche in Metličany, 1995. Jaroslav Prokop, Foto. Höhe 90 mm, Breite 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Archiv. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 82a: Luftaufnahme vom Marktplatz und einem Teil des Stadtkerns, 2015. Václav Jandourek, Digitalfoto. Archiv des Autors.

Abb. Nr. 82b: Luftaufnahme des Stadtkerns, 2015. Václav Jandourek, Digitalfoto. Archiv des Autors.

Abb. Nr. 82c: Panorama von Nový Bydžov, im Hintergrund Blick auf die Jakobskirche in Metličany, 2015. Václav Jandourek, Digitalfoto. Archiv des Autors.

Kartenblatt Nr. 1

Karte Nr. 4: Nový Bydžov und Umgebung auf der Karte von Böhmen von Johann Christoph Müller aus dem Jahre 1720. *Mapa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano adjunctis ... à Joh: Christoph: Müller ... A:C:M. DCC.XX. Michael Kauffer sculpsit Augusta Vind:*. Kupferstich, graphischer Maßstab [1 : 132 000], Sektion IX, Höhe 465 mm, Breite 540 mm, Ausschnitt. Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP A 13. Foto Pavel Vychodil.

Karte Nr. 5: Nový Bydžov und Umgebung auf der Karte des Bidschower Kreises von Franz Jacob Heinrich Kreybich aus dem Jahre 1828. *Charte vom Bidschower Kreise des Königreiches Böhmen nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet von Fr. Jac. Heinrich Kreybich.* Kupferstich, graphischer Maßstab [1 : 243 000], Höhe 430 mm, Breite 320 mm, Ausschnitt. Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP A 231. Scan Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Karte Nr. 6: Nový Bydžov und Umgebung auf der Karte der III. militärischen Landesaufnahme der Österreich-Ungarischen Monarchie aus dem Jahre 1880. Blatt *Hofitz und Jičín, Zone 4, Col. XIII; Königgrätz, Elbeteinitz und Pardubitz, Zone 5, Col. XIII*, Heliogravüre, 1 : 75 000, Höhe 380 mm, Breite 495 mm, Ausschnitt. Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP C 1108, MAP C 1117. Scan Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Kartenblatt Nr. 2

Karte Nr. 7a: Nový Bydžov und Umgebung auf der Karte der I. militärischen Landesaufnahme von Böhmen aus den Jahren 1780–1783. Handschriftliche kolorierte Karte, graphischer Maßstab [1 : 28 800], Sektion Nr. 94, Höhe der Sektion 408 mm, Breite 618 mm, Ausschnitt. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reproduktion Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Karte Nr. 7b: Nový Bydžov und nächste Umgebung, 1789, Gesamtheit und Stadtdetail. *Sitvations Plan Der Königlichen Kreys-Stadt Neubidschow, auf eine ½ Meile im Durchschnitt. Levé & Dessiné par Pfleger de Lindenfeld, Sous-Lieut. de Gemingen Infanterie 1789.* Kolorierte Federzeichnung, Höhe 530 (400) mm, Breite 652 (615) mm, ohne Maßstab, die Karte ist gegen Westen orientiert. Moravská zemská knihovna, Brno, Sign. STMpa-1211.616. Scan Moravská zemská knihovna, Brno.

Kartenblatt Nr. 3

Karte Nr. 8: Kaiserliches Pflichtexemplar der Karte des Stablen Katasters der Stadt Nový Bydžov aus dem Jahre 1841. Blatt V, VI, IX, X. Kolorierte Lithographie, graphischer Maßstab [1 : 2880], Höhe eines Blattes 526 mm, Breite 658 mm, Ausschnitt. Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, Praha, Sign. B2a/C6/5307-1. Scan Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, Praha.

Kartenblatt Nr. 4

Karte Nr. 9: Stadtplan, 1855. *Nový Bydžov.* Josef Smutný. Handschriftlicher kolorierter Plan, Höhe 385 mm, Breite 550 mm, ohne Maßstab, der Plan ist gegen Süden orientiert. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7922. Foto Pavel Vychodil.

Kartenblatt Nr. 5

Karte Nr. 10: Nový Bydžov und Umgebung auf der Karte der II. militärischen Landesaufnahme von Böhmen aus den Jahren 1852–1853, revidiert 1873. Handschriftliche kolorierte Karte, graphischer Maßstab [1 : 28 800], Sektion Nr. VIII/7, östliche Colonne, Höhe der Sektion 527 mm, Breite 527 mm, Ausschnitt. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reproduktion Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Kartenblatt Nr. 6

Karte Nr. 11: Nový Bydžov und Umgebung auf der Karte der III. militärischen Landesaufnahme aus dem Jahre 1877, letzte Revision 1889. Handschriftliche kolorierte Karte, graphischer Maßstab [1 : 25 000], Zone 5, Col. XIII, Section NW, Höhe des Blattes 555 mm, Breite 720 mm, Ausschnitt. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reproduktion Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Kartenblatt Nr. 7

Karte Nr. 12: Stadtplan, 1883. *Plán král. věnného města Nového Bydžova.* Antonín Štoviček. Handschriftlicher kolorierter Plan, Höhe 755 mm, Breite 550 mm, ohne Maßstab [ca. 1 : 2570]. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 7924. Foto Pavel Vychodil.

Kartenblatt Nr. 8

Karte Nr. 13: Stadtplan, 1889. *Město Bydžov Nový. S osadou Metličany v Čechách. Berniční okres Novo-Bydžovský. Litografováno v c.k. litografickém ústavu katastru dle stavu původní mapy z roku 1889.* Autor nicht angeführt. Kolorierte Lithographie, Höhe 615 mm, Breite 765 mm, Maßstab 1 : 2880, Blatt Nr. 5, 6, 9, 10, Ausschnitt. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4916/3, 4916/4, 4916/5, 4916/6. Foto Pavel Vychodil.

Kartenblatt Nr. 9

Karte Nr. 14: Plan der Stadtelektifizierung, 1894. Nový Bydžov. Městské osvětlení. Robert Bartelmus & Co., Brno [Brünn]. Höhe 695 mm, Breite 595 mm. Privatsammlung von Pavel Draščík. Foto Pavel Vychodil.

Karte Nr. 15: Stadtplan, 1902. *Orientační plán města Nový Bydžov 1 : 10 000.* Farbdruck, Höhe 220 mm, Breite 250 mm, Maßstab 1 : 10 000. In: KUDRNÁČ, Václav: Adresář polit. okresu Novobydžovského. Turnov 1902, Beilage. Městské muzeum Nový Bydžov, Handbibliothek B867. Scan Jan Kohout.

Kartenblatt Nr. 10

Karte Nr. 16: Stadtplan, 1910. *Orientační plán města Nový Bydžov.* Autor nicht angeführt. Handschriftlicher kolorierter Plan, Höhe 820 mm, Breite 1155 mm, Maßstab 1 : 2880. Městské muzeum Nový Bydžov, Zuwachs-Nr. 14/2015. Foto Pavel Vychodil. – Im Plan werden öffentliche und bedeutende Gebäude hervorgehoben.

Kartenblatt Nr. 11

Karte Nr. 17: Karte der Bezirkshauptmannschaft Nový Bydžov, 1912. *Generální mapa okresního hejtmanství Bydžovského*, 9. ergänzte Ausgabe. Gezeichnet und lithographiert von J. E. Wagner, korrigiert von F. Mareš, Druck Hynek [Ignaz] Fuchs in Prag. Farblithographie, Höhe 350 (270) mm, Breite 260 (195) mm, Maßstab 1 : 220 000. Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP A 520. Foto Pavel Vychodil.

Karte Nr. 18: Karte des Bezirkes Nový Bydžov, 1940. *Mapa vzdáleností politického okresu Nový Bydžov. Sestaveno dle stavu silnic v roce 1940. Vydal jako úřední pomůcku Okresní úřad v Novém Bydžově.* Zykllostyl, Höhe 555 mm, Breite 375 mm, ohne Maßstab. Privatsammlung. Scan Günter Fiedler.

Kartenblatt Nr. 12

Karte Nr. 19: Stadtplan mit eingetragenem Stromnetz, ca. 1940. Ohne Titel. Autor nicht angeführt. Kolorierte Federzeichnung, Höhe 845 mm, Breite 1000 mm, ohne Maßstab, Ausschnitt. Privatsammlung von Pavel Draščík. Foto Pavel Vychodil.

Kartenblatt Nr. 13

Karte Nr. 20: Richtplan der Stadt, 1950. *Nový Bydžov. Směrný plán Nový Bydžov. List č. 4. Rozbor stavu budov a bonita půdy. Prosinec 1950.* Akad. arch. Vlastibor Klimeš, akad. arch. Oldřich Šmída. Höhe 2010 mm, Breite 1910 mm, Maßstab 1 : 2880, Ausschnitt. Městské muzeum Nový Bydžov, Zuwachs-Nr. 5/2015-4. Foto Pavel Vychodil.

Kartenblatt Nr. 14

Karte Nr. 21: Gebietsplan zur Renovierung und Sanierung des historischen Stadtkerns, 1973. *Nový Bydžov. Podrobný územní plán rekonstrukce a asanace historického jádra města III.* Ing. arch. J. Malát, Ing. arch. A. Synek, SÚRPMO. Höhe 630 mm, Breite 815 mm, Maßstab 1 : 1000. Městské muzeum Nový Bydžov, Zuwachs-Nr. 7/2015-3. Foto Pavel Vychodil. Bestandteil der Kollektion sind auch Panoramaansichten (vgl. Abb. Nr. 75a–b).

Kartenblatt Nr. 15

Karte Nr. 22: Regulierungsplan des Stadtkerns, 1990. *Nový Bydžov. „Velký čtverec“. Regulační plán centra B.2. Rozbor podlažnosti a stavebně technického stavu objektů.* Atelier12 STP Hradec Králové. Höhe 780 mm, Breite 990 mm, Maßstab 1 : 1000. Městské muzeum Nový Bydžov, Zuwachs-Nr. 8/2015-2. Foto Pavel Vychodil.

Kartenblatt Nr. 16

Karte Nr. 23: Gebietsplan der Stadt, 2012. *Územní plán Nový Bydžov. Hlavní výkres.* REGIO, projektový ateliér s.r.o. Höhe 1350 mm, Breite 2600 mm, Maßstab 1 : 5000, Ausschnitt. © Městský úřad Nový Bydžov, 2017.

Kartenblatt Nr. 17

Karte Nr. 24: Vertikale Luftaufnahme von Nový Bydžov, 1937. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, Sign. Nr. 08530. Die Luftaufnahme gewährte VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Kartenblatt Nr. 18

Karte Nr. 25: Vertikale Luftaufnahme von Nový Bydžov, 1954. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, Sign. Nr. 02562. Die Luftaufnahme gewährte VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Kartenblatt Nr. 19

Karte Nr. 26: Vertikale Luftaufnahme von Nový Bydžov, 1977. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, Sign. Nr. 09108. Die Luftaufnahme gewährte VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Kartenblatt Nr. 20

Karte Nr. 27: Vertikale Luftaufnahme von Nový Bydžov, 1991. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, Sign. Nr. 09642. Die Luftaufnahme gewährte VGHMÚř Dobruška © MO ČR, 2015.

Kartenblatt Nr. 21

Karte Nr. 28: Vertikale Luftaufnahme von Nový Bydžov, 2014. Kartenunterlage © Český úřad zeměměřičký a katastrální, www.cuzk.cz, Kartenblätter HOR157, HOR158, HOR167 und HOR168.

Kartenblatt Nr. 22

Karte Nr. 29: Besiedlung des Gebietes von Nový Bydžov in der Urzeit und im Frühmittelalter. Rekonstruktionskarte von Jan Kohout, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Karte Nr. 30: Historischer Stadtkern von Nový Bydžov – archäologische Karte. Rekonstruktionskarte von Jan Kohout, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Kartenblatt Nr. 23

Karte Nr. 31: Entwicklung der Struktur von den Neubidschower Stadtgütern in den Jahren 1400–1850. Rekonstruktionskarte von Zdeněk Beran, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Kartenblatt Nr. 24

Karte Nr. 32: Landschaftsschema von Nový Bydžov und seiner Umgebung in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Rekonstruktionskarte von Eva Semotanová, kartographische Bearbeitung Jan Pacina.

Kartenblatt Nr. 25

Karte Nr. 33: Nový Bydžov in der Mitte des 19. Jahrhunderts. Vektorisierung der Karte des Stablen Katasters 1 : 2500. Rekonstruktionskarte von Eva Chodějovská, Tomáš Burda und Martina Tümová, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková und Marek Komárek.

Kartenblatt Nr. 26

Karte Nr. 34a: Plan im Negativ von Nový Bydžov und Umgebung mit eingetragenem Stadtgrundriss und den Häuserblöcken gemäß der Karte der I. militärischen Landesaufnahme von Böhmen aus den Jahren 1780–1783, Sektion Nr. 94. Rekonstruktionskarte von Eva Semotanová, kartographische Bearbeitung Jan Pacina.

Karte Nr. 34b: Plan im Negativ von Nový Bydžov und Umgebung mit eingetragenem Stadtgrundriss und den Häuserblöcken zu Beginn des 21. Jahrhunderts mit Heranziehung der Základní mapa 1 : 10 000. Rekonstruktionskarte von Eva Semotanová, kartographische Bearbeitung Jan Pacina.

Karte Nr. 34c: Digitalmodell des Gebietes von Nový Bydžov und Umgebung mit eingetragenem Stadtgrundriss und den Häuserblöcken gemäß der Karte der I. militärischen Landesaufnahme von Böhmen aus den Jahren 1780–1783, Sektion Nr. 94. Rekonstruktionskarte von Eva Semotanová, kartographische Bearbeitung Jan Pacina.

Karte Nr. 34d: Digitalmodell des Gebietes von Nový Bydžov und Umgebung mit eingetragenem Stadtgrundriss und den Häuserblöcken zu Beginn des 21. Jahrhunderts mit Heranziehung der Základní mapa 1 : 10 000. Rekonstruktionskarte von Eva Semotanová, kartographische Bearbeitung Jan Pacina.

Kartenblatt Nr. 27

Karte Nr. 35: Bedeutende Landschaftselemente im Gebiet von Nový Bydžov in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts. Rekonstruktionskarte von Tomáš Burda und Eva Chodějovská, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková und Marek Komárek.

Karte Nr. 36: Entwicklung der Industrie und des Eisenbahnverkehrs im Gebiet von Nový Bydžov von der Mitte des 19. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts. Rekonstruktionskarte von Tomáš Burda und Eva Chodějovská, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Kartenblatt Nr. 28

Karte Nr. 37a–d: Langfristiger Wandel bei der Flächennutzung im Gebiet von Nový Bydžov 1845–2010. Rekonstruktionskarten von Přemysl Štych, Jan Kabrda und Ivan Bičík, kartographische Bearbeitung Přemysl Štych.

Kartenblatt Nr. 29

Karte Nr. 38: Mühlen am Cidlina-Fluss im Gebiet von Nový Bydžov. Rekonstruktionskarte von Jan Kohout, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Kartenblatt Nr. 30

Karte Nr. 39: Gebietsentwicklung des Bidschower Kreises 1751–1850. Rekonstruktionskarte von Tomáš Burda, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Karte Nr. 40: Karte des Jičiner Kreises, 1856. *Jičínský kraj w Králowstwi českém / Jičiner Kreis des Koenigreichs Boehmen nach den besten und zuverlässigsten Quellen unter Mitwirkung des Professor K. Wl. Zap, welcher die Nomenklatur besorgte, neu bearbeitet und Sr Hochgeboren Herrn, Herrn, Maximilian Ritter von Obentraut... in aller Hochachtung gewidmet vom Verleger. Titel und Pläne von J. Adam* (Autor Johann Loth, Kupferstich C. Schleich, Franz von Schönfelder; Verlag von Friedrich Kretzschmar, Prag 1856). Kolorierter Kupferstich, Höhe 720 mm, Breite 620 mm, Maßstab [ca. 1 : 146 000], Ausschnitt; im linken Teil Stadtpläne von Jičín und Nový Bydžov. Kartensammlung des Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Sign. MAP A 283. Scan Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. Vgl. Karte Nr. 2 (Plan von Nový Bydžov).

Kartenblatt Nr. 31

Karte Nr. 41a: Verwaltungsentwicklung im Gebiet von Nový Bydžov 1850–2012. Rekonstruktionskarte von Tomáš Burda, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Karte Nr. 41b: Entwicklung des Verwaltungsbereiches der Stadt Nový Bydžov 1850–2016. Rekonstruktionskarte von Tomáš Burda, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Kartenblatt Nr. 32

Karte Nr. 42a: Römisch-katholische Kirche im Gebiet von Nový Bydžov in den 20er-40er Jahren des 20. Jahrhunderts. Rekonstruktionskarte von Martina Tümová und Tomáš Burda, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Karte Nr. 42b: Römisch-katholische Kirche im Gebiet von Nový Bydžov – gegenwärtiger Zustand (2016). Rekonstruktionskarte von Martina Tümová und Tomáš Burda, kartographische Bearbeitung Iveta Čtveráková.

Kartenblatt Nr. 33

Abb. Nr. 83: Nový Bydžov im Hintergrund der Vedute von Jaroměř, 1536/1537. *Bisof.* Mathias Gerung, kolorierte Federzeichnung. Höhe 370 (320) mm, Breite 480 (425) mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI,5,33. Scan Universitätsbibliothek Würzburg.

Karte Nr. 43: Nový Bydžov, Plan des jüdischen Ghetts, ca. 1727. *Wegpiß Lytter, kterežto na Spaleništi Zidovském w Král. Wienným Miestie Novem Bidžowie postawene gsau, ... Joannes W. Kormauth dimen. et delinea vit.* Handschriftlicher kolorierter Plan, Höhe 320 (270) mm, Breite 400 (350) mm, Maßstab in Prager Ellen (120 Prager Ellen

= 77 mm). Národní archiv, Praha, Sběrka map a plánů, Inv.-Nr. 2382, Sign. D-V-20. Scan Národní archiv, Praha.

Kartenblatt Nr. 34

Abb. Nr. 84: Nový Bydžov vom Osten, 1812. *Die Koenigl. Kreis- und Leibgedingstadt Neu-Bidczow, aufgenommen und gemahlt von Joan Venuto 1812.* Kolorierte Federzeichnung. Höhe 255 mm, Breite 433 mm (Ausmaß des Blattes Höhe 305 mm, Breite 482 mm). Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Inv.-Nr. E27542C. Scan Österreichische Nationalbibliothek, Wien.

Abb. Nr. 85: Nový Bydžov vom Osten, um 1820. *Die Kreisstadt Neu - Bidczow.* Johann Venuto, gestochen von Georg Döbler. Kolorierter Kupferstich. Höhe 157 mm, Breite 225 mm (Ausmaß des Blattes: Höhe 190 mm, Breite 252 mm). Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Inv.-Nr. KAR0513712. Scan Österreichische Nationalbibliothek, Wien.

Kartenblatt Nr. 35

Abb. Nr. 86: Bergmanns Fabrik auf Lederwaren, 1858. *K.k. Landesb. Lederfabrik von H. Bergmann Sohn & Co. in Neubidschow.* Lithographie. Höhe 187 mm, Breite 245 mm. In: ANSCHIRINGER, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks II. Reichenberg [1858], Lithographie hinter der S. 66, über die Fabrik S. 68–69. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 2353. Scan Jan Kohout.

Abb. Nr. 87: Zuckerfabrik J. H. W. Lendecke & Söhne, 1858. *Die Zuckerfabrik von J. H. W. Lendecke & Söhne in Neubydschow.* Lithographie. Höhe 193 mm, Breite 262 mm. In: ANSCHIRINGER, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks II. Reichenberg [1858], Lithographie hinter der S. 82, über die Fabrik S. 82–83. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4318. Scan Jan Kohout.

Kartenblatt Nr. 36

Abb. Nr. 88a–g: Nový Bydžov vom Turm der Laurentiuskirche, 1899. V. Beneš, Foto. Höhe 89 mm, Breite 97 mm (die Fotos haben einheitliches Format). Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 4927. Scan Jan Kohout. – a: Blick auf den Marktplatz. – b: Blick auf den östlichen Teil des Marktplatzes, im Hintergrund die Mühle Kleinův mlýn, die Dreifaltigkeitskirche und das jüdische Rathaus. – c: Blick auf den östlichen Teil des Marktplatzes, im Hintergrund die Zuckerfabrik, die Mühle Kleinův mlýn, die Dreifaltigkeitskirche. – d: Östlicher Blick auf das Panorama von Metličany mit Schreibers Bierbrauerei und der Kirche des hl. Jakob des Größeren, näher befindet sich das Areal der Gerberei. – e: Südöstlicher Blick, Gebäude der Schule für Knaben, dahinter die Gastwirtschaft Na Kopečku. – f: Westlicher Blick; im Vordergrund der Brauereieiskeller, die Eisenbahnlinie und der neue Stadtfriedhof mit der im Bau sich befindlichen Kirche der Schmerzhaften Mutter Gottes. –g: Nordwestlicher Blick, im Vordergrund das alte Gerichtsgebäude, in der linken Ecke der Aufnahme das Gebäude des alten Krankenhauses und im Hintergrund Starý Bydžov.

Kartenblatt Nr. 37

Abb. Nr. 89a–o: Ansichtskarten der Stadt Nový Bydžov, 1901–1952. Scan Jan Kohout. – a: *Pozdrav z Nového Bydžova*, nach 1901. Kolorierte Doppelansichtskarte mit neun Stadtansichten. Verlag von Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P13. – b: Jüdisches Viertel, 1901. Schwarzweiße Ansichtskarte mit drei Ansichten des jüdischen Viertels vor dem Brand. Verlag von Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P205. – c: *Pozdrav z Nového Bydžova*, um 1905. Kolorierte Ansichtskarte mit drei Stadtansichten. Verlag von Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P264. – d: Allgemeines öffentliches Kaiser Franz Josef-Krankenhaus, 1906. Ansichtskartenfoto in grauschwarzem Farbton. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P144. – e: Marktplatz, 1907. Kolorierte Ansichtskarte. Verlag von František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P142. – f: Stadtansicht vom Westen, um 1915. Kolorierte Doppelansichtskarte mit Stadtgesamtansicht. Verlag von Ladislav Boháček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P155. – g: Kaserne nach dem Brand, nach 1909. Ansichtskarte in bräunlichem Farbton. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P64. – h: Gewerbeschule für Mädchen u. k. k. Gymnasium, 1918. Ansichtskarte in graubraunem Farbton. Verlag von Ladislav Boháček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P220. – i: Laurentiuskirche, vor 1929. Kolorierte Ansichtskarte; Vorlagefoto von 1920. Verlag von František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P258. – j: *Nový Bydžov. Koupadla. Pohled od splavu*, 1930. Ansichtskarte in bräunlichem Farbton. Verlag von Josef Němec, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P102. – k: Konfessionsgebäude Husův sbor, 1937, Blick auf das Gebäude Husův sbor in der ehemaligen Družstevní-Straße, jetzt Tyršova-Straße, Verlag von B. Holeček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P134. – l: Stadtansicht vom Osten (vom Turm der Kirche in Metličany), nach 1935. Schwarzweiße Ansichtskarte. Verlag Orbis, Praha. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P17. – m: Jirásek-Theater (Stirnseite mit der Statue von Alois Jirásek), vor 1952. Schwarzweiße Ansichtskarte. Verlag Grafo Čuda, Holic. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P214. – n: Metličany mit der Schreiberschen Bierbrauerei, rechts alte Eisenbrücke über den Cidlína-Fluss, 1930. Schwarzweiße Ansichtskarte. Verlag von Josef Němec, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P93. – o: Nový Bydžov, um 1918. Farbdruck auf dem schwarzen Hintergrund mit zwölf Bilder. Verlag von František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. P6.

Hinterseite des Umschlages

Abb. Nr. 90: Firmenedute der Schreiberschen Bierbrauerei in Metličany, um 1895. *První parostrojní pivovár Schreiber a spol. Nový*

Bydžov. Kolorierte Lithographie. Höhe 570 mm, Breite 940 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Inv.-Nr. 11020. Scan Jan Kohout.

Detailed list of maps, plans and pictures in volume no. 29 – Nový Bydžov

Compiled by Zdeněk Beran, Tomáš Burda, Eva Chodějovská, Jan Kohout, Karel Kuča, Jaroslav Prokop, Eva Semotanová, Robert Šimůnek, Přemysl Štych, Martina Tůmová, Klára Woitschová

Cover

Picture no. 1: Coat of arms of the town of Nový Bydžov as of 2017. Graphic processing by Petr Tomas.

Picture no. 2: Nový Bydžov from the west (south-west), 1736 (?). Friedrich Bernhard Werner. Photograph of original pen-and-ink drawing, destroyed during the 2nd World War. Glass board, height 180 mm, width 240 mm (Nový Bydžov is one of four vedute in a single graphic sheet). Archiv Štenc, Prague, negative no. 46830-4370. Scanned by Archiv Štenc, Prague. Compare picture no. 6b.

Text sheets

Picture no. 3: Seal of the town of Nový Bydžov, 1608. Copy: *PECET MIESTA NOVVEHO BYDZIOVVA*; inscription: *1608*. Red wax, diameter 33 mm. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, Bydžovsko – Nový Bydžov, catalogue no. 1699. Photo by Klára Woitschová.

Picture no. 4: Seal of the town of Nový Bydžov, 1678. Copy: **SIG-IL: MAIVS: CIVI: REGIAE. DOTALITIAE. NEO: BIDZIOVIENSIS. AD. CZYDLINAM*; inscription: *1678*. Red wax, diameter 45 mm. Archiv Národního muzea, Eichlerova sbírka, Bydžovsko – Nový Bydžov, catalogue no. 1701. Photo by Klára Woitschová.

Map no. 1a–c: Nový Bydžov – Proportional geometric relations of the town layout. Map no. 1a: Ideal geometric composition of Nový Bydžov (grey background print) as related to the status showed on the map of stable cadastre from 1841 (blocks hatched); Map no. 1b: A model of the terrain of the town historic centre; the picture shows the axial cross of urban composition. With the use of the URL map service: http://ags.cuzk.cz/arcgis/services/dmr5g/ImageServer; Map no. 1c: Combined print of the current cadastral map (http://wms.cuzk.cz/wms.asp?, WMS Katastrální mapy) and model of the terrain (URL: http://ags.cuzk.cz/arcgis/services/dmr5g/ImageServer). Reconstruction maps by Karel Kuča, Cartographic processing by author.

Picture no. 5: Nový Bydžov in the background of veduta of 1536/1537. *Bisof.* Mathias Gerung, coloured pen-and-ink drawing. Height 370 (320) mm, width 480 (425) mm, a cut-out (the town of Nový Bydžov and its immediate surroundings). Universitátsbibliothek Würzburg, Delin. VI,5,33. Scanned by Universitátsbibliothek Würzburg. For the whole veduta compare map sheet no. 33, picture no. 83.

Picture no. 6a: Nový Bydžov from the west (south-west), 1715. *Bidschoph 13. Die 24. Junii 1715.* Friedrich Bernhard Werner, pen-and-ink drawing. Height 97 mm, width 160 mm. Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz, Neuerwerbungen Handschrift 140, pag. 259. Scanned by Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz.

Picture no. 6b: Nový Bydžov from the west (south-west), 1736 (?). *Biczow.* Friedrich Bernhard Werner. Photograph of original pen-and-ink drawing, destroyed during the 2nd World War. Glass board, height 180 mm, width 240 mm (Nový Bydžov is one of four vedute in a single graphic sheet). Archiv Štenc, Prague, negative no. 46830-4370. Scanned by Archiv Štenc, Prague.

Picture no. 7: Nový Bydžov from the east, after 1780. Ignác Ott, engraving. Height 310 mm, width 400 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4662. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 8: Nový Bydžov from the east, 1790. *Regia dotalis Civitas Neo-Bidczovium.* A veduta of Nový Bydžov in the right upper corner of a map of the Hradec Králové diocese made by Jan Venuto; engraved by Kilian Ponheimer. *Mappa dioeceseos Reginaehradecensis ... MDC-CXC. Kil. Ponheimer sculp. Viennae. Joanne Venuto canonico capitulari Reginaehradecensi et consistorii assessore.* Coloured copperplate engraving, height 1050 (950) mm, width 850 (810) mm (whole / map) / height 60 mm, width 150 mm (veduta). Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP A 38. Scanned by Robert Šimůnek.

Picture no. 9: Nový Bydžov from the east, 1790. *Königl. Stadt Neu Bidschow.* Jan Berka, engraving. Height 60 mm, width 75 mm. In: SCHALLER, Jaroslaua: Topographie des Königreichs Böhmen, Sechzehnter und letzter Theil. Bidschower Kreis. Prag und Wien 1790, front sheet. Scanned by Robert Šimůnek.

Picture no. 10: Nový Bydžov from the east, early 19th century. *Královské věnné město Nový Bydžov roku 1717* [!]. *Lith. uměl. ústav Farskýho v Praze.* No author identified. Lithography, height 85 mm, width 160 mm. In: ŘÍHA, Celestin: Mistopis a dějiny král. věnného města Nový Bydžov ... Praha 1868, frontispiece. Městské muzeum Nový Bydžov, reference library. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 11: A plan of Hradec Králové (Metličanská) Gate, 1827. *Plann litt. A. Zur Erbauung des Koniggrätzer Thordaches in der K. Leibgedingstadt Neubidschow. Neubidschow den 8ten Juny 827. Johann Martinek Baumeister.* Hand-made coloured drawing, height 350 mm, width 520 mm, scale in Viennese fathoms. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7919. Photo by Pavel Vychodil.

Picture no. 12: A plan of Prague (Starý Bydžov) Gate, 1842. No name. J. Douša. Indian ink drawing, height 335 mm, width 440 mm, graphic scale in Viennese fathoms (7 Viennese fathoms = 141 mm). Státní oblastní archiv v Zámrsku – Státní okresní archiv Hradec Králové, fund NAD 1001, Archiv města Nový Bydžov, inv. no. 1893, Stavební záležitosti – boření Metličanské a Starobydžovské brány, 1842–1848, box no. 68. Scanned by Jan Košek.

Map no. 2: A town plan, 1856. *Polohopisný nástin k. věnneho města Bydžowa / Plan der königlichen Leibgedingstadt Bydschow.* J. Adam. Copperplate engraving, height 95 mm, width 100 mm, incorporated in a map of Jičín administrative region: *Jičínský kraj v Královstwi českém / Jičiner Kreis des Koenigreichs Boehmen nach den besten und zuverlässigsten Quellen unter Mitwirkung des Professor K. Wl. Zap, welcher die Nomenklatur besorgte, neu bearbeitet und Sr Hochgeboren Herrn, Herrn, Maximilian Ritter von Obentraut... in aller Hochachtung gewidmet vom Verleger. Titel und Pläne von J. Adam* (author Johann Loth, copperplate engraving by C. Schleich, Franz von Schönfelder; published by Friedrich Kretzschmar, Prague 1856). Coloured copperplate engraving, height 720 mm, width 620 mm, scale [approx. 1 : 146 000]; in the left section there are plans of Jičín and Nový Bydžov. Map collection of Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP A 283. Scanned by Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby. Compare map sheet no. 30, Map no. 40 (map of the Jičín region).

Picture no. 13: Town Hall with the adjacent Hruškovský House, before 1863. Lithography, printed by K. Schreyer, H. Fuchs. Height 185 mm, width 215 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 1145. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 14: The Square with the Town Hall after Neo-Gothic modification, 1870. *Svěcení práporu spolku c. k. veteránů Novo-Bydžovských 21. srpna 1870. / Fahnenweihe des k. k. priv. Veteranen-Vereins zu Neu-Bydschow am 21. August 1870.* Zikmund Freund (?), Photograph. Height 222 mm, width 305 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4209. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 15: A part of the square with the Marian plaque column, 1873. A. Dunka, Photograph. Height 119 mm, width 156 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7445. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 16: The construction of sugar factory, 1870. Photograph. Height 147 mm, width 208 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 2246. Scanned by Jan Kohout. – The sugar factory was in operation until 1997.

Picture no. 17: The Na Kopečku Inn, before 1886. A. Dunka, Photograph. Height 233 mm, width 310 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 9192. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 18: The south-eastern section of the square, 1887. A. Dunka, Photograph. Height 110 mm, width 163 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7447. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 19: A part of the western and northern block lining the square and the Marian column, before 1889. Photograph. Height 120 mm, width 160 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř182. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 20: North-eastern section of the square, before 1889. A. Dunka, Photograph. Height 112 mm, width 169 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7453. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 21: Square from the east, before 1898. A. Dunka, Photograph. Height 104 mm, width 153 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7454. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 22: Timbered houses in Jičínská Street, approx. 1894. Photograph. Height 166 mm, width 181 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7506. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 23: Turkův House in Hradecká Street, 1895. Photograph. Height 155 mm, width 120 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř188. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 24: Králíčkův House, after 1895. Photograph. Height 171 mm, width 232 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7455. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 25: The Church of St. Lawrence, a view from the north-east, before 1897. Coloured postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P208. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 26: The Church of the Holy Trinity, before 1895. Photograph. Height 221 mm, width 289 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7505. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 27: The cemetery Church of Our Lady of Sorrows, after 1901. Photograph. Height 165 mm, width 120 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7465. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 28: Nový Bydžov from the west, between 1899–1906. Photograph. Height 89 mm, width 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P24. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 29: Nový Bydžov from the west, about 1910. Photograph. Height 195 mm, width 295 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7472. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 30: Židovská (Jewish) Street, approx. 1895. V. Beneš, Photograph. Height 93 mm, width 89 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4927. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 31: Jewish quarter – rear sections of houses over the fortification moat, after 1895. V. Beneš, Photograph. Height 91 mm, width 82 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4927. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 32: Jewish quarter from the west, 1897. Photograph. Height 116 mm, width 170 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7572. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 33: Jewish quarter after fire on 15th July 1901. Z. Doležal, Photograph. Height 217 mm, width 286 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 10997. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 34: A plan of the Jewish quarter before fire, after 1901. Unknown author. Manuscript coloured plan, height 213 mm, width 341 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7925. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 35: The synagogue after modifications following a fire in 1901, approx. 1905. Photograph. Height 83 mm, width 115 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř315. Scanned by Jan Kohout.

Map no. 3: A plan of the town in which the houses that held the right to brew beer are marked, 1900. Jan Honza. Coloured print, height 400 mm, width 410 mm. In: HONZA, Jan: O pivovarství v král. věn. městě Novém Bydžově. (Příspěvek k dějinám českého průmyslu pivovarského.) Nový Bydžov 1900, appendix map. Městské muzeum Nový Bydžov, reference library. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 36: A new building of the court of justice in Revoluční Street, about 1900. Photograph. Height 160 mm, width 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. Ř225. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 37: A brewery held by burghers who were entitled to brew beer, 1900. F. Römer, Photograph. Height 170 mm, width 230 mm. Photographic collection of Petr Langer. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 38: The former U Štovičků Inn in Revoluční Street, about 1900. Photograph. Height 90 mm, width 140 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř78. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 39: Girls' school in Karlova Street, 1903. Photograph. Height 170 mm, width 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7432/1. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 40: Boys' school in Klicperova Street, 1903. Photograph. Height 170 mm, width 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7432/2. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 41: The construction of Antoš's brickworks, 1903. Photograph. Height 190 mm, width 250 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 9640. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 42: U Kasáren Street, after 1905. Photograph. Height 165 mm, width 220 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř345. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 43: House for levying a toll in the northern part of the town (nowadays house no. 1781), about 1900. Photograph. Height 125 mm, width 175 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř406. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 44: Corner house no. 500 on the southern side of the square, before 1912. Photograph. Height 160 mm, width 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection, inv. no. 6543/89. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 45: The house of the Bromovský family in front of the Holy Trinity Church and the synagogue, approx. 1912. F. Vraný, Photograph. Height 161 mm, width 229 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4786. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 46: Municipal herders' house in the northern part of Husova Street, 1912. F. Vraný, Photograph. Height 170 mm, width 235 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4779. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 47: The train station, before 1914. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P161. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 48: The hospital, approx. 1914–1916. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, postcard collection of Petr Langer. Scanned by Petr Langer.

Picture no. 49: Old Jewish cemetery, 1917. Photograph (postcard). Height 89 mm, width 136 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P159. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 50: A gym of the Sokol Association in Revoluční Street, 1928. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 322S. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 51: Chicory drying hall in K Hřišti Street, 1920s. Photograph. Height 190 mm, width 250 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. Ř240. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 52: Sugar refinery from the west, 1924. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P222. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 53: Municipal Jirásek Theatre after the renovation of the Na Kopečku Inn, 1926. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P 69. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 54: Nový Bydžov from the south-west in an inclined aerial photograph, 1929. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P2. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 55: A view from the grammar school of the Town Hall and the brewery held by burghers entitled to brew beer, approx. 1930. Photograph. Height 150 mm, width 230 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. D14 (Drašner's photographic album). Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 56: Municipal power plant in Husova Street, after 1930. O. Dunka, Photograph. Height 203 mm, width 283 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7642. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 57: Municipal steam and bath spa in Žižkova Street, after 1930. O. Dunka, Photograph. Height 203 mm, width 283 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7643. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 58: Regulation of the Cidlina River in Nový Bydžov, 1931. *Bydžovská Cidlina. Úprava v Novém Bydžově.* Ing. Dr. Josef Stocký. Print, height 285 mm, width 425 mm, graphic scale, a cut-out. In: STOCKÝ, Josef: Cidlina. Praha 1931, tab. 18–19. Městské muzeum Nový Bydžov, reference library. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 59: Nový Bydžov from the south-west, 1931. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P23. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 60: A plan for the distribution of expositions in the regional exhibition in Nový Bydžov, 1934. *Město Nový Bydžov v s výstavními objekty.* Pen-and-ink drawing, height 155 mm, width 230 mm, no scale. In: Výstava kraje novobydžovského 29. června – 15. července 1934. Nový Bydžov 1934, back side of the cover. Městské muzeum Nový Bydžov, reference library. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 61: The house of the Likovský family. Photo by Vraný atelier, before 1936. Photograph. Height 60 mm, width 86 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Řezníček's collection of photographs, inv. no. Ř 384. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 62: Dukelská Street, 15th March 1939. Photograph. Height 110 mm, width 117 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. Ng 3713. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 63: A panoramic view of Nový Bydžov from the tower of St. Lawrence's Church, 1941. Jan Pacovský, Photograph. Height 260 mm, width 1125 mm (a picture comprising five combined shots). Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 5840. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 64: Nový Bydžov from the north in an inclined aerial photograph, 1941. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P48. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 65: The Sokol Cinema, before 1949. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P176. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 66: The north-western section of the square, after 1950. Photograph. Height 178 mm, width 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, no inv. number (not registered yet). Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 67: Municipal slaughterhouse in today's U Jatek Street, 1950. M. Petrovič, Photograph. Height 178 mm, width 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 6545/187. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 68: The U Petrovických Inn in Československé Armády Street, 1950. M. Petrovič, Photograph. Height 161 mm, width 235 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 6545/553. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 69: The former monastery of Sisters of the Congregation de Notre-Dame, approx. 1950. M. Petrovič, Photograph. Height 178 mm, width 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 6545/48. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 70: A tannery in Dukelská Street, 1950. M. Petrovič, Photograph. Height 178 mm, width 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 6545/351. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 71: The premises of the hospital and its surroundings from the south-west, approx. 1950. Postcard. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P90. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 72: Jewish Town Hall, 1950. M. Petrovič, Photograph. Height 178 mm, width 237 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 6545/506. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 73: Al. Gallata Street with the brewery held by burghers entitled to brew beer, about 1960. Petr Langer, Photograph. Height 89 mm, width 136 mm. Photographic collection of Petr Langer. Scanned by Petr Langer.

Picture no. 74: A dairy in the industrial area in the northern part of the town, 1960s. Photograph. Height 110 mm, width 210 mm. Photographic collection of Bohuslav Pluhař. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 75a–b: Visualisation of the historic centre of town after designed renovation and redevelopment, [1973]. Ing. arch. A. Synek, SÚRPMO. – a: *Panoramatický pohled VI.a* (eastern view). Pen and ink drawing, height 430 mm, width 815 mm. – b: *Panoramatický pohled VI.b* (western view). Pen and ink drawing, height 430 mm, width 815 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, acquisition. no. 7/2015-6,7. Photo by Pavel Vychodil. The pictures are incorporated in a set of territorial plans (compare map sheet no. 14, map no. 21).

Picture no. 76: Demolition of houses in the square, 1979. Miloslav Bydžovský, photograph. Height 170 mm, width 190 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, photo-archives. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 77: The former Schroll Hotel before its demolition, 31st March 1979. Miloslav Bydžovský, photograph. Height 170 mm, width 190 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, Photo-archives. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 78: Brickworks on the northern edge of the town, 1980. Jaroslav Prokop, photograph. Height (of negative) 35 mm, width 40 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. Ng P 444/3. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 79: Burgher house no. 103 in Čsl. armády Street, so called Doležal's residence (formerly Čeněk's), before 2005. Jaroslav Prokop, photograph. Height 90 mm, width 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, archives. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 80: Former villa of factory owner Eduard Balouněk no. 1370 in Husova Street, 2015. Jan Kohout, digital photograph. Městské muzeum Nový Bydžov, photoarchives.

Picture no. 81: A view of the town from the tower of St. Jacob's Church in Metličany, 1995. Jaroslav Prokop, photograph. Height 90 mm, width 130 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, archives. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 82a: An aerial view of the square and a part of the town centre, 2015. Václav Jandourek, digital photograph. Author's archives.

Picture no. 82b: An aerial view of the centre of town, 2015. Václav Jandourek, digital photograph. Author's archives.

Picture no. 82c: The skyline of Nový Bydžov at the background of an aerial view of St. Jacob's Church in Metličany, 2015. Václav Jandourek, digital photograph. Author's archives.

Map sheet no. 1

Map no. 4: Nový Bydžov and its surroundings in Müller's map of Bohemia from 1720. *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano adjunctis ... à Joh: Christoph: Müller ... A:C:M.DCC.XX. Michael Kauffer sculpsit Augusta Vind.* Copperplate engraving, graphic scale [1 : 132 000], section IX, height 465 mm, width 540 mm, a cut-out. Map collection of Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP A 13. Photo by Pavel Vychodil.

Map no. 5: Nový Bydžov and its surroundings in a map of the Bydžov administrative region by František Jakub Jindřich Kreybich from 1828. *Charte vom Bidczower Kreise des Königreiches Böhme nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet von Fr. Jac. Heinrich Kreybich.* Copperplate engraving, graphic scale [1 : 243 000], height 430 mm, width 320 mm, a cut-out. Map collection of Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP A 231. Scanned by Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdisib.

Map no. 6: Nový Bydžov and its surroundings in the special map of the 3rd military mapping of the Austro-Hungarian monarchy from 1880.

Sheet *Hořitz und Jičín, Zone 4, Col. XIII; Königgrätz, Elbeteinitz und Pardubitz, Zone 5, Col. XIII*, heliogravure, 1 : 75 000, height 380 mm, width 495 mm, a cut-out. Map collection of Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP C 1108, MAP C 1117. Scanned by Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdisib.

Map sheet no. 2

Map no. 7a: Nový Bydžov and its surroundings in the map of the 1st military mapping of Bohemia from 1780–1783. Manuscript coloured map, graphic scale [1 : 28 800], section no. 94, height of section 408 mm, width 618 mm, a cut-out. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reproduced by Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Map no. 7b: Nový Bydžov and its immediate surroundings, 1789, the whole area and a detail of the town. *Situations Plan Der Königlichen Kreys-Stadt Neubidschow, auf eine ½ Meile im Durchschnitt. Levé & Dessiné par Pfleger de Lindenfeld, Sous-Lieut. de Gemingen Infanterie 1789.* Coloured pen-and-ink drawing, height 530 (400) mm, width 652 (615) mm, no scale, the map is oriented towards the west. Moravská zemská knihovna, Brno, shelf mark STMpa-1211.616. Scanned by Moravská zemská knihovna, Brno.

Map sheet no. 3

Map no. 8: Imperial compulsory imprint of the map of stable cadaster of the town of Nový Bydžov from 1841. Sheet V, VI, IX, X. Coloured lithography, graphic scale [1 : 2880], sheet height 526 mm, width 658 mm, a cut-out. Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Praha, shelf mark B2a/C6/5307-1. Scanned by Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Praha.

Map sheet no. 4

Map no. 9: Town plan, 1855. Nový Bydžov. Josef Smutný. Manuscript coloured plan, height 385 mm, width 550 mm, no scale, the plan is oriented towards the south. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7922. Photo by Pavel Vychodil.

Map sheet no. 5

Map no. 10: Nový Bydžov and its surroundings in the map of the 2nd military mapping of Bohemia from 1852–1853, reviewed in 1873. Manuscript coloured map, graphic scale [1 : 28 800], section no. VII/7, östliche Colonne, section height 527 mm, width 527 mm, a cut-out. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reproduced by Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Map sheet no. 6

Map no. 11: Nový Bydžov and its surroundings in the map of the 3rd military mapping from 1877, last review 1889. Manuscript coloured map, graphic scale [1 : 25 000], Zone 5, Col. XIII, Section NW, sheet height 555 mm, width 720 mm, a cut-out. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reproduced by Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem.

Map sheet no. 7

Map no. 12: Town plan, 1883. Plán král. věnného města Nový Bydžov. Antonín Štoviček. Manuscript coloured plan, height 755 mm, width 550 mm, no scale [approx. 1 : 2570]. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 7924. Photo by Pavel Vychodil.

Map sheet no. 8

Map no. 13: Town plan, 1889. *Město Bydžov Nový. S osadou Metličany v Čechách. Berniční okres Novo-Bydžovský. Litografováno v c.k. litografickém ústavu katastru dle stavu původní mapy z roku 1889.* No author identified. Coloured lithography, height 615 mm, width 765 mm, scale 1 : 2880, sheet 5, 6, 9, 10, a cut-out. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4916/3, 4916/4, 4916/5, 4916/6. Photo by Pavel Vychodil.

Map sheet no. 9

Map no. 14: A plan for electrification of the town, 1894. *Nový Bydžov. Městské osvětlení.* Robert Bartelmus & Co., Brno. Height 695 mm, width 595 mm. Private collection of Pavel Drašík. Photo by Pavel Vychodil.

Map no. 15: Town plan, 1902. *Orientační plán města Nový Bydžov 1 : 10 000.* Coloured print, height 220 mm, width 250 mm, scale 1 : 10 000. In: KUDRNÁČ, Václav: Adresář polit. okresu Novobydžovského. Turnov 1902, appendix. Městské muzeum Nový Bydžov, reference library B867. Scanned by Jan Kohout.

Map sheet no. 10

Map no. 16: Town plan, 1910. *Orientační plán města Nový Bydžov.* No author identified. Manuscript coloured plan, height 820 mm, width 1155 mm, scale 1 : 2880. Městské muzeum Nový Bydžov, acquisition no. 14/2015. Photo by Pavel Vychodil. – Public and significant buildings are marked in the plan.

Map sheet no. 11

Map no. 17: Map of the region administered by Nový Bydžov district office, 1912. *Generální mapa okresního hejtmánství Bydžovského,* 9th complemented edition. Drawn and engraved by J. E. Wagner, modified by F. Mareš, printed by Hynek Fuchs in Prague. Coloured lithography, height 350 (270) mm, width 260 (195) mm, scale 1 : 220 000. Map collection of Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP A 520. Photo by Pavel Vychodil.

Map no. 18: Map of the Nový Bydžov district, 1940. *Mapa vzdálenosti politického okresu Nový Bydžov. Sestaveno dle stavu silnic v roce 1940. Vydal jako úřední pomůcku Okresní úřad v Novém Bydžově.*

Stencil duplicate, height 555 mm, width 375 mm, no scale. Private collection. Scanned by Günter Fiedler.

Map sheet no. 12

Map no. 19: A plan of the town where the ground electric distribution system is marked, approx. 1940. No name. No author identified. Coloured pen-and-ink drawing, height 845 mm, width 1000 mm, no scale, a cut-out. Private collection of Pavel Drašík. Photo by Pavel Vychodil.

Map sheet no. 13

Map no. 20: An overall development plan of the town, 1950. *Nový Bydžov. Směrný plán Nový Bydžov. List no. 4. Rozbor stavu budov a bonita půdy. Prosinec 1950.* Academic architects Vlastibor Klimeš and Oldřich Šmída. Height 2010 mm, width 1910 mm, scale 1 : 2880, a cut-out. Městské muzeum Nový Bydžov, acquisition no. 5/2015-4. Photo by Pavel Vychodil.

Map sheet no. 14

Map no. 21: An urban plan for renovation and redevelopment of the historic centre, 1973. *Nový Bydžov. Podrobný územní plán rekonstrukce a asanace historického jádra města III.* Architects J. Malát and A. Synek, SÚRPMO. Height 630 mm, width 815 mm, scale 1 : 1000. Městské muzeum Nový Bydžov, acquisition no. 7/2015-3. Photo by Pavel Vychodil. The set comprises also panoramic views (compare picture no. 75a–b).

Map sheet no. 15

Map no. 22: Regulation plan of the town centre, 1990. *Nový Bydžov. „Velký čtverec“. Regulační plán centra B.2. Rozbor podlažnosti a stavebně technického stavu objektů.* Atelier12 STP Hradec Králové. Height 780 mm, width 990 mm, scale 1 : 1000. Městské muzeum Nový Bydžov, acquisition no. 8/2015-2. Photo by Pavel Vychodil.

Map sheet no. 16

Map no. 23: Urban development plan of the town, 2012. *Územní plán Nový Bydžov. Hlavní výkres.* REGIO, projektový ateliér s.r.o. Height 1350 mm, width 2600 mm, scale 1 : 5000, a cut-out. © Městský úřad Nový Bydžov, 2017.

Map sheet no. 17

Map no. 24: A vertical aerial photograph of Nový Bydžov, 1937. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, shelf mark no. 08530. The aerial photograph was provided by the VGHMÚF Dobruška © MO ČR, 2015.

Map sheet no. 18

Map no. 25: A vertical aerial photograph of Nový Bydžov, 1954. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, shelf mark no. 02562. The aerial photograph was provided by the VGHMÚF Dobruška © MO ČR, 2015.

Map sheet no. 19

Map no. 26: A vertical aerial photograph of Nový Bydžov, 1977. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, shelf mark no. 09108. The aerial photograph was provided by the VGHMÚF Dobruška © MO ČR, 2015.

Map sheet no. 20

Map no. 27: A vertical aerial photograph of Nový Bydžov, 1991. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Středisko leteckých snímků, shelf mark no. 09642. The aerial photograph was provided by the VGHMÚF Dobruška © MO ČR, 2015.

Map sheet no. 21

Map no. 28: A vertical aerial photograph of Nový Bydžov, 2014. Map template © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz, map sheets H0157, H0158, H0167 and H0168.

Map sheet no. 22

Map no. 29: The settlement of the Nový Bydžov region in prehistoric times and in the early Middle Ages. A reconstruction map by Jan Kohout, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map no. 30: Historic centre of Nový Bydžov in archaeological context. A reconstruction map by Jan Kohout, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map sheet no. 23

Map no. 31: The development of the structure of Nový Bydžov municipal property between 1400–1850. A reconstruction map by Zdeněk Beran, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map sheet no. 24

Map no. 32: Landscape outline of Nový Bydžov and its surroundings in the second half of the 18th century. A reconstruction map by Eva Semotanová, cartographic processing by Jan Pacina.

Map sheet no. 25

Map no. 33: Nový Bydžov in the mid-19th century. Vectorization of the map of stable cadaster 1 : 2500. A reconstruction map by Eva Chodějovská, Tomáš Burda and Martina Tůmová, cartographic processing by Iveta Čtveráková and Marek Komárek.

Map sheet no. 26

Map no. 34a: A negative plan of Nový Bydžov and its surroundings where the town layout and street blocks are marked according to the map of the 1st military mapping of Bohemia from 1780–1783, section

no. 94. A reconstruction map by Eva Semotanová, cartographic processing by Jan Pacina.

Map no. 34b: A negative plan of Nový Bydžov and its surroundings where the town layout and street blocks are marked as of the early 21st century with the use of Základní (Basic) map 1 : 10 000. A reconstruction map by Eva Semotanová, cartographic processing by Jan Pacina.

Map no. 34c: A digital model of the territory of Nový Bydžov and its surroundings where the town layout and street blocks are marked according to the map of the 1st military mapping of Bohemia from 1780–1783, section no. 94. A reconstruction map by Eva Semotanová, cartographic processing by Jan Pacina.

Map no. 34d: A digital model of the territory of Nový Bydžov and its surroundings where the town layout and street blocks are marked as of the early 21st century with the use of the Základní (Basic) map 1 : 10 000. A reconstruction map by Eva Semotanová, cartographic processing by Jan Pacina.

Map sheet no. 27

Map no. 35: Significant landscape features in the Nový Bydžov region in the second half of the 18th century. A reconstruction map by Tomáš Burda and Eva Chodějovská, cartographic processing by Iveta Čtveráková and Marek Komárek.

Map no. 36: The development of railway transport in the Nový Bydžov region from the mid-19th century till the mid-20th century. A reconstruction map by Tomáš Burda and Eva Chodějovská, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map sheet no. 28

Map no. 37a–d: Long-term changes in the use of areas in the Nový Bydžov region 1845–2010. Reconstruction maps by Přemysl Štych, Jan Kabrda and Ivan Bičík, cartographic processing by Přemysl Štych.

Map sheet no. 29

Map no. 38: Mills by the Cidlina River in the Nový Bydžov region. A reconstruction map by Jan Kohout, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map sheet no. 30

Map no. 39: Territorial development of the Bydžov administrative region 1751–1850. A reconstruction map by Tomáš Burda, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map no. 40: A map of the Jičín administrative region, 1856. *Jičínský kraj v Království českém / Jičiner Kreis des Koenigreichs Boehmen nach den besten und zuverlässigsten Quellen unter Mitwirkung des Professor K. Wl. Zap, welcher die Nomenklatur besorgte, neu bearbeitet und Sr Hochgeboren Herrn, Herrn, Maximilian Ritter von Obentraut... in aller Hochachtung gewidmet vom Verleger. Titel und Pläne von J. Adam* (author Johann Loth, copperplate engraving C. Schleich, Franz von Schönfelder; published by Friedrich Kretzschmar, Prague 1856). Coloured copperplate engraving, height 720 mm, width 620 mm, scale [approx. 1 : 146 000], a cut-out; in the left section there are plans of Jičín and Nový Bydžov. Map collection of Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., shelf mark MAP A 283. Scanned by Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdiby. Compare map no. 2 (a plan of Nový Bydžov).

Map sheet no. 31

Map no. 41a: The development of territorial administration in the Nový Bydžov region between 1850–2012. A reconstruction map by Tomáš Burda, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map no. 41b: The development of the scope of administrative authority of Nový Bydžov 1850–2016. A reconstruction map by Tomáš Burda, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map sheet no. 32

Map no. 42a: The Roman-Catholic Church in the Nový Bydžov region in the 1920s–1940s. A reconstruction map by Martina Tůmová and Tomáš Burda, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map no. 42b: The Roman-Catholic Church in the Nový Bydžov region – the current situation (2016). A reconstruction map by Martina Tůmová and Tomáš Burda, cartographic processing by Iveta Čtveráková.

Map sheet no. 33

Picture no. 83: Nový Bydžov at the background of a veduta of Jaroměř, 1536/1537. *Bisof.* Mathias Gerung, coloured pen-and-ink drawing. Height 370 (320) mm, width 480 (425) mm. Universitätsbibliothek Würzburg, Delin. VI,5,33. Scanned by Universitätsbibliothek Würzburg.

Map no. 43: Nový Bydžov, a plan of the Jewish ghetto, approx. 1727. *Wegpiß Lytter, kterežto na Spaleništi Zidovském w Král. Wienným Miestie Novem Bidžowie postawene gsau, ... Joannes W. Kormauth dimen. et delineavit.* A manuscript coloured plan, height 320 (270) mm, width 400 (350) mm, scale in Prague ells (120 Prague ells = 77 mm). Národní archiv, Praha, Collection of maps and plans, inv. no. 2382, shelf mark D-V-20. Scanned by Národní archiv, Praha.

Map sheet no. 34

Picture no. 84: Nový Bydžov from the east, 1812. *Die Koenigl. Kreis- und Leibgedingstadt Neu-Bidczow, aufgenommen und gemahlt von Joan Venuto 1812.* Coloured pen-and-ink drawing. Height 255 mm, width 433 mm (sheet dimensions height 305 mm, width 482 mm). Österreichische Nationalbibliothek, Wien, inv. no. E27542C. Scanned by Österreichische Nationalbibliothek, Wien.

Picture no. 85: Nový Bydžov from the east, about 1820. *Die Kreisstadt Neu - Bidczow.* Jan Venuto, engraved by Georg Döbler. Coloured

copperplate engraving. Height 157 mm, width 225 mm (sheet dimensions height 190 mm, width 252 mm). Österreichische Nationalbibliothek, Wien, inv. no. KAR0513712. Scanned by Österreichische Nationalbibliothek, Wien.

Map sheet no. 35

Picture no. 86: Bergmann's leather accessory factory, 1858. *K.k. Landesb. Lederfabrik von H. Bergmann Sohn & Co. in Neubidschow.* Lithography. Height 187 mm, width 245 mm. In: ANSCHIRINGER, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks II. Reichenberg [1858], Lithography behind page 66, about the factory on pages 68–69. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 2353. Scanned by Jan Kohout.

Picture no. 87: Sugar refinery J. H. W. Lendecke & Söhne, 1858. *Die Zuckerfabrik von J. H. W. Lendecke & Söhne in Neubidschow.* Lithography. Height 193 mm, width 262 mm. In: ANSCHIRINGER, Anton: Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirks II. Reichenberg [1858], Lithography behind page 82, about the factory on pages 82–83. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4318. Scanned by Jan Kohout.

Map sheet no. 36

Picture no. 88a–g: Nový Bydžov from the tower of St. Lawrence's Church, 1899. V. Beneš, photograph. Height 89 mm, width 97 mm (Photographs have a unified format). Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 4927. Scanned by Jan Kohout. – a: A view of the square. – b: A view of the eastern section of the square, at the background there are the Klein's Mill, the Holy Trinity Church and the Jewish Town Hall. – c: A view of the eastern section of the square, at the background there are the sugar refinery, the Klein's Mill, the Holy Trinity Church and the Jewish Town Hall. – d: An eastern view of the skyline of Metličany with Schreiber's brewery and the Church of St. James the Greater; at the front there are the premises of the tannery. – e: A south-eastern view; the building of the boys' school, behind it there is the Na Kopečku Inn. – f: A western view; at the front there is a brewery fridge, railway and a new town cemetery with partly constructed Church of Our Lady of Sorrows; g: North-western view; at the front there is the building of the old court of justice, in the left corner of the photograph there is a building of the old hospital and at the back there is Old Bydžov.

Map sheet no. 37

Picture no. 89a–o: Postcards of the town of Nový Bydžov, 1901–1952. Scanned by Jan Kohout. – a: *Pozdrav z Nového Bydžova*, after 1901. Coloured double-postcard with nine views of the town. Published by Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P13. – b: Jewish quarter, 1901. Black-and-white postcard with three views of the Jewish quarter before the fire. Published by Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P205. – c: *Pozdrav z Nového Bydžova*, about 1905. Coloured postcard with three views of the town. Published by Jan Novotný, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P264. – d: General public hospital of emperor Fr. Joseph, 1906. Postcard photograph in grey&black tint. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P144. – e: The square, 1907. Coloured postcard. Published by František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P142. – f: A view of the town from the west, about 1915. Coloured double-postcard with a general view of the town. Published by Ladislav Boháček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P155. – g: Barracks after fire, after 1909. Postcard in brownish tint. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P64. – h: Girls' industrial school and the imperial grammar school, 1918. Postcard in grey&black tint. Published by Ladislav Boháček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P220. – i: St. Lawrence Church, before 1929. Coloured postcard; template photograph from 1920. Published by František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P258. – j: *Nový Bydžov. Koupadla. Pohled od splavu*, 1930. Brownish tint postcard. Published by Josef Němec, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P102. – k: Hus' Church, 1937, a view of Hus' Church in the former Družstevní Street, nowadays Tyršova, published by B. Holeček, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P134. – l: A view of the town from the east (from the tower of Metličany church), after 1935. Black-and-white postcard. Published by Orbis, Praha. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P17. – m: Jirásek theatre (a view of the front with a statue of Alois Jirásek), before 1952. Black-and-white postcard. Published by Grafo Čuda, Holice. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P214. – n: A view of Metličany with Schreiber' brewery, on the right there is an old iron bridge over the Cidlina River, 1930. Black-and-white postcard. Published by Josef Němec, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P93. – o: Nový Bydžov, about 1918. Coloured print on the black background with twelve pictures. Published by František Medlín, Nový Bydžov. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. P6.

Back side of the cover

Picture no. 90: Company veduta of Schreiber's brewery in Metličany, about 1895. *První parostrojní pivovár Schreiber a spol. Nový Bydžov.* Coloured lithography. Height 570 mm, width 940 mm. Městské muzeum Nový Bydžov, inv. no. 11020. Scanned by Jan Kohout.

NOVÝ BYDŽOV

Naturbedingungen und Anfänge der Besiedlung im Gebiet von Nový Bydžov. Nový Bydžov (Neubidschow), dessen Entstehung eng mit der benachbarten Siedlung zusammenhängt, die heutzutage Starý Bydžov genannt wird, gehört geomorphologisch in das Gebiet der

Východočeská tabule (Ostböhmisches Tafel) und Středočeská tabule (Mittelböhmisches Tafel); es erstreckt sich auf der Fläche, die mit ihren geographischen, geologischen und klimatischen Bedingungen zur Besiedlung bereits seit den älteren Zeiten geeignet war. Archäologische Ausgrabungen in dieser Region belegen eine zusammenhängende Besiedlung bereits seit der Zeit der ersten Bodenbauer (Neolithikum) bis zur Ankunft der Slawen und den Anfängen des frühen Mittelalters. Bei der Entwicklung aller Etappen dieser Besiedlung spielte wohl eine bedeutendere Rolle die Verbindung von Böhmen mit Nord- und Osteuropa, welche die Basis schon in der Urzeit hat und für das Mittelalter üblicherweise der Glatzer oder Polnische Pfad genannt wird.

Gestaltung des mittelalterlichen Siedlungsnetzes und Starý Bydžov (12.-13. Jahrhundert). Für die Anfänge von Bydžov (Starý) haben wir sehr wenige Quellenbelege, sodass wir uns bei der Lösung dieser Frage nur auf Hypothesen stützen müssen. Einen Einfluss auf die Entstehung dieser Siedlung hatte wohl die steigende Bedeutung der erwähnten Verbindung im 11. und 12. Jahrhundert in der Zeit der Kämpfe von böhmischen Fürsten mit polnischen Herrschern um Schlesien. Über den Einfluss dieses Pfades auf die Entstehung von Bydžov (Starý) können wir uns hypothetisch im Zusammenhang der besonderen Beziehungen der hiesigen Kirche mit dem weiter entfernten Sadská (Sadska) äußern, da durch diese Ortschaft der Pfad auch verlief. Im Jahre 1305 erfahren wir nämlich, dass der hiesige Kirchenpatron seit alten Zeiten das Kapitel in Sadská war (gegründet um 1117), wohl damals entstand aus Initiative dieser Kircheninstitution die Kirche in Nový Bydžov, damit die Pilger auch in dem spärlich besiedelten Gebiet einen Ort zu Verfügung haben, um die religiösen Pflichten zu erfüllen. Ursprünglich handelte es sich wahrscheinlich nur um ein Holzbauwerk, das heutige Bauwerk mit seiner architektonischen Prägung bezieht sich erst zum Umbruch des 12. und 13. Jahrhunderts. Um die Kirche herum entwickelte sich wohl auch eine Siedlung und die Kirche wurde bald zu einer Pfarrkirche erhoben.

Auf festeren Boden der Geschichte von Bydžov (Starý) gelangen wir erst 1186, als der böhmische Fürst Friedrich I. (ältester Sohn von König Ladislaus I.) den Besitz dem Johanniterorden in Böhmen bestätigte, darunter auch zwei Dörfer im Gebiet von Jaroměř (Jermer) – Starý Ples (Altples) und wohl Chvalkovice (Chwalkowitz), welche die Johanniter von Friedrichs jüngerem Bruder Přemysl (späterer König Přemysl Ottokar I.) durch Tausch für einen Teil von Bydžov (Starý) erwarben, den die Johanniter wahrscheinlich von dem Glatzer Kastellanen (1183-1189) Bohuš (Bogussa) Bradatý erwarben. Dies würde nur das Bündnis von Bydžov (Starý) an den erwähnten Pfad bestätigen, denn an diesem Pfad befand sich auch Glatz. Die Standortermittlung von Bohuš' Sitz ist nur hypothetisch – falls er überhaupt in dieser Region existierte, dann könnten wir ihn bei der Altbidschower Kirche suchen, gegebenenfalls könnte es sich um den Hof mit der romanischen Kirche in Metličany (diese Kirche besteht heutzutage nicht mehr und wurde durch einen barocken Neubau ersetzt, der Hof besteht nur hypothetisch) östlich von Starý Bydžov über dem Ufer des Cidlina-Flusses handeln.

Von Angaben der erwähnten Urkunde, die den Besitz der Johanniter bestätigen, kann man nur eine einzige beweisbarere Aussage machen – dass sich der ambitionöse Přemysl der strategischen Bedeutung von Bydžov (Starý) bewusst war, da der Ort an der wichtigen Fernverbindung lag und er deshalb für den Erwerb eines ihres Teiles Interesse zeigte, weil er noch keinen Teil davon inne hatte. Der Baucharakter der Altbidschower romanischen Kirche ursprünglich mit Doppelturm zeugt darüber, dass sein Bauherr in dieser Form wohl jemand aus dem königlichen Milieu war – ehestens der erwähnte Přemysl I. am Umbruch des 12. und 13. Jahrhunderts.

Anfänge von Nový Bydžov (ca. 1310-1320). Aufgrund der erwähnten Angabe aus der Urkunde und der Bauform der Altbidschower Kirche kann man die Hypothese aufstellen, dass das Gebiet von Bydžov bereits seit Anfang des 13. Jahrhunderts in königlichen Händen war. Aufgrund dieser Tatsache kann man sich ferner mit der Meinung des Historikers J. V. Šimák identifizieren, dass sich König Wenzel II. (1283-1305) entschied am Cidlina-Flusslauf ein Verwaltungszentrum seines Besitzes in dieser Region ins Leben zu rufen und zwar in (Starý) Bydžov. Deshalb beförderte er diesen Standort wahrscheinlich zur Stadt (es gibt keinen urkundlichen Beleg, aber nach der Entstehung von Nový Bydžov wird Starý Bydžov mehrmals als alte Stadt – *antiqua civitas* bezeichnet) und wahrscheinlich rechnete er auch mit einer wesentlicheren Bauentfaltung (belegt ist die Erwähnung eines Marktplatzes). Doch wohl ungenügend Wasser für die neu geschaffene Stadt führte letztendlich den Herrscher zu der Entscheidung, die Stadt auf eine günstigere Stelle zu übertragen. Jedoch auch diese Meinung zu der Übertragung der Stadt ist nur eine Hypothese, denn zu dieser Bestätigung fehlen schriftliche Dokumente. Genauso haben wir keine direkten Quellen über die Übertragung und den Bau der neuen Stadt und über ihre beweisbare Existenz erfahren wir erst fast vor der Ausbaувollendung.

Über den Charakter des Stadtausbaues können wir nur aus der gesamten bis heute erhaltenen architektonischen Disposition der Stadt mutmaßen. König Wenzel II. war wohl imstande sich zu der Übertragung der Stadt einen erfahrenen Lokator auszuwählen, der im Gelände die günstigste Stelle zur Gründung einer neuen Stadt auswählen und Erkenntnisse vom Ausbau gotischer Städte nutzen konnte. Die neu gegründete Stadt wurde auf die Ebene am westlichen (rechten) Ufer des Cidlina-Flusses situiert, der der Stadt genügend Wasser gewähren sollte, welches wohl in (Starý) Bydžov fehlte und auch zu seiner Befestigung dienen konnte. Die Aussetzung der Stadt selbst ging aus der römischen Lokationspraxis eines ideal ausgemessenen Stadtgrundrisses hervor, deren Mittelpunkt der zentrale Punkt (*terminus medius*) war, welcher zur Basis eines rechteckigen Kreuzes bestimmt wurde, wovon die weiteren Achsen der Stadtlokation abgeleitet wurden. Dieser Punkt wurde auch zum Mittelpunkt des Marktplatzes bestimmt, wo sich zwei wichtige Kommunikationen, die durch die Stadt verliefen, kreuzten –

der erwähnte Glatzer (Polnische) Weg in west-östlicher Richtung (er verband Prag mit Hradec Králové – Königgrätz) und der Seitenweg in nord-südlicher Richtung (Verbindung zu den Siedlungen Chlumec nad Cidlinou und Sloupno in der Umgebung). Wohl gleichzeitig mit der Ausmessung des regelmäßigen Stadtgrundrisses wurden auch die Stellen für die wichtigsten Stadtgebäude bestimmt – die Kirche im südlichen Stadtteil (gotische Kirche der Jungfrau Maria, heute Laurentius-Kirche, erhalten ohne größere Veränderung in ursprünglicher Form) und das Kloster in der nordöstlichen Ecke der Stadtbefestigung (heute gänzlich eingegangen) und wohl auch für den befestigten Sitz zum Aufenthalt des Herrschers oder Besitzers (in der südöstlichen Ecke der Stadtbefestigung, ungefähr dort, wo sich heutzutage das Stadttheater befindet). Gegenüber dem großzügig angelegten Stadtgrundriss war die Stadtbefestigung bescheidener. Am Anfang war sie nur von mit Wasser aus dem Cidlina-Fluss gefüllten Gräben und Wall mit Palisaden geschaffen. Zum Bau einer gemauerten Befestigung kam es erst später. In die Stadt führten zwei Haupttore – am Westen das Böhmisches (Prager) und am Osten das Deutsche (Königgrätzer) Tor und zwei Pforten – am Süden die Chlumetzer und am Norden die Sloupner Pforte. Gleichfalls der Ausbau der einzelnen Häuser auf dem großzügig ausgemessenen Grundriss entsprach am Anfang nicht der Großzügigkeit der Gründung – die Häuser waren in der weit überwiegenderen Mehrheit nur aus Holz.

Zu der Übertragung von (Starý) Bydžov und Gründung der neuen Stadt haben wir einen einzigen diplomatischen schriftlichen Beleg, der jedoch nicht direkt mit der Aussetzung der neuen Stadt zusammenhängt. Es ist die Urkunde von König Wenzel II. aus dem Jahre 1305, womit er der Kirche in (Starý) Bydžov (angeführt in der alten Stadt) und ihrem Patron – dem Kapitel in Sadská – einen Ersatz für die verlorenen Einkünfte in der Höhe von 20 Pfund von den Zehenten der königlichen Vorwerke und von den Zehenten der Fleischer, Bäcker und Schankwirte gewährt, wozu es durch die Aussetzung der neuen Stadt kam, weiter das Dorf Rosovice in der Region Píbram. Der völlige Mangel an weiteren diplomatischen Quellen hängt sehr wahrscheinlich damit zusammen, dass der größte Ausbau der neuen Stadt in den unruhigen Jahren nach dem Tode von König Wenzel III. verlief. Die neu gegründete Stadt wird in späteren schriftlichen Quellen nur als Bydžov belegt, mit dem lateinischen Beinamen *luvenis* wird sie erstmals 1367 bezeichnet, in der tschechischen Form *Mladý Bydžov* im Jahre 1455. Der heutige Name *Nový Bydžov* wird erstmals sogar erst 1516 verwendet.

Ungenügend diplomatische Quellen zu der ältesten Stadtgeschichte werden durch ein anderes einzigartiges Dokument ersetzt – durch das erhalten gebliebene Stadtbuch, 1311 angelegt, welches das älteste erhalten gebliebene Stadtbuch einer Provinzstadt ist. Falls es sich jedoch um das eigentliche Aussehen der Stadt handelt, erfahren wir aus diesem Buch nur Informationen über die Vollendung der Stadtbefestigungsarbeiten – das Ausschachten von Gräben und Schaffung von Palisaden – und über den Charakter der Tore, die als hölzernen bezeichnet werden. Interessant ist die Angabe, dass diese Befestigung im Jahre 1311, als die Stadt König Johann von Luxemburg übernahm, bereits fertig gestellt sein sollte, doch diese Verpflichtung, wofür einige Bürger schwuren, noch nicht erfüllt war. Im Buch sind auch einige finanzielle Kosten angeführt, die mit den Abschlussarbeiten der Befestigung zusammenhängen. Im Buch tauchen ferner zum Beispiel Angaben über Stiftungen der Kirche und dem Kloster auf, jedoch nicht über die eigentliche Errichtung dieser Bauwerke. Dagegen bringt das Buch viele wertvolle Informationen über das innerliche Stadtleben bald nach dem Abschluss ihrer Übertragung. So finden wir im Stadtbuch sehr wertvolle Informationen zu dem Wert der städtischen Liegenschaften – Hufen, die zur Stadt gehörten, zu bebauten und unbebauten Bauparzellen. Diese Wertabschätzung wurde zur Grundlage der Abgaben bestimmt, welche die Bürger dem König und später den adeligen Stadtbesitzern abführten – in der Höhe von 42 Pfund jährlich.

Aus dem Stadtbuch erfahren wir ferner konkretere Angaben über die Stadtverwaltung. In der Zeit, als das Buch entstand, gehörte die Stadt König Johann, den König vertrat hier der Vilikus – ein Beamter, der den königlichen Besitz verwaltete. Die eigentliche Stadtverwaltung stellte der Stadtrat dar (gebildet von 19 Mitgliedern – immer 12 ständige und 7 neue), an der Spitze mit dem Bürgermeister (Primas), der Stadtgemeinde (von allen Bürgern gebildet) und dem Stadtgericht an der Spitze mit dem Richter. Alle diese Gremien genehmigten die Anlegung des Stadtbuches, das für die Zukünftigen das Gedächtnis darüber erhalten sollte, was die Stadtrepräsentanten aufgrund ihres Gewissens entschieden. Die Stadtverwaltung richtete sich nach dem Magdeburger Stadtrecht (Appellationsinstanz des Stadtrechtes war Hradec Králové – Königgrätz). Da die Stadtverwaltungskorporationen voll bald nach der Stadtgründung fungierten, ist wahrscheinlich, dass die Anfänge ihrer Tätigkeit noch in die Zeit vor der Stadtübertragung fallen, als das Stadtrecht wohl Starý Bydžov erhielt.

Die Angaben des Stadtbuches ermöglichen auch die Frage des nationalen Charakters der neu gegründeten Stadt zu erläutern. Da den Namen nach im 19köpfigen Stadtrat 17 Deutsche waren, zeugt darüber, dass die Deutschen die Mehrheit der reichsten Bürger in der neuen Stadt bildeten; insgesamt überwog jedoch im Rahmen der Stadtgemeinde das tschechische Element – wir zählen 31 Tschechen und 17 Deutsche und in 6 weiteren Fällen kann man die Nationalität nicht eindeutig bestimmen. Aus neueren Eintragungen im Stadtbuch geht hervor, dass es noch in der vorhussitischen Zeit zu einer weiteren Tschechisierung der Stadt kam. Das Stadtbuch ermöglicht teilweise auch den geographischen Ursprung der Einwohner der neu gegründeten Stadt nachvollziehen zu können – aus der nächsten Umgebung sind Bewohner aus Vysoké Veselí, Nechanice, Smidary, Rusek, Kněžmost und wohl aus Radkovicé belegt, aus weiter entfernten und bedeutenderen Städten kamen nach Nový Bydžov einige Bewohner aus Trutnov (Trautenau), Hradec Králové, Kutná Hora (Kuttenberg) und Humpolec, gleichfalls ist auch ein Bewohner mit dem Ursprung im Glatzer Landeck

(heute Ládek-Zdrój) belegt. Das Stadtbuch bringt ferner Angaben über die Beschäftigung der Bewohner. In Nový Bydžov waren bald nach seiner Gründung 7 Bäcker, 3 Fleischer, 3 Mälzer, 3 Schneider und je ein Heringkrämer, Schuster und Kürschner. Der Handel wurde durch einen Krämer vertreten. Diese Handwerke dienten zum Alltagsgebrauch der Stadt; es scheint, dass aus wirtschaftlicher Sicht die Übertragung von Starý Bydžov zur Schaffung eines bedeutenden landwirtschaftlichen Mittelpunktes und eines Handelszentrums mit landwirtschaftlichen Produkten im Cidlina-Flusslauf-Einzugsgebiet, gegebenenfalls auch zur Versorgung des sich dynamisch entwickelnden Kuttenberger Bergreviers orientiert war.

Einen besonderen Charakter hatte die Bidschower Kirchenverwaltung. Sitz des Pfarrsprengels und gleichzeitig des niedrigsten Gliedes der vorhussitischen Kirchenverwaltung – des Dekanates (umfasste 36 Pfarrsprengel) – blieb auch nach der neuen Stadtgründung die Kirche in Starý Bydžov. Sie war die Pfarrkirche für die alte Stadt selbst, während die Stadtkirche des hl. Laurentius zu ihr eine Filialkirche war. Ohne Rücksicht darauf ließen sich jedoch die Pfarrer bald in Nový Bydžov nieder und in Übereinstimmung werden sie manchmal als Neubidschower Pfarrer bezeichnet, obwohl formell die Pfarrkirche in Starý Bydžov blieb.

Vorhussitisches Jahrhundert (ca. 1320-1420). König Johann von Luxemburg hat jedoch diese übertragene Stadt mit dem vollkommen durchdachten Grundriss, mit entwickelter Verwaltung und gezielter wirtschaftlicher Orientierung nicht lange gehalten. Bereits im Jahre 1325 überließ er Nový Bydžov Beneš von Wartemberg, am Anfang wahrscheinlich nur als Pfand, später offenbar in Erbesitz. Nový Bydžov verwandelte sich aus königlicher Stadt in eine untertänige Stadt. Beneš von Wartemberg erwarb vom König in seinen Erbesitz auch die ostböhmisches Herrschaft Veliš (Welisch) mit der Stadt Jičín (Jitschin) und Nový Bydžov wurde oft gemeinsam mit dieser Herrschaft verwaltet, in der Stadt hatten jedoch die Wartenberg's ihren Burggrafen. Am Ausgang des 14. Jahrhunderts verschuldete Vinzenz I. von Wartenberg die Herrschaft sehr und Nový Bydžov übernahm für eine gewisse Zeit sein wichtigster Gläubiger – König Wenzel IV. Beim Aufstand eines Teils des Adels gegen Wenzel IV. im Jahre 1394 wurde auch Bydžov geplündert und damals wurden wahrscheinlich die alten Stadtprivilegien vernichtet. Nach 1405 nach dem Begleich aller Schulden erwarb Nový Bydžov Vinzenz II. von Wartenberg zurück. Im Jahre 1407 erließ Vinzenz II. für Nový Bydžov ein Privileg, womit er den Stadtbewohnern die gleiche Stellung wie in anderen königlichen Städten, vor allem wie in Hradec Králové (Königgrätz) sicherte. Dieses Privileg gewährte den Stadtbewohnern und ihren ländlichen Untertanen (zu Nový Bydžov gehörten damals noch 6 Dörfer) die Möglichkeit einer breiteren Verfügung mit eigenen Liegenschaften, die Möglichkeit über Kinder und Waisen und die freie Umsiedlung zu entscheiden. Im Jahre 1414 erneuerte König Wenzel IV. auf ausdrücklichen Antrag von Vinzenz der Stadt Nový Bydžov auch das Meilenrecht.

In das Jahr 1415 fällt ein ungewöhnliches und schwer interpretierbares Ereignis – die ungelungene Stürmung der Handwerker (minimal in zwei Fällen jedoch gleichzeitig auch der Ratsherren) des Minoritenklosters in Nový Bydžov mit dem Ziel von hier die Ordensbrüder hinauszujagen. Der übliche Hinweis auf einen frühen bewaffneten Angriff gegen die katholische Kirche (wiewohl dies ein logisches Bündnis an das Verhalten von Vinzenz von Wartenberg hat, der sich dem Beschwerdebrief gegen die Verbrennung von Hus anschloss und auf seinen Herrschaften die Kelchempfangung einführte) ist hier eher eine Notlösung, maximal dann ein allgemeiner hypothetischer Rahmen.

Vom Hussitentum bis zum Dreißigjährigen Krieg (1420-1618). Die Zeitspanne von zwei Jahrhunderten, durch zwei langwierige Kriegskonflikte abgegrenzt, bedeutete aus der Sicht der inneren Stadtgeschichte besonders eine Etappe des wesentlichen Stadtbauwandels und besonders dann das 16. Jahrhundert dann offenbar eine Zeit der Prosperität. Aus der Sicht des Städtebauwesens gelangt zum Wandel besonders die nordöstliche Stadtecke, wo auf der Stelle des geschleiften und später nicht mehr erneuerten Minoritenklosters das jüdische Ghetto entsteht und in der Vorstadt am gegenüberliegenden Stadtrand (relativ weit von der Pfarrkirche) wurde der jüdische Friedhof angelegt; zu Beginn des 17. Jahrhunderts überträgt die Stadt den Friedhof zu der neu gebauten Kirche der hl. Dreifaltigkeit, gleichfalls am nordöstlichen Stadtrand, jedoch bereits außerhalb der Stadtmauer. Kontinuierlich verwandelt sich die Stadtbauung; die Renaissanceprägung entging auch nicht der städtischen Pfarrkirche des hl. Laurentius als eines der wenigen Bauwerke aus der Zeit der Gotik und Renaissance, die bis heute erhalten blieben. Die Dominante der Stadt bildet bis heute der mächtige prismatische Turm an der nordwestlichen Kirchenecke als Bautyp eines monumentalen Stadtturms, die in der Hochgotik und Renaissance üblicherweise bei den städtischen Pfarrkirchen oder Rathäusern erscheinen. Diese Türme erfüllten gleichzeitig die Rolle der Glockentürme. Die Toten fanden den Ort ihrer letzten Ruhe zum Teil direkt in der Pfarrkirche und vor allem am dabei sich befindlichen Friedhof. Am Umbruch des 16. und 17. Jahrhunderts war der Friedhof bei der Kirche der Heiligen Dreifaltigkeit, knapp vor der Stadtmauer angelegt, in der Nähe des Ghettos. Bereits um 1500 werden in Nový Bydžov eine Schule und ein Spital belegt, seit dem 16. Jahrhundert führte in die Stadt eine Wasserleitung, welche das Wasser aus dem Cidlina-Fluss zuführte. Die „Burg“ als herrschaftlicher Verwaltungssitz eines uns näher unbekanntes Aussehens stand seit dem 14. Jahrhundert im südöstlichen Stadtteil, auf der Stelle Na Kopečku (ungefähr auf der Stelle des heutigen Theaters) genannt. Spätestens zu Beginn des 16. Jahrhunderts wird die Vorstadt belegt, außerhalb der Stadtmauer wurde um 1520 der jüdische Friedhof gegründet, der bis heute besteht.

Im Stadtzentrum war sowie aus städtebaulicher, als auch aus wirtschaftlicher Sicht der Mittelpunkt ein quadratischer Marktplatz, wohin die Gassen von den Stadttoren einmündeten. In westlicher Richtung führte aus Nový Bydžov der Weg nach Starý Bydžov und zwar durch

das Altbidschower Tor; in seiner Nähe häufte sich zu Beginn des 16. Jahrhunderts die Gemeinschaft der Brüdergemeine an. In östlicher Richtung verließ der Weg die Stadt durch das Metličaner (später Königgrätzer) Tor – auch dieses wurde zunächst vom Namen des nahe gelegenen Dorfes abgeleitet, wohin er in östlicher Richtung führte. In westöstlicher Richtung führte die wichtigste Verbindung Prag – Městec Králové (Königstadt) – Nový Bydžov – Hradec Králové; die dazu orthogonale nordsüdliche Richtung war wesentlich weniger bedeutend. Der Marktplatz diente als Platz zu Märkten – Wochenmärkten und mit dem erteilten Privileg von König Ladislaus (1473) auch zu Jahrmärkten. Aufgrund Analogien können wir annehmen, dass gerade in dieser Zeit bei den Häusern am Marktplatz Lauben erscheinen, die nach und nach im 19. und 20. Jahrhundert verschwinden. Und ehestens am Marktplatz könnten wir auch das Rathaus vorfinden.

Die wirtschaftliche Lage unterstützten einige Marktprivilegien, seien es neu erteilte oder Bestätigungen, gegebenenfalls eine Erweiterung der bestehenden. Das wichtigste Privileg von Vinzenz von Wartenberg aus dem Jahre 1407 bestätigte den Stadtbewohnern im Jahre 1453 Elisa von Wartenberg und verpflichtete zu dessen Einhaltung auch ihren Sohn Heřman Zvířetický. Dieser selbst bestätigte dann dasselbe Privileg 1473. Einige Privilegien, besonders diejenigen, welche die Marktrechte erweiterten, erteilte König Ladislaus Jagiello (1471-1516). Die Stadtfreiheiten bestätigten und erweiterten die Herren Pernstein als Bidschower Obrigkeit im Jahre 1516. Johann von Pernstein erließ der Stadt ferner einige weitere juristische Dokumente (besonders eine Zollordnung vom Beginn der Dreißigerjahre). Spätere Privilegien, von böhmischen Königen veröffentlicht, hatten vor allem die Bestätigungsform (Konfirmation), daneben wurde die Anzahl der Marktstage erhöht – die Bidschower Privilegien bestätigte 1562 Ferdinand II., 1589 erteilte dann Rudolf II. das Recht des dritten Jahrmarktes.

Die ältesten Berichte über **Handwerke** in der Stadt haben wir bereits seit dem 14. Jahrhundert zur Verfügung, wobei Quellen aus dem 16. Jahrhundert eine sehr breite Palette belegen – in Nový Bydžov waren folgende Zünfte: Fleischer, Kürschner, Schuster, Hutmacher, Weber und Töpfer, daneben dann auch einige Zünfte zusammenschlossener Handwerke (Mälzer, Brauer und Schröter, Bäcker, Müller und Lebzelter, Schneider und Tuchscherer und ferner die Zunft, welche Schmiede, Wagner, Böttcher-Fassbinder, Schlosser und Tischler vereinigte). Im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts ist noch eine städtische Bierbrauerei belegt – sie stand bei dem Metličaner Tor (brannte 1531 aus).

Ein Anzeiger der städtischen Finanzen ist auch die Entwicklung der Stadtgüter. Die Erweiterung des Stadtbesitzes war in dieser Zeit nicht besonders unabsehbar. Wenn wir uns jedoch bewusst sind, dass nach 1547 die Stadt eine Konfiskation betraf und bereits zwanzig Jahre später das Stadtgut wieder sechs oder sieben Dörfer umfasste und die Bidschower Bürger darüber hinaus als Bargeld 10 000 Schock böhmische Groschen zum Loskauf aus der Untertänigkeit erlegen konnten, zeugt dies über eine insgesamt solide Besitzbasis. Daran ändert auch nichts die Tatsache, dass sich die Stadt verschuldigte und sogar gezwungen war einen Teil ihres Besitzes zu verkaufen. Die Ankäufe von Mühlen und Höfen, in den Jahren 1583-1617 belegt, zeugen eindeutig über den Wohlstand. Kurz danach betraf jedoch die Stadt die zweite Konfiskation der Stadtgüter und zwar 1622, als der Stadt Besitz im Wert von fast 30 000 Schock Meißner Groschen abgenommen wurde, der jedoch bald danach im Jahre 1628 wieder zurückgegeben wurde. Seitdem stieg bis zum Untergang der Patrimonialverwaltung vor der Mitte des 19. Jahrhunderts der Umfang der Güter leicht an.

Fast zwei Jahrhunderte, in den Jahren 1325-1516, waren die Herren von Wartenberg die Bidschower Obrigkeit, in den Jahren 1516-1547 die Herren von Pernstein, danach für kurze Zeit die königliche Kammer (1547-1548), von welcher die Bidschower Herrschaft als Lehen die Waldstein (1548) erwarben. Auch diese hatten Nový Bydžov nur zwei Jahrzehnte inne – danach als Jindřich und Heník Štátný von Waldstein ohne Erben starben, gelangte die Stadt und Herrschaft Nový Bydžov als Heimfall in den Besitz der königlichen Kammer (1567).

Seit der nachhussitischen Zeit werden wir im großen Maß mit den Bestrebungen der Stadtgemeinden konfrontiert, das Richteramt in eigene Hände zu überführen – in Nový Bydžov kam es dazu 1493 und gemeinsam mit dem Loskauf des Richteramtes durch die Gemeinde war damit auch die Wahl des Richters verbunden. Ein Zeugnis über die günstige Wirtschaftslage der Stadt nach der Mitte des 16. Jahrhunderts sind Verhandlungen über den Loskauf von Nový Bydžov aus der Knechtschaft, angefangen mit der damaligen Obrigkeit Heník Štátný von Waldstein. Die Absicht der Stadtgemeinde erreichte jedoch ihren Gipfel erst einige Jahre danach, als die Stadt als Heimfall an die Kammer zurückkam. Offiziell geschah dies am 6. Januar 1569 nachdem die Gemeinde den Betrag von 10 000 Schock böhmischer Groschen bezahlte. Nový Bydžov erreichte so die Statuten einer königlichen Leibgedingestadt. Im Jahre 1593 wurde die Stadt in den dritten (städtischen) Stand mit dem Recht am Landtag teilzunehmen aufgenommen.

Seit der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts haben wir die ersten Angaben über die Anzahl der Bewohner, bzw. die Abgabepflichtigen und können uns daher eine bestimmte Vorstellung auch über die Anzahl der Häuser in der Stadt machen. Im Urbarium von 1567 spricht man über 212 Abgabepflichtige und man kann also annehmen, dass ungefähr soviel Häuser in der Stadt waren.

Dreißigjähriger Krieg und Nachkriegswiederaufbau (1618-1718). Nový Bydžov wurde durch den Dreißigjährigen Krieg stark beschädigt. Im Jahre 1653 blieben von 246 vor dem Krieg ansässigen Häusern (davon 35 jüdischen) nur 142 (davon 29 jüdische) übrig, während leer 104 (davon 6 jüdische) standen. Bereits 1655 brannte die Innenstadt erneut zur Hälfte aus. Eine große Bedeutung hatte die Erteilung des vierten Jahrmarktes im Jahre 1666 durch Kaiser Leopold I. Die Funktion der Stadt als bedeutenden spezialisierten Versorgungsmittelpunktes für die Umgebung widerspiegelte sich ferner in der An-

zahl der Handwerkstätten, deren Anzahl sich 1654 insgesamt auf 86 belief. In breiterer Umgebung waren mehr (126) nur in Jičín. Mit der Steuerhöhe von 88 Schock Gr. nach der Berechnung von 1656 nahm Nový Bydžov unter den königlichen und Leibgedingestädten in Böhmen den 29. Rang ein. Die Zeit der Stagnation nach dem Dreißigjährigen Krieg dauerte in Nový Bydžov den überwiegenden Teil der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts, denn die Stadt überwand nur sehr schwer die ziemlich hohe Verschuldung und die Folgen der Brandkatastrophen. Bis 1713 stieg die Anzahl der Häuser auf 234 an und es lebten hier ungefähr 2100 Menschen. Zur Verbesserung der finanziellen Lage der Stadt sollte wesentlich das Bierbrauen beitragen. Zur Entfaltung der Stadt trug auch die Wiedereinführung der Dienstag-Getreidemärkte ab 1701 bei.

Während der ganzen zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts kam die Barockkunst in Nový Bydžov mit Ausnahme des prunkvollen neuen Portalaltars aus den Jahren 1680-1683 in der Kirche des hl. Laurentius nicht zum Ausdruck. Auch bei dem Bau der hölzernen Kirchen in den Dörfern in der Umgebung kam die barocke Architektur nicht zur Geltung. Das wichtigste städtebauliche Werk in Nový Bydžov war die Marienpestsäule aus dem Jahre 1716 zum Gedächtnis an einige Pestopfer (1715). Die Säule wurde genau in die Mitte des quadratischen Marktplatzes platziert. Im 18. Jahrhundert wurde die Stadt um mehrere weitere Barockskulpturen bereichert. Die Friedhofskirche der Heiligen Dreifaltigkeit wurde in den Jahren 1717-1718 gänzlich im Barockstil durch Nikolaus Rossi umgestaltet, wodurch die erste vom Baustil her barocke Architektur in der Stadt entstand.

Zwischen zwei Bränden (1718-1817). Im Jahre 1718 betraf die Stadt erneut ein großer Brand, der außer anderem praktisch das Ghetto liquidierte. Danach wurde die Hauptstraße des Ghettos mit geräumigen ein Stockwerk hohen Häusern mit steilen, manchmal gewölbten gezimmerten Giebeln gotischen Charakters bebaut. Die Anzahl der jüdischen Stadtbewohner stieg ständig an. Im Jahre 1735 wurde der jüdische Friedhof zwischen der Stadt und Chudonice erweitert. Ein weiterer Brand im Jahre 1739 war nur kleineren Umfangs.

Konfessionell war Nový Bydžov zwar offiziell katholisch, besonders in den 20er- und 30erjahren des 18. Jahrhunderts wurde jedoch beim Bidschower Gericht eine Reihe Prozesse gegen die Kätzer geführt. Im Jahre 1737 unternahm hierher eine Reise auch der traurig berühmte Jesuit Antonín Koniáš. In den 40erjahren des 18. Jahrhunderts verbreitete sich dann im Gebiet von Nový Bydžov die Sekte der Abrahamiten, geheimer Verehrer von Gedanken des Alten Testaments. Der Hauptrepräsentant, der Schneider Jan Pita aus Chudonice, wurde am 18.12.1748 nach drastischer Quälerei in Nový Bydžov verbrannt. Nový Bydžov gelangte somit traurig in die Geschichte der Inquisition, denn Scheiterhaufen mit Abrahamiten aus dem Gebiet von Nový Bydžov waren die letzten, die in den Ländern der Böhmisches Krone wegen dem Glauben brannten.

Im Jahre 1751 wurde Nový Bydžov zur Kreisstadt des neuen Bidschower Kreises bestimmt. In den 80erjahren des 18. Jahrhunderts wurde im Rahmen der Josephinischen Reformen auch die Reform der Stadtverwaltung durchgeführt. Den Stadtrat ersetzte der Magistrat mit bezahlten Beamten, an der Spitze mit dem Bürgermeister. Nový Bydžov verlor bereits nach 33 Jahren (1784) die Position der Kreisstadt, da die Kreisverwaltung nach Jičín übertragen wurde. Außer anderem deshalb, dass dem hölzernen Gebäude des Kreisamtes ständig eine Brandgefahr drohte. Das Halsgericht I. Klasse behielt sich Nový Bydžov bis 1848. Im Jahre 1850 wurde Nový Bydžov zum Sitz des Gerichts- und politischen Bezirkes im Rahmen des Jičín Kreises bestimmt.

Im Laufe des 18. Jahrhunderts entstanden in der Stadt nur wenige vom Baustil her barocke Gebäude. Eines von wenigen älteren gemauerten Gebäuden in der Stadt war das Renaissancerathaus, das spätestens um die Mitte des 18. Jahrhunderts teilweise barockisiert wurde. Erst aus dem späten 18. oder sogar erst vom Anfang des 19. Jahrhunderts stammt das mächtige barock-klassizistische Gebäude des sog. Doležal-Hofes mit dreiaxsigem Einfahrtstor (Straße Československé armády Nr. 103). Doch die hölzerne Bebauung gotischer Prägung überwog ständig in der Stadt.

Die Anzahl der Häuser in Nový Bydžov verdoppelte sich fast in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts (auf 379 im Jahre 1790, davon waren 31 jüdische). Wesentlich stieg die Anzahl der Bewohner an, die 1788 insgesamt 2866 Personen erreichte. Im Jahre 1793 betraf die Stadt eine weitere Brandkatastrophe, die 19 Häuser und Scheunen erfasste. Eine bedeutende Rolle spielte beim Anstieg der Dorfbewohnerschaft im Gebiet in dieser Zeit auch die Raabisierung, wobei die Dominikalgründe der Höfe unter bestimmten Bedingungen den Untertanen überlassen wurden. Die Raabisierung der Bidschower Stadtherrschaft wurde in den Jahren 1780-1786 durchgeführt. Damals entstanden die Dörfer Zábědov und Metličany (mit einem Teil auf der Herrschaft Sloupno), die gemeinsam mit Chudonice eine zusammenhängende Bidschower Agglomeration bilden.

Entwicklung der Stadt im 19. Jahrhundert (1817-1918). Die hölzerne Bebauung überwog in Nový Bydžov völlig bis zum großen Stadtbrand im Jahre 1817. Damals wurden 123 Häuser und weitere Bauwerke vernichtet. Erst dann begann man in der Stadt im größeren Umfang aus Ziegeln und Steinen zu bauen. Nach 1817 wurden die Baustellen um den Marktplatz herum mit einstöckigen Häusern mit Lauben bebaut und mit der Traufe zum Marktplatz orientiert. Die Lauben wurden aber bereits in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts zugemauert. Es gab jedoch ständig ungenügend brandwiderstandsfähiges Baumaterial und deshalb wurden in den Jahren 1824-1844 gänzlich die Stadtmauer, Pforten, die Friedhofeinfassungsmauer mit dem gotischen Knochenhaus bei der Kirche des hl. Laurentius und auch beide turmförmigen Stadttore abgetragen. Im Jahre 1841, als die erste Katasterkarte der Stadt entstand, blieben jedoch noch viele hölzerne Häuser in der Stadt übrig. Eine neue Entwicklungsperiode verzeichnete dann die Stadt im zweiten und dritten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts. Diese Tendenz

wurde auch durch die Anfänge der Industrie (kleine Gerberei, Zuckerfabrik, Ziegelei u. a.) unterstützt. Dem Handwerk und Handel widmeten sich 1833 insgesamt 752 Personen. Wesentliche Bedeutung hatte ferner der Bau der Kaiserstraße (Chaussee) von Chlumec nad Cidlinou nach Vojice in den Jahren 1833-1842.

In die Anfänge der kapitalistischen Ära trat Nový Bydžov mit 4328 Einwohnern und 478 Häusern (Stand 1843), was in dieser Zeit nicht gerade wenig war. Unter böhmischen Städten nahm damals Nový Bydžov den 32. Platz ein. Die hiesige Trivialschule wurde erst 1847 in eine Hauptschule umfunktioniert. In den Jahren 1853-1854 wurde in der Straßengabelung nach Městec Králové und Starý Bydžov westlich hinter der Stadt das Franz-Josef-I.-Krankenhaus gebaut. Das wichtigste Bauwerk des 3. Viertels des 19. Jahrhunderts in Nový Bydžov war das neue neugotische Rathaus aus den Jahren 1863-1865 von Josef Míča.

Zu Beginn der 60erjahre des 19. Jahrhunderts kam es zu der Entfaltung des politischen, gesellschaftlichen und kulturellen Lebens. Eine große Bedeutung hatte die Studentenmerenda am 26. und 27.8.1861 unter Teilnahme der Schriftstellerin und nationalen Aufweckerin Božena Němcová. Seit dieser Zeit wird ferner die große Auflebung der Theaterlaien datiert. Zur Unterstützung der Industrie und der Landwirtschaft entstanden bereits 1863 die ersten Geldinstitute, die Bürgerverschusskasse und die Stadtparkasse.

Das Stadtwachstum verzeichnen wir auch im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts. Ein schwerwiegender Meilenstein war das Jahr 1870, als die Stadt an die Eisenbahn, welche Wien mit dem Kohlenrevier Trutnov-Žacléř (Trautenau-Schatzlar) verband, angeschlossen wurde. Die Strecke wurde unmittelbar am westlichen Rand der Prager Vorstadt geführt und gemeinsam mit dem Cidlina-Fluss grenzte sie somit das Gebiet für die zukünftige Stadterweiterung ab. Auf dem neuen Friedhof wurde in den Jahren 1898-1901 eine neugotische Friedhofskirche der Schmerzhafte Mutter Gottes von Josef Mocker errichtet.

Die Eisenbahnverbindung bedingte die Entwicklung der Industrieproduktion. Die Stadlektifikation begann 1895. Zwischen der Straße nach Sloupno und dem Fluss gestaltete sich somit eine nicht zusammenhängende Gewerbezone, später mit dem Bahnhof durch eine Schleppbahn verbunden. Es erweiterte sich ferner das Netz der Finanzanstalten. Mit der Entwicklung der Industrie hing ferner die Gründung des Mittelschulwesens zusammen. Im Jahre 1888 wurde das Stadtmuseum ins Leben gerufen.

Die flächenmäßige Stadterweiterung war bis zum Ersten Weltkrieg nicht groß. Pražská ulice (Prager Straße, später Straße Československé armády), die die Zufahrt und den Zugang zum Bahnhof gewährt, setzte sich nach und nach als wichtigste Geschäftsstraße durch. Im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts und besonders am Umbruch des 19. und 20. Jahrhunderts bekam die Stadt eine Reihe von neuen Dominanten (Gymnasium aus dem Jahren 1876-1877 und weitere Schulgebäude), jüdisches Rathaus Nr. 1387 (die Anzahl der Juden stieg bis 1901 an). Nach dem Projekt von Jan Vějrch wurden 1899 im Neurenaissancestil das Gebäude Okresní dům (Bezirkshaus) und in den Jahren 1906-1907 die Spofitelna (Sparkasse) gebaut. Im Jahre 1901 brannte das altertümliche Ghetto aus, es blieb nur die Synagoge übrig. Von den Bürgerhäusern mit im Neurenaissancestil verzierten Fassaden haben sich infolge der Modernisierungen fast keine erhalten. Von der Bidschower Jugendstilarchitektur blieben jedoch außer der Sparkasse mehrere andere Gebäude übrig (z. B. Nr. 552, 1585-1586, 549, 1713, 1587, 1582, 165-166), vor allem die prunkvolle Ulrich-Villa Nr. 1813.

Zeit der Ersten Republik (1918-1939). Auch in den 20er- und 30erjahren des 20. Jahrhunderts entstanden neue Gassen in Übereinstimmung mit dem mittelalterlichen rechtwinkeligen Stadt- und Vorstadtkonzept. Die nordsüdliche Erweiterung der Stadtbebauung hatte den Vorteil, dass sie günstig die Bebauung der Fläche zwischen Nový Bydžov und der Gemeinde Chudonice ermöglichte und dabei für die Bebauung nicht kompakte landwirtschaftliche Böden in Anspruch genommen werden mussten, die sich von der Eisenbahn in westlicher Richtung zogen. Die Stadt erweiterte sich am Norden und am Südwesten in Richtung zu der Bahn. Eine neue Bebauung entstand ferner auf beiden Seiten der Eisenbahn. Im Jahre 1928 begann die umfangreiche Regulierung des Cidlina-Flusses, dessen wichtigstes Flussbett östlicher verlegt wurde. Im Jahre 1935 begann der Bau der Wasserleitung und ein Jahr später auch der Abwasserleitung.

Mit der wesentlich großen Bauentfaltung der Stadt während der Ersten Republik stand in Kontrast die demographische Entwicklung. Die Anzahl der Bewohner erreichte das historische Maximum bereits 1910 und dann sank sie andauernd in beiden Siedlungseinheiten. Falls 1910 Nový Bydžov (mit Metličany) 7613 Einwohner und die ganze Agglomeration 8979 Einwohner hatten, im Jahre 1950 lebten in Nový Bydžov (mit Metličany) nur 6221 Einwohner und in der Agglomeration 7074 Einwohner. Es erhöhte sich jedoch das Lebensniveau, da die Anzahl der Häuser systematisch von 836 (in der Agglomeration von 1080) im Jahre 1910 auf 1259 (1532) im Jahre 1950 anstieg.

Die Zwischenkriegszeit der Ersten Republik bereicherte Nový Bydžov um eine ganze Reihe von wertvollen Bauwerken: Kino (1921), Jirásek-Theater (1922-1924), Sokolovna-Gebäude (Turnhalle des Tschechischen Turnverbands – 1927-1928), Husův sbor (Haus der tschechischen hussitischen Glaubensgemeinde – 1927-1928). Ein hohes Niveau erhielt sich ferner der Bau von Familienhäusern und Villen (Nr. 465, 689, 691, 809, 810 und besonders die große Villa des Fabrikanten Balounek Nr. 1370 von dem Architekten Jan Václavík, 1936 vollendet). Es handelt sich insgesamt um traditionelle Bauwerke, nur bei einigen kann man funktionalistische Einflüsse verzeichnen. Außer Acht dürfen auch nicht die neuen Pavillons des Krankenhauses gelassen werden – das Infektions- (1932) und chirurgische Pavillon (1939).

Kriegs- und Nachkriegsjahre und Zeit des Sozialismus (1939-1989). Am 15.3.1939 besetzte die Stadt die Naziarmee, die auch die Schulgebäude beschlagnahmte. Die Nazipersekution betraf sowie die

tschechische Bewohnerschaft (mehr als 50 Personen wurden eingesperrt, wovon 14 das Leiden nicht überlebten), als in noch größerem Ausmaß die Juden (der Transport von 76 hiesigen Juden in Konzentrationslager erfolgte am 10.6.1942). Die städtebaulichen Maßnahmen liefen bis zu dem allgemeinen Verbot der Bauaktivitäten im Jahre 1942. Am 5.5.1945 übernahmen die Macht in der Stadt die Revolutionsnationalausschüsse.

Im Jahre 1951 wurde in der nördlichen Gewerbezone das große moderne Areal Průmysl mléčné výroby (in Übersetzung Milchernährungsindustrie) eröffnet, das an die genossenschaftliche Molkerei aus dem Jahre 1935 anknüpfte. Modernisiert wurde ferner die Gerberei und geschaffen wurden drei Textilbetriebe. Im Jahre 1949 wurde erneut das Krankenhaus erweitert. Es entstanden hier auch neue Mittelschulen.

Nach dem Verlust der Rolle der Bezirksstadt im Jahre 1960 stagnierte Nový Bydžov eher. Es veränderte sich ferner die Industriestruktur. Zur neuen Dominante gelangte 1964 das große Getreidesilo aus Eisenbeton mit der Höhe von 56 m. Erst in den 70er-80er Jahren des 20. Jahrhunderts verzeichnen wir einen neuen Wohnungsbau. Die freie Fläche zwischen der Stadt und Chudonice füllte die nicht all zu große Plattenbausiedlung aus. Neue Familienhäuser entstanden auch hinter der Eisenbahnstrecke. Die Erweiterung des zusammenhängenden Stadtgebietes hinter die Eisenbahnstrecke war eine logische Folge der Ausschöpfung von Gebietsreserven auf der Fläche zwischen der Stadt und dem Cidlina-Fluss. Dank Bau einer Abwasserkläranlage am Zusammenfluss der Cidlina und des Bidschower Mühlgrabens in den 80er Jahren endete die unverhältnismäßig große Verunreinigung des Flusses.

Entwicklung nach 1989. Den historischen Stadtkern betrafen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts fast ohne Ausnahme Modernisierungen der Fassaden. Die eigentliche städtebauliche Struktur wurde zum Glück nicht zu viel beeinträchtigt. Der schlimmste Eingriff war die Sprengung der ganzen nördlichen Hälfte der westlichen Ringplatzseite im Jahre 1979. Die Werte der mittelalterlichen Städtebauqualität und der einzelnen Stadtdominanten führten im Jahre 1990 zur Einbeziehung von Nový Bydžov in die städtischen Denkmalzonen. Nach und nach wurden die meisten Kulturdenkmäler renoviert. Der Neubau des westlichen Marktplatzteils wurde erst in den Jahren 2009-2010 (Residence u Raka – in Übersetzung Residenz zum Krebs) vorgenommen.

Die Transformationszeitspanne der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts bedeutete die Privatisierung der hiesigen Industriebetriebe, bereits 1997 wurde jedoch die Zuckerfabrik geschlossen und 2006 ging die Molkerei pleite. Seit 2003 ist Nový Bydžov Sitz der Gemeinde mit erweiterter Tätigkeit, die auf diesem Gebiet die öffentliche Verwaltung ausübt.

Die Bilanz der demographischen Entwicklung in der Stadt war während des ganzen 20. Jahrhunderts und auch zu Beginn des 21. Jahrhunderts negativ. Bis 2011 sank die Anzahl der Bewohner auf 5830 (Agglomeration 6704). Die Anzahl der Häuser bis auf Ausnahmen stieg jedoch ständig leicht an und im Jahre 2011 betrug sie 1498 (1817). Die ganze Gemeinde Nový Bydžov (also einschließlich der Ortschaften, die mit der Stadt Bauwerke betreffend nicht zusammenhängen) verzeichnete im Jahre 2011 insgesamt 2124 Häuser und 7178 Einwohner.

NOVÝ BYDŽOV

Natural conditions and early settlement in the Nový Bydžov region. The origin of Nový Bydžov is closely linked with a settlement of the same name which is nowadays called Starý (Old) Bydžov; geomorphologically the town belongs to the area of East-Bohemian plateau and Central-Bohemian plateau; it is situated in an area which has been suitable for settlement since very old times. Archeological finds in this region prove uninterrupted settlement from the time of the first farmers (the Neolite) until the arrival of Slavs and the beginning of the Early Middle Ages. The development of all the described settlement phases was probably strongly influenced by an old road connecting Bohemia and northern and eastern Europe which was established as early as in prehistoric times, and during the Middle Ages was usually called the Klodzko or Polish path.

The formation of a Medieval settlement network and Old Bydžov (12th-13th centuries). We have very little sources about the beginning of (Old) Bydžov, therefore, we need to rely on assumptions only. The growing importance of the above described road probably influenced the establishment of this settlement in the 11th and 12th centuries at the time when Bohemian princes fought with Polish rulers for Silesia. We can base our assumption regarding the influence of this path on the establishment of (Old) Bydžov on special relationships between the local church and the far away town of Sadská which was also crossed by the path. From documents originating from 1305 we learn that the benefactor of the local church had long been the chapter in Sadská (established about 1117), therefore, we can rightly assume that this church institution was the one that initiated the establishment of the church in Starý Bydžov so that pilgrims in this rarely settled area had a place to perform their religious duties. The church was originally probably just a wooden structure; the architectural style of the current building dates back to the late 12th and early 13th centuries. A settlement probably started to develop around the church which soon became a parish church.

While the early history of (Old) Bydžov is based mostly on assumptions, the first more accurate information dates from 1186 when Bohemian Prince Friedrich I (the oldest son of King Vladislav I) confirmed the property of the Order of St. John in Bohemia which, among others, included two villages in the Jaroměř region (Starý Ples and probably also Chvalkovice) which members of the order obtained from Friedrich's younger brother Přemysl (who later became King Přemysl Otakar I) as

a result of a swap for a part of (Old) Bydžov that the Order had probably received from Bohuš Bradatý, a castle manager in Klodzko between 1183 and 1189. This would only confirm the links between (Old) Bydžov and the aforementioned path since Klodzko was also located by this path. The location of Bohuš's residence is hypothetical only – if it existed in this region at all, it might have been near the church in Old Bydžov or it might have been the residence with a Romanesque church in Metličany (the church does not exist anymore; it has been replaced with a Baroque structure and the residence is only assumed on this site) east of Starý Bydžov over the other bank of the Cidlina River.

One provable conclusion could be made from the data contained in the aforementioned instrument confirming the property of the St. John's Order – ambitious Přemysl was aware of the strategic importance of (Old) Bydžov which was located by an important international road and he strove for obtaining the part of the town which he probably had not owned yet. The architecture of the Romanesque church in Old Bydžov which originally featured two towers suggests that the church was designed by someone from the royal environment – probably the aforementioned Přemysl I at the turn of the 13th century.

Early days of Nový Bydžov (approx. 1310–1320). Based on the aforementioned written instrument and also on the architectural style of the church in Starý Bydžov we can assume that the Bydžov region was held by the King from the early 13th century. Based on that we can agree with historian J. V. Šimák who said that King Wenceslas II (1283-1305) decided to build a centre which would administer his property in areas along the Cidlina River and he did so right here in (Old) Bydžov. That was why he probably promoted this settlement to a town (no written document is available, however, after Nový (New) Bydžov was established Starý (Old) Bydžov was repeatedly referred to as an old town - *antiqua civitas*) and the King probably also planned a significant architectural expansion of the town (a remark about a square has been documented). However, it was probably lack of water necessary for the newly built town which eventually made the ruler decide on relocation of the town to a more convenient place. Nevertheless, this opinion regarding the relocation of the town is a hypothesis only since it is not confirmed in any written documents. We equally lack direct written evidence about the relocation and construction of a new town and we only learn about its existence at the time when its construction was almost completed.

We can derive the architectural style of the relocated town only from the survived layout of the town. King Wenceslas II probably managed to find an experienced person for the relocation of the town; the person appointed by the King was able to pick the most suitable location for the establishment of a new town and employ the experience from the construction of other Gothic towns. The newly established town was situated in a plain on the western (right) bank of the Cidlina River which could supply the new town with plenty of water that was probably insufficient in (Old) Bydžov; at the same time the river was also a fortifying element. The establishment of the town was based on the Roman location practice of an ideally designed urban layout; in the centre there was a central point (*terminus medius*) which became the basis of a right-angled cross from which all other axes in the town were derived. This point also became the centre of the square where two main paths running through the town crossed – the aforementioned Klodzko (Polish) path running from the west to the east (which connected the town with Prague and Hradec) and the sideway running from the north to the east (connecting the town with the nearby settlements of Chlumec nad Cidlinou and Sloupno). Sites for the main urban structures were probably picked at the same time when the regular urban layout was determined – a church in the southern part of the town (the Gothic church of Virgin Mary, today of St. Lawrence of Rome, has survived without significant changes in the original look), a monastery in the north-eastern corner of the town fortification system (completely pulled down today) and probably also a fortified residence of the ruler or owner (in the south-eastern corner of the town fortification system, approximately where the municipal theatre is now). As compared to the generously designed urban layout, the fortification system was fairly weak. At the beginning the town was only surrounded with ditches filled with water from the Cidlina and an embankment with a palisade. Brick fortification walls were only constructed at a later time. The town was accessible through 2 main gates – in the west the Czech (Prague) one and in the east the German (Hradec) gate, and two pedestrian gates – in the east the Chlumec one and in the north the Sloupno gate. Equally so the construction of individual houses did not correspond with the grandiose layout – most houses were made of wood.

We have only one written diplomatic document reporting the relocation of (Old) Bydžov and the establishment of the new town, however, the document is not directly related to the construction of the new town. It is an instrument of King Wenceslas II dated 1305 by means of which he gave to the church in (Old) Bydžov (the document says the old town) and its benefactor – the chapter in Sadská the village of Rosovice in the Přebram region as compensation for lost income amounting to 20 talents from tithes of royal hides and from tithes collected from butchers, bakers and pub owners which the church lost as a result of the construction of the new town. Complete lack of other diplomatic sources is very likely linked with the fact that the main construction of the new town took place during the restless days after the death of King Wenceslas III. The newly established town was first called just Bydžov in written documents; a Latin attribute *luvenis* was first used in 1367; in a Czech document the name Mladý (Young) Bydžov was used in 1455; the current name Nový (New) Bydžov was first used only in 1516.

The lack of diplomatic sources regarding the oldest history of the town has been compensated by another unique source – a municipal book established in 1311 – it is the oldest survived municipal book of a Bohemian rural town. However, as regards the look of the town, we only learn from this book about finalization of the fortification system

– digging of moats and construction of palisades and about the type of gates which are described as wooden ones. Worth mentioning is also the information that the fortification system was supposed to be completed in 1311 when the town was taken over by John the Blind, however, this obligation, which was guaranteed by some of the local burghers, had not been fulfilled at that time. The book also mentioned some costs connected with the completion of the fortification system. In addition to that, the book featured data about endowments of the local burghers for the church and the monastery, however, there is no information about the construction of these structures. The book also comprised lots of precious information about the life in the town soon after the completion of the relocation. We can find very valuable information about the value of municipal property – fields owned by the town or developed and undeveloped plots. This assessment became the basis for fees which burghers paid to the King and later on to the noblemen who owned the town – which amounted to 42 talents a year.

We also learn from the municipal book more specific data about the administration of the town. At the time when the first records were made in the book, the town was owned by King John the Blind; the King was substituted by an officer who administered the royal property. The town itself was controlled by a municipal council (comprising 19 members – always 12 old and 7 new ones) led by the burgomaster, by the municipal community (comprising all legitimate burghers) and by the municipal court chaired by the magistrate. All these bodies approved the establishment of the municipal book which was to retain for future generations the information about decisions which representatives of the town made based on their conscience. The activity of the municipal administration was based on the Magdeburg municipal right (the appellate body for the municipal right was Hradec Králové). Since the municipal bodies functioned well soon after the establishment of the new town, it is likely that the municipal administration bodies had been established even before the relocation of the town, at the time when (Old) Bydžov was granted municipal rights.

Data from the municipal book make it possible to deal with the issue of nationalities in the newly established town. Due to the fact that names the 19-member municipal council show that 17 of them were Germans, we can assume that Germans formed the rich majority of burghers in the new town; however, in general the municipal community was mostly Czech – we have counted 31 Czechs, 17 Germans and in 6 persons the nationality could not be clearly determined. Younger records in the municipal book suggest that the number of Czechs increased in the town during the pre-Hussite era. The municipal book makes it possible to reconstruct also the geographic origin of citizens of the newly established town – from the nearest surroundings there are people from Vysoké Veselí, Nechanice, Smidary, Rusek, Kněžmost and maybe also Radkovic. Some citizens arrived in Nový Bydžov from more distant and significant towns, such as Trutnov, Hradec, Kutná Hora and Humpolec; the book also comprises a record about a person from Landek in the Klodzko region. The municipal book also comprises information about jobs of the citizens. Soon after Nový Bydžov was established there were 7 bakers, 3 butchers, 3 maltsters, 3 tailors, one salted herring seller, one shoe maker and one furrier. Retail was represented by one grocer. These jobs mostly served everyday needs of the town; it seems that from the economic point of view the relocation of (Old) Bydžov aimed mainly at the establishment of a significant agricultural centre and a centre of agricultural product trade near the Cidlina River and maybe also a place to supply the dynamically developing mining resort of Kutná Hora.

Bydžov religious administration was fairly specific. The seat of the parish and also of the lowest element of the pre-Hussite church administration – the deanery (which comprised 36 parishes) - remained in the church in Starý (Old) Bydžov even after the new town was established. It was a parish church for the town itself while the municipal parish church of St. Lawrence was the chapel-of-ease within the parish. Disregarding this arrangement, priests soon settled in Nový Bydžov, and therefore, they were sometimes called priests of Nový Bydžov even though formally they ranked under the parish church of Starý (Old) Bydžov.

Pre-Hussite Century (approx. 1320–1420). King John the Blind did not hold this relocated town with a perfectly planned layout, developed administration and probably also targeted economic orientation for a long time. As early as in 1325 he ceded Nový Bydžov to Beneš of Vartenberk; at first probably as a pledge only, later into hereditary ownership. Consequently Nový Bydžov changed from a royal town into a serf town. Beneš of Vartenberk soon obtained the hereditary ownership title also to the East-Bohemian estate of Veliš with the town of Jičín, and Nový Bydžov was frequently administered together with this estate; nevertheless, the Vartenberks had their burgomaster in the town. Towards the end of the 14th century the estate was heavily indebted by Čeněk I of Vartenberk and Nový Bydžov was temporarily taken over by his main creditor King Wenceslas IV. In 1394 Bydžov was plundered during the resistance movement of some noblemen against King Wenceslas IV and it was probably then when old municipal privileges were destroyed too. After 1405 when all debts were settled, Čeněk II of Vartenberk acquired Nový Bydžov back. In 1407 Čeněk II issued a privilege for Nový Bydžov which guaranteed the town citizens the same status as citizens of royal towns had, especially of Hradec Králové. This privilege enabled the town citizens as well as their serfs in the country (Nový Bydžov controlled 6 villages) to dispose of their own real property, it gave them an opportunity to decide about children and orphans and to move house without restrictions. In 1414 King Wenceslas IV, upon Čeněk's express request, reestablished the mile right (guaranteed monopoly status for craftsmen organized in guilds within the town) for Nový Bydžov.

A strange and hardly interpretable event happened in 1415 – an unsuccessful attack on the Bydžov Minorite monastery by craftsmen

(some of whom – at least two – were also councilors at the same time) with the aim to expel monks from there. The usual reference to an early armed attack against the Catholic Church (even though it is logically related to the opinion of Čeněk of Vartenberk who co-signed the letter of complaint against Hus' execution and introduced the communion from chalice on his demesne) is more likely just an explanation resulting from the lack of information about this event, or a general hypothetical framework at the most.

From the Hussite Movement until the Thirty Years' War (1420–1618). The period lasting two centuries delimited with two long-term war conflicts was an era of significant construction changes of the town of Bydžov; especially the 16th century was the time of prosperity. As regards town urbanism the north-eastern section of the town changed distinctly – on the site of destroyed and never re-established Minorite monastery a Jewish ghetto was established and in the suburb on the opposite edge of the town (relatively close to the parish church) a Jewish cemetery was established; at the beginning of the 17th century the town relocated the cemetery to the newly built Church of Holy Trinity situated also on the north-eastern edge of the town, however, outside the town fortification walls. The town architecture changed gradually; Renaissance modifications were made to the town parish Church of St. Lawrence one of the few structures dating back to the Gothic and Renaissance era which have survived in the town. The town is dominated by a mighty prism tower in the north-western corner of the church; such imposing towers were typical of municipal parish churches or town halls from the Gothic and Renaissance era; they were usually used as bellfries too. The dead were buried either directly in the parish church, or most of them in the adjacent cemetery; at the turn of the 17th century there was a cemetery by the Holy Trinity Church situated in the immediate vicinity of the municipal fortification wall, close to the ghetto. As early as in 1500 a school and a hospital were documented in Nový Bydžov; from the 16th century water from the Cidlina River was distributed in the town by water distribution pipes. The "Castle", a seigniorial administrative residence of unknown appearance, used to stand in the south-eastern part of the town, in a place called Na Kopečku (approximately on the site of today's theatre), from the 14th century. The existence of a suburb was documented at the beginning of the 16th century at the latest; a Jewish cemetery, which has existed till today, was established outside the town fortification walls about 1520.

A square-shaped square where paths from municipal gates crossed was the centre of town both from the urbanistic as well as the economic point of view. In the western direction a path to Starý (Old) Bydžov ran through the Old Bydžov Gate; close to this gate a community of the Unity of Brethren settled down in the early 16th century. On the eastern side the town was guarded by the Metličanská (later called Hradecká) gate – this one was first called after a nearby village through which the path continued to the east. A road of key importance ran from the west to the east – Prague – Městec Králové – Nový Bydžov – Hradec Králové; the road running from the north to the south was much less important. The square was the site where markets took place – first there were weekly markets and after King Vladislaus granted a privilege (1473), there were also annual markets. Analogically we can assume that the highest concentration of the most impressive houses was in the square – it was probably at this time when houses with archways were built; the archways gradually disappeared during the 19th and 20th centuries. It is most likely that the Town Hall was situated in the square as well.

The economic status of the town was supported by several market privileges which were either newly granted or confirmed, or, in some cases, extended. The principal privilege granted to Bydžov citizens by Čeněk of Vartenberk in 1407 was confirmed by Eliška of Vartenberk who also bound her son Heřman Zvířetický to respect the privilege; Heřman confirmed this privilege himself in 1473. Several privileges mostly extending the market rights were granted to the town by Vladislaus II of Hungary (1471-1516). Municipal freedom was confirmed and further extended by the Pernštejn, Bydžov's manorial lords from 1516; Jan of Pernštejn issued also some other legal documents addressed to the town (especially the customs order in the early 1530s). Subsequent privileges issued by Bohemian Kings mostly confirmed the existing ones; in addition to that the number of market days was increased; Bydžov privileges were confirmed in 1562 by Ferdinand II; in 1589 Rudolph II granted the town the right of a third annual market.

The oldest news about **crafts** in the town date from the 14th century, whereas, sources from the 16th century document their broad variety: at that time the following guilds operated in the town: butchers, furriers, shoemakers, milliners, weavers and potters and beside these there were several combined guilds (a guild of maltsters, brewers and grout makers; a guild of bakers, millers and gingerbread makers; a guild of tailors and cutters and also a guild associating blacksmiths, wheelwrights, coopers, locksmiths and joiners). In the first third of the 16th century a municipal brewery was documented – it used to stand by the Metličanská gate (it burned down in 1531).

The development of the municipal property indicates the state of municipal finance. The municipal property was not significantly expanded at that time, however, if we realize, that after 1547 the town was affected by confiscation and only twenty years later the town property comprised six or seven villages again, and in addition to that Bydžov citizens were able to gather 10,000 threescores of Bohemian groschen to buy the town out of serfdom, we can assume that the town had a fairly decent property base. The fact that the town became indebted and was even forced to sell a part of their property is not all that important; the purchase of mills and farms documented in 1583-1617 unequivocally documented the prosperity. However, the town was soon affected by another confiscation of municipal estates in 1622 when the town lost property worth almost 30,000 threescores of Meissen groschen (nevertheless, as early as in 1628 the property was returned to the town

again and until the cancellation of patrimonial administration before the mid-19th century the scope of municipal property kept growing slightly).

Almost two centuries, between 1325-1516, Bydžov was controlled by noblemen of Vartenberk, between 1516-1547 by lords of Pernštejn and afterwards shortly by the royal chamber (1547-1548) from which the Bydžov demesne was acquired by the Valdštejn (1548) as a feudal estate; they held Nový Bydžov for two decades only – after Jindřich and Heník Štaštný of Valdštejn died without heirs, the town and the demesne passed to the royal chamber as reversion (1567).

In the post-Hussite era we frequently encounter an effort of municipal communities to take over control of their towns in their own hands – in Bydžov this happened in 1493 and after the magistrate's house was purchased, the municipality also obtained the right to elect the village magistrate. Good economic situation of the town in the mid-16th century is documented by their negotiations about redeeming Nový Bydžov from serfdom opened with Heník Štaštný of Valdštejn, the manorial nobility that held the town at that time; however, the plan of the municipality was successfully completed only several years later when the town was taken over by the chamber as escheat. The town was officially redeemed on 6th January 1569 after the municipality paid 10,000 threescores of Bohemian groschen. Nový Bydžov thus obtained the status of a royal dowry town; in 1593 the town was accepted in the third (urban) status with the right to participate in the council.

Data about the number of inhabitants, or more accurately tax payers, are available for the times after the second half of the 16th century. This can also help us make a certain idea about the number of houses in the town. The register of fief from 1567 speaks about 212 tax payers and we can assume that the number of houses in the town was approximately the same.

The Thirty Years' War and post-war renovation (1618–1718). Nový Bydžov was seriously damaged by the Thirty Years' War. Before the war the number of settled houses was 246; in 1653 only 142 houses (29 out of these were Jewish) were settled and 104 (6 out of these were Jewish) were empty. Soon after the war, in 1655, the inner town partly burned down again. Very important was the granting of the 4th annual market right in 1666 by emperor Leopold I. The role of the town as a significant specialized procurement centre for its surroundings was also apparent from the number of craft workshops – there were 86 of them in 1654. Only Jičín boasted a higher number of workshops (126) within broader surroundings of Bydžov. As far as the amount of tax is concerned, Nový Bydžov was the 29th among royal and dowry towns in Bohemia with its 88 threescores of Bohemian groschen as apparent from 1656 records. The stagnation period after the Thirty Year' War lasted in Nový Bydžov for most of the 2nd half of the 17th century since the town had difficulties to overcome its serious indebtedness and consequences of fires. By 1713 the number of houses increased to 234, and the town had 2,100 inhabitants. Beer brewing was supposed to improve the financial situation of the town significantly. The town development was also boosted up by the reestablishment of Tuesday corn markets in 1701.

No Baroque art features were applied in Nový Bydžov during the second half of the 17th century except for a new splendid altar in St. Lawrence's church dated 1680-1683. No Baroque architecture principles were applied in wooden churches in the surrounding villages either. The Marian plaque column from 1716 which commemorated the plaque victims (1715) became the most significant Baroque structure in Nový Bydžov from the urbanistic point of view. The column was situated right in the middle of the square-shaped square. In the 18th century the town was enhanced with a number of other Baroque sculptures. The first purely Baroque structure in the town was the cemetery church of the Holy Trinity which was rebuilt by Mikuláš Rossi between 1717-1718 in harmony with Baroque principles.

Between two fires (1718–1817). In 1718 the town was affected by another large fire which, beside others, almost completely destroyed the ghetto. After the fire large two-storey houses with steep Gothic style, sometimes chamfered, sheathed gables were built along the main ghetto street. The number of Jewish citizens in the town kept growing. In 1735 the Jewish cemetery was extended between the town and Chudonice. Another fire in 1739 was not as devastating.

As far as religion is concerned, Nový Bydžov was officially a Catholic town, however, in the 1720s and 1730s there were a number of blasphemy trials at the Nový Bydžov court of justice. In 1737 even the infamous Jesuit Antonín Koniáš made a journey to Nový Bydžov. In the 1740s the sect of Abrahamites, secret followers of Old Testament thoughts, spread in the Nový Bydžov region. Its main representative, tailor Jan Pita of Chudonice, was burned in Nový Bydžov on 18th December 1748 after drastic torture. Nový Bydžov thus wrote a sad chapter in the history of Inquisition since the stakes where Abrahamites from the Nový Bydžov region died were the last ones which burned for the belief in the Bohemian Lands.

In 1751 Nový Bydžov became the regional capital of the newly established Bydžov region. In the 1780s the municipal administration was reformed in the process of reforms introduced by Joseph II. The municipal council was substituted by a municipal authority run by officers who were led by burgomaster. As a consequence of this change Nový Bydžov lost (in 1784) its status of a regional capital after 33 years only. The regional administration was relocated to Jičín. One of the reasons for relocation was an imminent danger of fire in the wooden building of regional authority in Bydžov. Bydžov retained the 1st class court with the right to impose the capital punishment until 1848. In 1850 Nový Bydžov became the seat of the judicial and political district within the Jičín region.

During the 18th century only very few Baroque structures were built in the town. The Renaissance Town Hall, which was one of the few bricked buildings in the town, was partly rebuilt in the Baroque style about the mid-18th century. The mighty Baroque-classicist building of

the so called Doležalovský estate with a triple-axis entrance gate (Čsl. Armády Street no. 103) dates only from the late 18th or even early 19th century. Wooden Gothic structures prevailed in the town at this time.

In the second half of the 18th century the number of houses in Nový Bydžov almost doubled (379 houses in 1790, out of that 31 were Jewish). The number of inhabitants grew significantly; in 1788 the town had 2866 citizens. In 1793 the town was affected by another fire which damaged 19 houses and barns. The so called Raab's reform played a significant role in the growth of the rural settlement of the region; in this process seigniorial land was rendered to serfs under certain conditions. The Raab's reform of the Nový Bydžov municipal estate took place between 1780-1786. The villages of Zábědov and Metličany (partly on the estate of Sloupno) were established at that time; these two along with Chudonice form the Nový Bydžov conurbation nowadays.

The development of the town in the 19th century (1817–1918). Wooden buildings completely prevailed in Nový Bydžov until the great fire of the town in 1817. During the fire 123 houses and other structures were destroyed. Only after this event, bricks and stone started to prevail as construction materials. After 1817 the square was surrounded with brick two-storey houses whose longer side (the one with eaves) faced the square; the houses had pillared arcades which were walled up as early as in the second half of the 19th century. The town suffered from the lack of non-combustible building material which was why the fortification walls, pedestrian gates, the cemetery wall with the Gothic ossuary near the St. Lawrence's church and also both tower gates were completely taken apart. In 1841 when the first cadastral map of the town was created, the number of wooden houses in the town was still very high. The town experienced a new development phase in the second and third decades of the 19th century. It was boosted up by several early industrial plants (a small tannery, sugar refinery, brickworks and others). 752 people earned living in crafts and trade in 1833. The construction of the imperial road from Chlumeč nad Cidlinou to Vojice between 1833-1842 was also very important.

Nový Bydžov entered the capitalist era with 4,328 citizens and 478 houses (the situation in 1843) which was not little at that time. Nový Bydžov was the 32nd largest Czech town. The local primary school changed into the main school only in 1847. Between 1853-1854 the Hospital of Franz Joseph I was built west of the town on the site where roads to Městec Králové and Starý Bydžov crossed. The most significant structure built in Nový Bydžov during the 3rd quarter of the 19th century was the neo-Gothic Town Hall from 1863-1865 designed by Josef Míča.

At the beginning of the 1860s the political, social and cultural life flourished. Students' party held on 26th and 27th August 1861, attended by writer and national revivalist Božena Němcová, was a very important event. The local amateur theatre ensemble revived its activity at the same time. The first financial institutions – Citizens' Savings Bank and Municipal Savings Bank - that supported industry and agriculture - were established in 1863.

The growth of the town continued also in the last quarter of the 19th century. 1870, the year when the town was connected to the railway running from Vienna to the Trutnov-Žacléř coal mining resort, was a key development milestone. The railway ran in the immediate vicinity of the western edge of the Prague suburb, and along with the River Cidlina, it delimited the area for further development of the town. The neo-Gothic church of Our Lady of Sorrows designed by Josef Mocker was built in the new cemetery between 1898-1901.

The railway conditioned the development of industrial production. Electrification of the town started in 1895. An incoherent industrial zone formed between the road to Sloupno and the river; the zone was connected with the railway by means of a factory siding at a later time. The network of financial authorities was extended as well. Industrial development was accompanied by the development of secondary schools. In 1888 a municipal museum was established.

The territorial development of the town was not significant until the 1st World War. Pražská Street (Čsl. Armády Street) which connected the centre with the train station gradually became the main trading street in the town. A number of structures dominating the skyline of the town were constructed during the last third of the 19th and in the early 20th centuries such as the Grammar School built in 1876-1877 and other schools or the Jewish Town Hall no. 1387 (the number of Jews grew in the town until 1901). In 1899 the neo-Renaissance District House and between 1906-1907 the Savings Bank were built according to a design by Jan Vejrych. In 1901 the historic ghetto of Nový Bydžov burned down completely, only the synagogue survived. In consequence of the process of modernizing almost nothing has survived from burgher houses with neo-Gothic facades. As far as Art Nouveau structures are concerned, quite a few of them have survived in Nový Bydžov – beside the Savings Bank there are several houses (for example houses no. 552, 1585–1586, 549, 1713, 1587, 1582, 165–166) and especially the magnificent Ulrich's villa no. 1813.

The era of the First Republic (1918–1939). New streets designed in harmony with the medieval orthogonal layout of the town and its suburbs were established also in the 1920s and 1930s. The north-southern direction of the town development was advantageous also because it made it possible to link Nový Bydžov with the village of Chudonice and, at the same time, retain compact agricultural areas situated westerly of the railway. The town expanded to the north and to the south-west towards the railway. New structures were also built on both sides of the railway. In 1928 large-scale regulation of the Cidlina River started; its riverbed was moved easterly. In 1935 the construction of a water distribution system started, and a year later the sewage system started to be built.

The demographic development contrasted with the significant architectural development of the town. The number of inhabitants peaked

in 1910 and since then it kept decreasing. In 1910 Nový Bydžov (including Metličany) had 7,613 citizens and the whole conglomeration boasted 8,979 inhabitants, in 1950 only 6,221 people lived in Nový Bydžov (including Metličany) and the conglomeration had 7,074 inhabitants. However, the standard of living kept growing since the number of houses kept increasing: in 1910 there were 836 houses (1,080 in the whole conglomeration) and in 1950 there were 1,259 (1,532).

A number of valuable structures were built in the town during the interwar era of the First Republic: cinema (1921), Jirásek's theatre (1922–1924), Sokol Association gym (1927–1928), Hus' church (1927–1928). The construction of detached family houses and villas remained on a high level (no. 465, 689, 691, 809, 810 and especially the large villa of factory owner Balounek no. 1370 designed by Jan Václavík, completed in 1936). Most of them were traditional structures; the influence of functionalism can be distinguished in some of them only. Worth mentioning are also the new hospital pavilions: for contagious diseases (1932) and the surgery ward (1939)

War and post-war years and the Socialist era (1939–1989). On 15th March 1939 the town was occupied by the Nazi army which seized school buildings as well. Nazi persecution affected both Czech citizens (more than 50 people were imprisoned and 14 of them did not survive the suffering) and especially Jews (76 local Jews were transported to concentration camps on 10th June 1942). Modifications of the town continued up until complete ban on construction in 1942. On 5th May 1945 revolutionary national committees took over control of the town.

In 1951 a large modern dairy factory was opened in the northern industrial zone; the factory resulted from the renovation of a former cooperative dairy from 1935. The tannery was also modernized and three textile plants were built. In 1949 the hospital was extended again. Several new secondary schools were established.

After the Nový Bydžov lost its status of a district capital, the town rather stagnated. The portfolio of industrial plants in the town changed as well. After 1964 the town skyline was dominated by a 56-meter-tall large volume grain silo made of reinforced concrete. Only in 1970s and 1980s residential structures started to be built again. The area between the town and the village of Chudonice was filled up with a small housing estate comprising prefabricated buildings. New residential houses appeared also behind the railway. The expansion of the developed area behind the railway logically resulted from the lack of free space between the railway and the Cidlina River. Thanks to the construction of a sewage plant by the confluence of the Cidlina and Bydžovský stream in the 1980s extensive pollution of this river stopped.

Development after 1989. Facades of almost all houses in the historic centre were modernized in the second half of the 20th century. Fortunately the urbanistic structure was not disturbed much. The worst intervention was the demolition of the northern half of the western side of the square in 1979. Nový Bydžov was recorded in the list of Czech municipal heritage zones in 1990 for its valuable medieval urbanism principles and individual dominating structures. Most sites of historic interest were gradually renovated. The construction of houses on the western side of the square was only completed in 2009-2010 (the U Raka residence).

Production plants in Nový Bydžov were privatized during the transformation period of the 1990s. However, the brewery was closed down in 1997 and in 2006 the dairy went bankrupt. Nový Bydžov has had the status of a municipality with an extended scope of authority which performs public administration in its surroundings.

The balance of the demographic development of the town was negative during the whole 20th century and in the early 21st century. By 2011 the number of inhabitants went down to 5,830 (the conglomeration 6,704). The number of houses kept growing with some exceptions and in 2011 there were 1,498 (1,817) of them. The whole town of Nový Bydžov (i.e. including villages which are not architecturally linked with the town) had 2,124 houses and 7,178 inhabitants in 2011.